

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
KARISTUSÕIGUSE OSAKOND

Berit Asuküla

EKSPERTIISIAKT TÕENDINA KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendajad:
mag.iur. Raivo Õpik
PhD Andreas Kangur

Tartu
2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. EKSPERTIISIAKTI KUI TÕENDI HINDAMINE	8
1.1. Tõendi asjakohasus	8
1.2. Tõendi lubatavus.....	13
1.3. Tõendi usaldusväärsus	18
1.4. Tõendi lõppväärtus ehk tõendi kaal	24
2. ERITEADMISTEGA ISIKU KAASAMINE MENETLUSSE	26
2.1. Eriteadmistega isikud.....	26
2.1.1. Eriteadmised.....	26
2.1.2. Ekspert	28
2.1.3. Asjatundja	33
2.2. Eriteadmistega isikute menetlusse kaasamise alused ja erisused	35
2.3. Menetlusökoonoomia.....	43
2.3.1. Ekspertiiside kulukus	43
2.3.2. Uus regulatsioon.....	45
3. EKSPERTIISIAKT KUI TÕEND VÕISTLEVA MENETLUSE TINGIMUSTES.....	51
3.1. Poolte võrdsed võimalused.....	51
3.2. Kaitsja võimalused ekspertiisi taotlemiseks.....	53
3.3. Tsiviilkohtumenetluse erisused eksperdi kaasamiseks võrreldes kriminaalkohtumenetlusega	59
KOKKUVÕTE	63
Expert Report as an Evidence in Criminal Proceedings (Abstract).....	69
LÜHENDID	75
KASUTATUD KIRJANDUS	76
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	78
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	79
MUUD MATERJALID	81
LISA 1 – Lõunaprefektuuri juhtivkriminalist Piia Radik-Tint vastused töö autori esitatud küsimustele.....	82

SISSEJUHATUS

Kriminaalmenetluse seadustik¹ (edaspidi KrMS) § 309 lg 1 kohaselt võib kohtuotsus olla õigeksmõistev või süüdimõistev, kuid nii õigeksmõistev kui süüdimõistev kohtuotsus peavad tuginema tõenditele. Tõendamine on kriminaalmenetluse keskne osa. Seejuures on väga oluline silmas pidada üht peamist kriminaalmenetluse põhimõtet *in dubio pro reo* ehk et kedagi ei käsitata kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Selle põhimõtte kohaselt on inimene süütu niikaua, kui tema süüd pole tuvastatud. Selline alus tuleneb nii KrMS § 7 lg-st 1, kui ka Eesti Vabariigi põhiseaduse² (edaspidi PS) §-st 22, mis sätestavad, et kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Süütuse presumptsioon on sätestatud ka Euroopa inimõiguste konventsiooni³ (edaspidi EIÕK) artikkel 6 lg-s 2, mis sätestab, et igaüht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud.

Kriminaalmenetluses on tõenditel väga oluline roll. Kriminaalmenetluses on tõenditeks KrMS § 63 lg 1 kohaselt kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu, tunnistaja või asjatundja ütlus, ekspertiisiakt, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoimingu, kohtuistung ja jälitustoimingu protokoll või videosalvestis, samuti muu dokument ning foto või film või muu teabetalletus. KrMS § 61 kohaselt ei ole ühelgi tõendil kindlaksmääratud jõudu ja kohus peab kõiki tõendeid hindama kogumis. Kõik tõendid kokku peavad kohtunikku veenma kas isiku süüs või süütuses.

Eristada saab tõendite uurimist ja tõendite hindamist kohtu poolt. Tõendite uurimine ei eelda tõendile väärtuse andmist, tõendite hindamine aga on tõendite väärtustamisprotsess. Läbi tõendite hindamise ja nende väärtustamise protsessi tunnistab kohus kuriteo ühed või teised asjaolud tuvastatuks.⁴ Konkreetselt ei ole võimalik eristada tõendite uurimist ja hindamist, sest hindamine algab tegelikult juba sel hetkel, kui esimene tõend ilmub.

Kohus hindab tõendeid kogu kohtulikule uurimisele omase tegevusega. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaande autorid on leidnud, et tõendeid saab hinnata arvestades mh järgmisi etappe: tõendi asjakohasuse hindamine, tõendi lubatavuse hindamine, tõendi

¹ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 31.12.2016, 46.

² Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

⁴ E. Kergandberg. KrMS § 61/4. – Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.

usaldusväarsuse hindamine, tõendi lõppväärtuse hindamine.⁵ Seejuures on lubatavus mingis mõttes sõltuvuses tõendi usaldusväarsusega, usaldusväarsust saab hinnata aga läbi tõendi kujunemise ning läbi selle kuidas see tõendusteavet talletada saab. Ebausaldusväärset tõendil ei saa olla mingit kaalu ja kui eri tõendid üksteisele vastu räägivad ei ole küsimus mitte ühe tõendi suuremas kaalus teiste suhtes vaid ikkagi tõendite usaldusväarsuses.⁶

Kriminaalmenetluses asjaolu(de) tuvastamiseks võib tekkida vajadus kaasata menetlusse eriteadmistega isik ehk ekspert. Võib väita, et ekspertiisiaktil on kriminaalmenetluses tõendina tihtipeale väga oluline osakaal. Ekspertiise määratakse väga erinevates valdkondades – näiteks DNA analüüsid, narkootiliste ainete uurimine, kohtuarstlikud ekspertiisid, lõhkeainete ekspertiisid, günekoloogia ekspertiisid, liiklusekspertiisid, sõrmejäljeekspertiisid jpm.

Aastal 2014 tehti Eesti kohtuekspertiisi instituudis (edaspidi EKEI) kokku 21 450 ekspertiisi ja uuringut⁷ ning 2014. aastal registreeriti Eestis kokku 37 787 kuritegu⁸. See näitab väga selgelt ekspertiiside olulisust, vajalikkust ja rohkust kriminaalasjade lahendamisel.

Kriminaalmenetluse seadustiku kolmanda peatüki seitsmes jagu kannab üldist pealkirja „Eriteadmisi nõudvate asjaolude selgitamine“. KrMS § 95 lg 1 kohaselt on selleks ekspert, sama jao alla kuulub ka KrMS § 109¹ lg 1 kohaselt asjatundja. Seega ei ole ekspert ainus eriteadmistega isik, keda on võimalik menetlusse kaasata. KrMS § 63 lg 1 kohaselt on asjatundja ütlused samuti kriminaalmenetluses tõendiks.

Ekspertiisiakt erineb kõigist teistest tõenditest selle poolest, et see tekib kriminaalmenetluse käigus. Ekspertiis määratakse tulenevalt KrMS § 105 lg-st 1 tõendamisvajadusest lähtudes siis, kui mingisuguse asjaolu väljaselgitamiseks on vaja eriteadmistega isikut või kui teiste tõenditega ei ole võimalik saada informatsiooni kriminaalasja lahendamisel tähtsust omavate asjaolude kohta. Ekspert koostab menetlustoimingu tulemina ekspertiisiakti, mis peab vastama KrMS § 107 nõuetele.

Alates 1. septembrist 2011 kehtiva KrMS § 63 lg 1 muudatuse kohaselt ei ole kriminaalmenetluses tõendiks enam mitte üksnes eksperdi arvamus, vaid ekspertiisiakt

⁵ Kergandberg. KrMS § 61/6.

⁶ A. Kangur. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? - Juridica 2008/I, lk 15.

⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Eesti kohtuekspertiisi instituudis tehti möödunud aastal 21 450 ekspertiisi ja uuringut. - <http://www.just.ee/et/uudised/eesti-kohtuekspertiisi-instituudis-tehti-moodunud-aastal-21-450-ekspertiisi-ja-uuringut> (20.12.2016).

⁸ A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2014. Tallinn: Justiitsministeerium 2015.

tervikuna. Pole täpselt selge, mida tähendab KrMS muudatus selles osas, et seadusandja määras tõendiks kogu ekspertiisiakti.

Ekspertiis on mõttekas vaid siis, kui see on korraldatud asjatundlikult-teadlikult ning ekspertiis korraldatakse ja tulemus vormistatakse kriteeriumitele vastavalt. Et täielikult ära kasutada ekspertiisi võimalused kuritegude kiireks ja täielikuks avastamiseks, on vaja tunda kohtuekspertiisi teoreetilisi aluseid, samuti ekspertiiside korraldamise praktilist külge ning neid vigu ja puudusi, mis ilmnevad ekspertiiside korraldamisel praktikas (nii uurimis- kui kohtupraktikas).

Lähtuvalt 2011 aasta KrMS muudatustest ning ekspertiisiakti kui tõendi hindamisega seotud problemaatikast (tuginedes mh kohtulahenditele) on käesoleva magistritöö uurimisprobleemideks:

- milline on ja millistele tingimustele peab vastama ekspertiisiakt kui tõend võistleva menetluse tingimustes;
- milles seisneb asjatundja ja eksperdi kui kahe eriteadmistega isiku menetlusse kaasamise erisus ning kas sellekohane regulatsioon on vastavuses menetlusökonoomia põhimõttega?

Töö eesmärgiks on seejuures kindlaks teha, kuidas on kohus hinnanud ekspertiisiakti (ja asjatundja ütlust) kui tõendit, kas ja kuidas on 01.09.2011 kriminaalmenetluse seadustiku muudatused seoses eksperdi (ja asjatundja) menetlusse kaasamise regulatsiooniga muutnud kohtupraktikat, kas eksperdi menetlusse kaasamise regulatsioon on kooskõlas menetlusökonoomia ja võistleva menetluse põhimõtetega ning millised on probleemsed kohad seaduses seoses eriteadmistega isikute menetlusse kaasamisega. Seejuures analüüsib töö autor, millal on kohus leidnud, et ekspertiisiakt tõendina ei ole asjakohane, lubatav või usaldusväärne, milline on eksperdi ja asjatundja kui eriteadmistega isikute menetlusse kaasamise alused ja erisused ning milline on tsiviilkohtumenetluse regulatsioon seoses eriteadmistega isikute menetlusse kaasamisega võrreldes kriminaalmenetlusega.

Sarnasel teemal on aastal 2011 kirjutanud G. Sile oma magistritöö „Kohtuekspertiis kriminaalmenetlusliku tõendamise süsteemis“.⁹ Arvestades asjaolu, et 2011.a. septembris muudeti KrMS eriteadmistega isikute osas, on põhjust seda teemat uuesti analüüsida, lähtudes kujunenud kohtupraktikast ning seoses muudatustega kriminaalmenetluse seadustikus.

⁹ G. Sile. Kohtuekspertiis kriminaalmenetlusliku tõendamise süsteemis. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2011.

Lähtuvalt uurimisprobleemist on magistritöö jagatud kolme peatükki. Töös kasutatavaks meetodiks on teoreetiline uuring.

Esimeses peatükis analüüsib töö autor, millest oleneb ekspertiisiakti kui tõendi kaal ning milline on sellekohane kohtupraktika. Täpsemalt on välja toodud tõendi asjakohasuse, usaldusväärsuse ja lubatavuse kriteeriumid ning millistel juhtudel ja mis põhjustel on erinevad kohtuastmed pidanud tõendit kohtukõlbmatuks. Sarnaselt analüüsib esimene peatükk asjatundja menetlusse kaasamisel probleeme tekitanud asjaolusid kohtupraktikas.

Teises peatükis analüüsib töö autor, milline on eriteadmiste definitsioon, milles seisneb eksperdi ja asjatundja kui eriteadmistega isikute erinevus, nende menetlusse kaasamise erisused ja sellega seotud probleemid või hüpoteetilised probleemid, mis võivad tekkida või on tekkinud. Teise peatüki lõpus analüüsib autor kas KrMS praegune regulatsioon on kooskõlas menetlusökoonomia põhimõttega.

Kolmandas peatükis analüüsib töö autor eksperdi menetlusse kaasamisega seotud probleeme lähtuvalt võistleva menetluse põhimõtetest, eelkõige silmas pidades kaitsja võimalusi ekspert kaasata. Lähtuvalt sellest, et tsiviilkohtumenetluses on samuti võimalik ekspert menetlusse kaasata, võrdleb töö autor kriminaalmenetluse regulatsiooni tsiviilkohtumenetlusega eriteadmistega isikute kaasamise aspektist ning analüüsib kahe seadustiku vahelisi erisusi.

Magistritöö koostamisel kasutab ning analüüsib autor õiguslast kirjandust, kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaannet, maakohtute, ringkonnakohtute kui Riigikohtu praktikat ning kriminaalmenetluse seadustikku, Eesti Vabariigi põhiseadust, karistusseadustikku, kohtuekspertiisiseadust, Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi põhimäärust ja tsiviilkohtumenetluse seadustikku.

2013 aastal kirjutas G. Oltjer magistritöö teemal „Asjatundja instituut kriminaalmenetluses“.¹⁰ Autor analüüsis muuhulgas samuti asjatundja ja eksperdi kui eriteadmistega isikute erisusi. Kuna alles 2011 aasta septembris toodi seadusesse sisse asjatundja instituut, on põhjust seda teemat uuesti käsitleda, et analüüsida, kuidas on asjatundja menetlusse kaasamise võimalust kasutatud ning milliseks on kujunenud sellekohane praktika, millal on vajalik määrata ekspertiis ja millal piisaks ka asjatundja ütlustest, millega asjatundja annab selgitusi oma eriteadmiste tõttu. Lähtuvalt käesoleva töö uurimisprobleemist, ei ole 2013 aastal kirjutatud töös neid probleeme selliselt analüüsitud.

¹⁰ G. Oltjer. Asjatundja instituut Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2013.

Eksperti kui eriteadmistega isiku institutsiooni käesoleva töö autori poolt esitatud uurimisprobleemidest lähtuvalt ei ole varem keegi uurinud, mis on ka teema valiku üks põhjustest. Küsimus on omakorda aktuaalne, sest eksperte kaasatakse menetlusse väga palju ning seejuures on oluline, kas see on alati vajalik või kuidas aitab ekspert kriminaalasja lahendamisele kaasa, millise väärtusega on ekspertiisiakt tõendina, milline peab olema ekspertiisiakt, kas eksperti kaasamise teel saavutatakse alati ka menetluse ökonoomsus ning mis juhtudel tuleks menetlusse kaasata eksperti asemel asjatundja. Lisaks analüüsib töö autor võimalikke probleemseid kohti kriminaalmenetluse seadustikus seoses eksperti kaasamisega menetlusse ausa kohtumenetluse põhimõtte seisukohast lähtuvalt.

Tulenevalt üliõpilastööde kirjutamise ja vormistamise juhendist¹¹ esitab autor magistritööd kõige enam iseloomustavad märksõnad: kriminaalmenetlus, tõendamine, ekspertid, eksperthinnangud, ekspertiis.

¹¹ J. Sootak jt. Üliõpilastöö kirjutamine ja vormistamine. Juhend õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu Ülikool. Õigusteaduskond. Tallinn: Juura 2016, lk 28.

1. EKSPERTIISIAKTI KUI TÕENDI HINDAMINE

1.1. Tõendi asjakohasus

Kui tõendi alusel saab lugeda kuriteo asjaolu(d) tuvastatuks, on tegemist asjakohase tõendiga.¹² Lisaks on tõend asjakohane siis, kui ta muudab mingi kriminaalasjas tähtsust omava asjaolu esinemise rohkem või vähem tõenäoliseks. See ei tähenda automaatselt seda, et tõend oleks usaldusväärne ja lubatav.

KrMS § 268¹ kohaselt võtab kohus vastu ainult sellise tõendi ja korraldab selliste tõendite kogumise, millel on kriminaalasjas tähtsust. Tõendil ei ole kriminaalasja lahendamisel tähtsust, kui selle tõendi abil tõendataval asjaolul ei ole kriminaalasja lahendamisel tähtsust ning tähtsusetu asjaolu kohta tõendi kogumine ei ole vajalik. Kui kindla tõendi abil ei ole väidetav asjaolu tõendatav, on tegemist ebasobiva tõendamisvahendiga ning tõendil ei ole samuti kriminaalasja lahendamisel tähtsust.¹³ Esmalt tuleb kindlaks teha tõendi asjakohasus, et saaks hakata hindama tõendi lubatavust, usaldusväärsust ja kaalu.

U. Lõhmus on tõendamise kohta öelnud: „Tõendamisega seoses on oluline leida vastus küsimusele, kas ja kuidas mõjutavad tõendite lubatavuse reeglid menetluse õiglust ning kas ebaseaduslikul teel saadud tõendid muudavad kohtumenetluse ebaõiglaseks.“¹⁴

Tõendi sisuks peab olema informatsioon, mis annab osaliselt vastuseid lahendatavale küsimusele või vähemasti viitab konkreetsetele allikatele (inimestele, objektidele), kellelt või kust jälgi ja vajalikku informatsiooni leida võib või mis kajastab kuriteosündmustikuga põhjendatult seostatavate sündmuste, kohtade, objektide, esemete või isikute väljanägemise või käitumise kirjeldust.¹⁵

Ka ekspertiisiakti puhul on võimalikud tõendi asjakohasusest lähtuvad küsimused. KrMS § 105 lg 1 kohaselt korraldatakse ekspertiis tõendamisvajadusest lähtudes menetleja määruse alusel. Üldiselt on see menetleja (politsei, prokuratuur, kohus) otsustada, millisel juhul ja mis asjaolude tõendamiseks on ekspertiis vajalik. Ekspertiisi määramise mõiste ei hõlma muid menetlustoiminguid, kui ekspertiisimääruse koostamine.

Ka väljakujunenud Riigikohtu praktika pinnalt on ekspertiisi määramine nõutav juhul, kui tõendamiseseme asjaolu tuvastamiseks on vaja vastata küsimusele, mille lahendamine on

¹² Kergandberg. KrMS § 61/7.

¹³ Kergandberg. KrMS § 286¹/2.2.

¹⁴ U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk 75.

¹⁵ U. Krüger. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses. Üldkäsitus. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2007, lk 23.

usaldusväärselt võimalik üksnes mitteõiguslike eriteadmiste alusel. Seega on ekspertiis nõutav olukorras, kus teatud liiki mitteõiguslike eriteadmiste rakendamine võib anda tõendusteavet, mille tajumine või tähenduse mõistmine jääb väljapoole menetleja üldteadmiste piire. Lahendis 3-1-1-96-11 on Riigikohus selgitanud, et vaieldamatult on ekspertiisi määramine vajalik olukorras, kus tuleb tuvastada, millist narkootilise aine (nt klorofenüülpiperasiini) kogust oleks vaja selleks, et põhjustada narkojoove vähemalt 10 inimesele (suur kogus). Küll aga ei ole vaja ekspertiisi selleks, et tuvastada aine mõju, kui on juba tuvastatud narkootilise aine koostis. Aine mõju saab sellisel juhul uurida erialasest kirjandusest või muudest asjakohastest allikatest, kus on kirjeldatud kõnealuse narkootilise aine mõju kindlakstegemiseks läbiviidud katsed ja nende tulemus. Eraldi ekspertiisi sellistel juhtudel määrama ei pea. Kõnealuses lahendis tõi kolleegium välja lisaks selle, et antud küsimust oleks saanud lahendada ka kaasates menetlusse asjatundja kooskõlas KrMS § 109¹ lg 3 p-ga 2, kes annab selgitusi vastava aine mõju kohta.¹⁶

Lähtuvalt eeltoodust on ka Harju Maakohus lahendis 1-13-8527 öelnud, et kui on vajalikud tõendid, mis kinnitaksid psilotsiini/psilotsübiini sisaldavate seente ja LSD puhul vajalikku kogust narkojoobe tekitamiseks ja seda, mitmele inimesele piisab psilotsiini/psilotsübiini sisaldavatest seentest ja LSD-st narkojoobe tekitamiseks, siis selliseks teabeks ei saa pidada pelgalt prokuröri arvamust, et kuivõrd seemned olid pakendatud 8-sse pakendisse, siis järelikult piisas nendest joobe tekitamiseks 8-le inimesele ehk seal oli 8 doosi, ning 4 LSD-ga läbiimmutatud paberitükikest tekitab joobe 4-le inimesele. Kohus selgitas, et narkootilise aine suure koguse tuvastamisel võib asjassepuutuvaks tõendiks pidada eeskätt samas või teises kriminaalasjas koostatud narkootilise aine mõju käsitlevat ekspertiisiakti, eksperdi antud ütlust ekspertiisiakti selgitamisel, asjatundja ütlust, aga ka dokumentaalset tõendit, milles kajastub või mis tugineb eksperdi või asjatundja arvamusele. Kuna puudus eksperdi või asjatundja seisukoht, leidis kohus, et asjas pole kohtule uurimiseks esitatud tõendeid, mis võimaldaksid tõsikindlalt rääkida süüdistatava poolt suure koguse narkootilise või psühhotroopse aine käitlemisest.¹⁷

Lisaks KrMS § 106 lg 2 p 5 kohaselt tuleb menetlejal määrusesse kirjutada täpselt küsimused, millele ta vastust soovib. Seejuures tuleb aga tähele panna seda, et eksperdile ei tohi esitada KrMS § 106 lg 4 kohaselt õiguslikke ega eksperdi eriala väliseid küsimusi ning küsimusi, millele vastamiseks ei ole vaja eriteadmisi. Enamikel juhtudel ei tohiks olla keeruline eristada, milline on õiguslik ja milline mitteõiguslik küsimus, küll aga võivad tekkida olukorrad, kus

¹⁶ RKKKo 3-1-1-96-11.

¹⁷ HMKo 1-13-8527.

eksperdid nõ ületavad piire. See võib olla tingitud nii nende endi initsiatiivist kui ka määruses ebakorrektselt sõnastatud küsimustest. Ekspertdilt ei või küsida selliseid küsimusi, et oma vastusega annaksid nad õigusliku hinnangu.

Ekspertiisimääruse lõpposas on menetleja ülesandeks määrata ekspertiisiülesanded, mis on sõnastatud küsimustena. Eelkõige peavad küsimused olema asjakohased, seonduma tõendamiseseme asjaoludega ning tulenema tõendamise vajadusest. Lisaks peavad küsimused olema sõnastatud selgelt, täpselt, konkreetselt ja võimalikult lühidalt. See mõjutab ka lõppkokkuvõttes eksperti tehtavaid järeldusi ning mida selgemad on küsimused, seda selgemad võiksid eeldatavalt olla ka eksperti järeldused ning nende sõnastus.¹⁸

Riigikohus on lahendis 3-1-1-117-05 öelnud, et kui lingvistikaekspertiisi määruses on ekspertdilt küsitud kas Interneti leheküljel eksponeeritav ja ekspertiisiks esitatud materjal sisaldab avalikku üleskutset vägivallale seoses rahvuse, usutunnistuse ning poliitiliste veendumustega ja millised keelelised väljendid sisaldavad avalikku üleskutset vihkamisele ja vägivallale seoses rahvuse, usutunnistuse ja poliitiliste veendumustega, siis selle küsimuse pinnalt soovitakse otse ja vahetult vastust käsitletava süüte objektiivse koosseisu täidetuse (olemasolu) kohta ning tegemist on õigusliku küsimusega, mille esitamine on ekspertdile keelatud.¹⁹ Kui ekspert siiski nendele küsimustele vastab, ületab ta oma pädevust ning sellise arvamuse saab lugeda asjakohatuks ning kohtukõlbmatuks. Alates 01.09.2011 kehtiva KrMS regulatsiooni kohaselt on tõendiks kogu ekspertiisiakt tervikuna, seega saaks tõendi ülejäänud osas lugeda siiski kohtukõlblikuks.

Lisaks ka lahendis 3-1-1-88-06 on Riigikohus leidnud, et ekspert on hinnangu andmisel ületanud oma pädevust ning sisustanud talle esitatud küsimuse vastuse oletuslikult. Nimelt küsiti ekspertdilt "Kas teekatte defektid võisid normaalsel juhtimisel kutsuda esile juhitavuse kaotuse?" ning sellele vastas ekspert, et arvestades seda, et antud kohas toimus lühikese ajavahemiku sees kaks praktiliselt sarnast õnnetust, võib siiski eeldada, et mingi lokaalne juhtidele mittemärgatav probleem sai olla nende õnnetuste põhjuseks. Riigikohus ütles, et eksperti järeldused peavad tuginema faktilistele asjaoludele, mis on arvamuse andmise aluseks. Küsimusele, mis asjaolud on tagajärje osas põhjuslikud süüteokoosseisu tähenduses, peab vastama ainult kohus ning seda pädevust ei saa delegeerida ekspertdile.²⁰

Endine riigi peaprokurör Norman Aas on 15.01.2007 menetlejatele koostanud juhise, kus on paika pandud kindlad juhtumid, kui ekspertiisi on kindlasti vaja ning mis juhtudel võib

¹⁸ H. Lindmäe. Menetlustaktika II. Tartu: Juura 2007, lk 53-55.

¹⁹ RKKKo 3-1-1-117-05.

²⁰ RKKKo 3-1-1-88-06.

menetleja selle määrata ilma prokuratuuri nõusolekuta.²¹ Eelkõige on juhise eesmärgiks vähendada DNA-ekspertiiside järjekorda ning otstarbekamalt kasutada ressursse. Vastavalt juhisele tuleb vähendada ekspertiiside määramist kergemates kuritegudes ja lähtuvalt sellest on menetlejal kohustus hoolikalt kaaluda, mis juhul on ekspertiisi tegemine vajalik ja kas muul viisil ei ole võimalik tõendeid koguda. Seega ei teki ka ilmselt olukorda, kus tõend saaks olla asjakohatu vaid pigem on probleemiks see, et neid määratakse liiga palju. Tõendi asjakohasuse seisukohalt on see oluline, et menetleja mõtleks ekspertiisi määramises läbi selle olulisuse ning vajalikkuse kohtumenetluse jaoks ning et oluline ekspertiis ei jääks seejuures määramata.

KrMS § 95 lg 2 sätestab, et ekspertiisi määramisel tuleks menetlejal eelistada riiklikku ekspertiisiasutust. Selline säte on seadusandja poolt seadusesse lisatud just selle mõttega, et tagada ekspertiiside kvaliteeti ja efektiivsust. Riikliku ekspertiisiasutuse ekspert on tavaliselt kindla ekspertiisi läbiviimiseks rohkem ette valmistunud, kui isik kes sellel alal ei tööta ning tal on vajalikud vahendid, et ekspertiis nõuetekohaselt läbi viia.

Kokkuvõttes aitab see tagada siiski ekspertiiside kvaliteeti ning väärtust. Samas ei ole seaduse kohaselt keelatud ka ekspertiiside läbiviimine muu asjakohaste teadmistega isikute poolt. Mõlemad võimalused on seadusesse sisse kirjutatud, kuid teatud juhtudel võiks tulla kõne alla siiski pigem oma ala asjatundja teatud küsimuste lahendamisel, sest riiklikult tunnustatud eksperte ei pruugi leiduda igas valdkonnas.

Lahendis 3-1-1-38-12 analüüsis Riigikohus eelmiste kohtuastmete otsustusi ekspertiisi osas. Süüdistatav oli kannatanut puuhaluga pähe löönud ning kannatanu tundis valu ja tal tekkis tervisekahjustus. Maakohus leidis, et kuna asjas ei ole määratud ekspertiisi kannatanu diagnoosiks märgitud koljupõrutuse tuvastamiseks, ei ole tervisekahjustuse tekitamine usaldusväärselt tõendatud. Kannatanu ütlusi kinnitas vaid perearsti tõend. Ringkonnakohus asus seisukohale, et kriminaalasjas ei ole järgitud Vabariigi Valitsuse 13. augusti 2002. a määrusega nr 266 kehtestatud tervisekahjustuse kohtuarstliku tuvastamise korda, mille § 3 kohaselt teeb kohtuarst või eksperdiks määratud muu isik uurija, prokuröri või kohtu määruse alusel tervisekahjustuse tuvastamiseks kohtuarstliku ekspertiisi. Seega leidis ka Ringkonnakohus, et kui käsitada perearsti eksperdina, kes oli pädev tervisekahjustuse olemasolu tuvastama, ei vasta perearsti tõend eksperdiarvamusele esitatavatele nõuetele ja jättis maakohtu otsuse muutmata. Riigikohus leidis esiteks, et kriminaalmenetluse seadustik ei

²¹ Riigi peaprokuröri 15.10.2007 juhis nr RP-1-4/07/7 DNA-ekspertiiside määramise kohta. - https://www.prokuratuur.rik.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis%20DNA%2015.10.2007.pdf (04.01.2017).

näe ette asjaolusid, mille tõendamine oleks aprioorselt võimalik üksnes eksperdi arvamuse alusel. Ekspertiisi määramine on nõutav juhul, kui tõendamiseseme asjaolu tuvastamiseks on vaja vastata küsimusele, mille lahendamine on usaldusväärselt võimalik üksnes mitteõiguslike eriteadmiste alusel. Seega on ekspertiis nõutav olukorras, kus teatud liiki mitteõiguslike eriteadmiste rakendamine võib anda tõendusteavet, mille tajumine või tähenduse mõistmine jääb väljapoole menetleja üldteadmiste piire. Lisaks juhtis kolleegium tähelepanu asjaolule, et olukorras, kus kohtueelses menetluses pole ekspertiisi teostamist vajalikuks peetud, kuid kohtu hinnangul nõuab vaidlusaluse asjaolu väljaselgitamine siiski mitteõiguslike eriteadmiste kasutamist, on kohtul KrMS § 295 lg 1 alusel võimalik omal algatusel vajadusel ekspertiis määrata. Jättes sisulise tähelepanuta prokuröri selgitused ekspertiisi määramata jätmise kohta ja kaalumata võimaluse tõendamiseseme asjaolude selgitamiseks omal algatusel ekspertiis määrata, piiras ringkonnakohus kolleegiumi hinnangul alusetult oma võimalusi kriminaalasja õigeks lahendamiseks. Seega antud juhul nii maakohtul kui ka ringkonnakohtul oli võimalus ise ekspertiis määrata, kuid kohtud seda ei teinud ning arvesse ei võetud ka perearsti tõendit. Tegemist oli kriminaalmenetluse olulise rikkumisega ning Riigikohus tühistas ringkonnakohtu otsuse täies ulatuses ja saatis asja uuesti arutamiseks.²²

Seega asjakohasust hinnates on probleemiks ilma põhjenduseta, vajaduseta määratud ekspertiisid või olukorrad kus vastav tõendamisvahend on ebasobiv ning asjaolu oleks pidanud tõendama kaasates menetlusesse eriteadmistega isiku, kuid seda pole tehtud. Igal juhul tuleb menetlejal põhjalikult ja juhtumipõhiselt kaaluda, milline on ekspertiisi määramise vajadus. Probleemiks on ka olukorrad, kus eksperdid on eksperdi arvamuses teinud õiguslike järeldusi või olukorrad, kus ekspertiisi pole üldse määratud, kuigi selleks oli vajadus.

Ka asjatundja kui eriteadmistega isiku ütluste kohta on kohus leidnud, et need on asjakohatud. Lahendis 1-12-12366 jättis Tallinna Ringkonnakohus tõendina kõrvale asjatundja ütlused. Kohus analüüsis tõendeid seoses asjaoluga, et kas kannatanu auto alla paigutatud käsigranaatide sütikud olid deaktiveeritud. Kohus nõustus antud menetluses asjatundja väitega, et teoreetiliselt on võimalik granaadisütikuid happega mõjutades rikkuda, ent ei pidanud tema ütlusi usaldusväärseteks selle kohta, et arutataval juhul on sütikud happega töödeldes rikutud. Asjatundja sellised väited tuginesid üksnes vaidlusalustest granaatidest ja nende osistest tehtud fototabelite vaatlusel ning reaalselt vaadelnud ei olnud asjatundja mitte ühtegi kõnealust granaati. Asjatundja küll põhjendas kohtus, kuidas ta fotode põhjal järeldusi teeb, kuid lisaks ei kattunud need kirjeldused ka ekspertiisiaktidele lisatud fotodega. Lisaks pidas kohus ebausaldusväärseks asjatundja ütlusi selle kohta, et loodus ei oma

²² RKKKo 3-1-1-38-12.

granaadisütikutele mingit mõju. Selline seisukoht ei kajastunud ka ekspertiisiaktis. Seega leidis kohus, et asjatundja esitatud väited, et ka ekspertiisiaktides on viidatud sellele, et granaadid võisid olla happega kahjustatud, on asjakohatud ning et maakohus on õigesti asjatundja ütlused kõrvale jätnud.²³

1.2. Tõendi lubatavus

Esimene ja olulisim tõendite lubatavuse kriteerium tuleneb KrMS §-st 63, kus on kirjas lubatavate tõendiliikide ammendav loetelu. Sellest tulenevalt on mh lubatud tõenditeks ekspertiisiakt, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel ja asjatundja ütlus.

Lubatavust saab hinnata ka selle põhjal, kas tõend on kogutud lubatud viisil ning kas asitõend on fikseeritud seadusega sätestatud korras. Ekspertiisiaktide puhul sellist olukorda praktikas ilmselt ei teki, kus see oleks lubamatult kogutud tõendiks. Probleem võib olla aga näiteks ekspertiisimaterjalis, mis on saadud ebaseaduslikult ning mille alusel on ekspertiis tehtud.

EIOK ega põhiseadus ei reguleeri tõendamisega seotud küsimusi, sh tõendite asjakohasust, lubatavust või usaldusväärsust, seega saab siinkohal lähtuda vaid kriminaalmenetluse seadustikust ja läbi kohtupraktika jõuda selgusele, mis on ekspertiisiakti kui tõendi puhul oluline, et tõendil saaks olla lõppväärtus. Inimõiguste kohus on selgitanud, et EIOK artikkel 6 ei sätesta tõendite lubatavuse reegleid ning et need reeglid kuuluvad siseriiklike menetlusseadustike reguleerimisalasse ja kohtute otsustada.²⁴ Seega on tõendite lubatavus menetlusõiguse küsimus.

Tõendi lubatavust saab hinnata läbi kohtupraktika ning mõnel juhul on see reguleeritud ka seadusega. Lubatavuse piirangutel on alati ka põhjus ning põhjendus. Näiteks võib üheks kaalutluseks olla kodanike privaatsus. Üheks tõendi lubamatuse aluseks võib olla ka tõendi asjakohatus, kuid see annab eelkõige kohtule aluse tõendit mitte vastu võtta ega tõendiga arvestada. Kui tõend ei ole asjakohane, ei teki tal ka lubatavuse või lubamatuse küsimuses probleeme.²⁵ KrMS § 63 lg 1 sätestab, et seaduse kohaselt loetakse tõendiks ka ekspertiisiakt. Seega saavad selle tõendi lubatavuse küsimused kerkida muude asjaoludega seoses.

Ekspertiarvamus on tõend, mis võib tugineda järelduslikule teadmisele. Järelduslik teadmine ei ole see, mida me tajume vahetult meeleorganitega, vaid see on mingi täiesti uus teadmine.

²³ TlnRnKo 1-12-12366.

²⁴ EIKo 15.12.2011, nr 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*, p. 118.

²⁵ A. Kangur. Kohus ja kohtulahend: mõtteid ja soovitusi kohtulahendi kirjutajale. Tartu: Riigikohus 2012, lk 34-35.

Siiski saab see olla tõendina lubatav siis, kui see uus teadmine on tekkinud mingil kindlal viisil, eelkõige kui see on saadud uurimistegevusega, mille käik on seadusele vastavalt dokumenteeritud.²⁶

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi seisukoha järgi on tõend lubamatu siis, kui tõendi kogumise korda on oluliselt rikutud. Seejuures tuleb hinnata rikutud normi eesmärk ja seda, kas selliseid tõendeid poleks saadud, kui normi ei oleks rikutud.²⁷

Lisaks on Riigikohus lahendis 3-1-1-79-10 selgitanud, et vastavalt KrMS § 107 lg 3 p-dele 1 ja 2 tuleb ekspertiisiakti põhiosas obligatoorselt esitada uuringute kirjeldus, uuringutulemuste hindamise andmed ja eksperdiarvamuse põhjendus. Nõutavad andmed tuleb ekspertiisiaktis kohustuslikult kajastada põhjusel, et nende pinnalt on menetlejal ja kohtumenetluse pooltel võimalus veenduda eksperdiarvamuse põhjendatuses ning jälgida arvamusele jõudmise käiku. Ekspertiisiakti vastavus esitatud nõuetele tagab ühtlasi ka süüdistatava kaitseõiguse, kuna vaid nende täitmine tagab eksperdiarvamuse põhjendatuse kontrolli. KrMS § 107 lg 3 p-de 1 ja 2 nõuete rikkumine muudab ekspertiisiaktis esitatud eksperdiarvamuse kohtukõlbmatuks tõendiks arvamuse kontrollimatuse tõttu ja et sellisele kohtukõlbmatule tõendile tuginemine otsuse tegemisel moodustab kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumise KrMS § 339 lg 2 mõttes.²⁸

Viru Maakohtu 01.12.2015 kohtuasjas 1-14-88868 oli kaitsja seisukohal, et ekspertiisiakt on lubamatu tõend. Kohus sellega ei nõustunud ning analüüsis kõigepealt tõendi lubatavust lähtuvalt sellest, kus on ekspertiis läbi viidud, kas ekspertiisiakt vastab KrMS § 107 nõuetele, kas kohtul on alust kahelda ekspertiisi läbi viinud eksperdi pädevuses ja kompetentsis ning kas ekspert oma tegevusega lõi uue tõendi. Eksperdi ülesandeks oli töödelda videofaile nende visuaalse kvaliteedi parandamise eesmärgil ning mõned videod ühendati omavahel, mõnest videost võeti välja lõigud vajalikust ajavahemikust ja ühendati üheks videofailiks. Vaatamata sellele, et mõnede videofailide kvaliteet parandati ja mõned failid ühendati, videofailide sisu, kajastatud sündmused, inimesed, tegevused (mis omavad tõenduslikku tähtsust) jäid samaks. Ekspertiis viidi läbi Eesti Kohtuekspertiisi Instituudis ekspertiisimääruse alusel, vajalik oli määrata kujutise ekspertiis. Ekspertiisiakt vastas ka KrMS § 107 nõuetele ning polnud mitte mingisugust alust kahelda eksperdi kompetentsis. Seega jõudis kohus järeldusele, et tõendi kogumise korda ei ole rikutud ja tegemist on lubatava tõendiga.²⁹

²⁶ Kergandberg. KrMS § 61/8.5.

²⁷ RKKKo 3-1-1-52-09.

²⁸ RKKKo 3-1-1-79-10.

²⁹ VMKo 1-14-88868.

Kaitsja kaebas lahendi edasi nii Ringkonnakohtusse, kus jäeti maakohtu otsus muutmata ning lõpuks ka Riigikohtusse. Riigikohus analüüsis tõendi lubatavust ja usaldusväärsust väga põhjalikult ja leidis, et tegemist on siiski lubatava tõendiga ning ei nõustunud kaitsja väitega, et vaidlusalune ekspertiisiakt on lubamatu, kuna selle põhjal ei saa tuvastada, kui suures mahus kujutiseekspert temale esitatud videofaile töötles. Lisaks leidis kolleegium, et kujutiseekspertiisi esimene lähteülesanne oli suurendada ja parandada erinevate videofailide kvaliteeti, samuti ühendada või sünkroniseerida need failid ühele ekraanile ja kujutiseekspert töötles videofaile ekspertiisiülesande järgi. Kolleegium nõustus maa- ja ringkonnakohtu seisukohtadega, et kujutiseekspertiisi käiku, sh videofailide töötlemist, on ekspertiisiaktis arusaadavalt ja piisava üksikasjalikkusega kirjeldatud. Kolleegium ei nõustunud ka kassaatori seisukohaga, et kujutiseekspertil ei olnud pädevust võrrelda videosalvestistel olevaid isikuid ja anda eksperdiarvamus nende riietusdetailide sarnasuse kohta. Kolleegium leidis, et see oli kujutiseekspertiisi lähteülesandeks. Ekspertiisiaktist tulenevalt võrreldi visuaalselt erinevatel videosalvestistel olevate isikute riietusdetailide. Võrdluse tulemusel andis kujutiseekspert arvamuse muu hulgas riietusdetailide kokkulangevuse kohta, leides, et kahel videosalvestisel on tõenäoliselt sama isik.³⁰

Eeltoodud lahendis kaitsja seisukohad olid suunatud küll eksperdi pädevuse, ekspertiisiakti lubatavuse ja usaldusväärsuse kahtluse alla seadmiseks, kuid sellegipoolest oli tegemist täiesti kohtukõlbliku tõendiga ning tõend vastas KrMS § 107 nõuetele. Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi põhimääruse³¹ § 10 p 15 kohaselt kuulub kujutise tehniline uuring EKEI-s tehtavate uuringute hulka. Kohtuekspertiisi seadus (edaspidi KES)³² § 2 kohaselt on kohtuekspertiis menetlusasjas eksperdiks määratud isiku erialane tegevus, mille eesmärk on uurida esitatud materjali ja anda ekspertiisiülesandest lähtudes teaduslikult põhjendatud eksperdiarvamus. KES § 3 kohaselt on eksperdiarvamus tõendamisel tähtsa asjaolu kohta tehtud ja ekspertiisiaktis väljendatud kategooriline või tõenäoline eksperdijäreldus. Seega ei olnud kaitsjal alust kahtluse alla seada ei eksperdi pädevust, ekspertiisi lubatavust ega eksperdiarvamust, olenemata sellest, et võrdluse tulemusel leidis ekspert et kahel videosalvestisel on tõenäoliselt, mitte kindlasti, sama isik.

Viru Maakohtu 05. märts 2012 aasta lahendis 1-10-2918 ütles kohus, et eksperdi arvamus ei ole kohtule siduv. Kohus võtab eksperdi arvamuse kui tõendi vastu lähtudes arusaamast, et tõendi allikaks on oma ala asjatundja. Samas peab see olema loogiline, põhjendatud ja koostatud sellisena, et arvamuse lugejale oleks eksperdi mõttekäik jälgitav, ehk tingimuseks

³⁰ RKKKo 3-1-1-82-16.

³¹ Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi põhimäärus. - RTL 2007, 98, 1633 ... RT I, 06.02.2015, 3.

³² Kohtuekspertiisiseadus. - RT I 2001, 53, 309 ... RT I, 30.12.2015, 21.

on see, et selle põhjendatust saaks kohtus kontrollida. Kui see ei ole kohtule arusaadav ja veenev ning kohtul ei teki tõendi pinnalt kindlat veendumust mingi asjaolu tõendatusse kohta, ei saa eksperdi arvamust siiski arvesse võtta.³³

Lisaks on Riigikohus lahendis 3-1-1-63-08 rõhutanud, et vastavalt KrMS § 107 lg 3 p-dele 1 ja 2 tuleb ekspertiisiakti põhiosas obligatoorselt esitada uuringute kirjeldus, uuringutulemuste hindamise andmed ja eksperdiarvamuse põhjendus. Nõutavad andmed tuleb ekspertiisiaktis kohustuslikult kajastada põhjusel, et nende pinnalt on menetlejal ja kohtumenetluse pooltel võimalus veenduda eksperdiarvamuse põhjendatuses ning jälgida arvamusele jõudmise käiku. Selle menetluse raames DNA ekspertiisiaktis oli lühidalt märgitud vaid DNA analüüsiks kasutatud meetodid, kuid täielikult oli jäetud näitamata nende meetodite kasutamise põhjal saadud tulemused, mis on DNA ekspertiisi uurimusliku osa lahutamatu lüli, sest eksperdiarvamus ise rajaneb ainuüksi nendele. Seega ei olnud arusaadav, milliste andmete alusel on ekspert teinud süüdistatavaid puudutavad järeldused ning kolleegium leidis, et ekspertiisiakt ei vasta KrMS § 107 lg 3 p-de 1 ja 2 nõuetele, muutes selles esitatud eksperdiarvamuse kohtukõlbmatuks tõendiks arvamuse kontrollimatuse tõttu.³⁴

Viru Maakohus on 17.02.2014 lahendis 1-14-871 analüüsinud ekspertiisiakti, mille põhjendustest nähtus, et kannatanu sai liiklusõnnetuse tagajärjel eluohtlikud vigastused. Kuna aga ekspertiisiakti osas, mis kandis pealkirja eksperdiarvamus, puudus igasugune põhjendus, leidis kohus, et ekspertiisiakt on lubamatu tõend ja sellele tõendile ei saa tugineda kohtuotsuse tegemisel. Kohus jättis lubamatu tõendi kogumist välja. Ekspertiisiaktis ei olnud kirjas mitte ühtegi põhjendust, miks ekspert leidis, et vigastused- parema rangluu ja rinnakupideme kinnised murrud, peensoolekinnisti rebend ja sigmoidkäärsoole kinnisti rebend, vasaku põlveliigese pehmete kudede põrutus– olid oma kogumis eluohtlikud. Ekspertiisiaktis oli kirjas, et vastavalt Vabariigi Valitsuse määruse Tervisekahjustuse kohtuarstliku tuvastamise kord §-le 7, oli tegemist eluohtlike vigastustega. Küll aga ei vastanud mitte ükski vigastus loetelus väljatoodule. Seega puudus alus väiteks, et kannatanul esines eluohtlik tervisekahjustus, eksperdiarvamus ei olnud põhjalik ega põhjendatud ning et selle alusel ei olnud võimalik pooltel veenduda eksperdiarvamuse põhjendatuses ning jälgida arvamusele jõudmise käiku, mis muudab tõendi lubamatuks.³⁵ Selles lahendis oli tegemist ebausaldusväärse ekspertiisiaktiga, mis tunnistati lubamatuks. Ekspertiis ise või see, kuidas ekspertiisi tehti, iseenesest lubamatu ei olnud.

³³ VMKo 1-10-2918.

³⁴ RKKKo 3-1-1-63-08.

³⁵ VMKo 1-14-871.

KrMS § 107 nõuetele ei vasta ka see, kui ekspertiisiaktis ei ole peale sissejuhatust muuhulgas märgitud meetodeid, meetodite kasutamise põhjal saadud uuringutulemuste hindamise andmeid ja eksperdiarvamuse põhjendatust. Kui kriminaalasjas on tuginetud ekspertiisiaktile, mille sissejuhatusele järgneb kohe ekspertarvamus, ei ole arusaadav, millele rajaneb arvamus ja milliste andmete alusel on ekspert vastavad järeldused teinud. Sellise ekspertiisiakti näol on tegemist kohtukõlbmatu tõendiga arvamuse kontrollimatuse ja KrMS § 107 nõuetele mittevastavuse tõttu.³⁶

Samas ei ole iga vea tõttu ekspertiisiakt lubamatu ja kohtukõlbmatu. Näiteks lahendis 3-1-1-60-15 ütles Riigikohus, et kui ekspert on puhta narkootilise aine koguse arvutamisel eksinud, kuid teinud samas kindlaks puhta narkootilise aine sisalduse protsentides, ei ole tegemist veaga, mida peaks käsitama ekspertiisiakti koostamisele esitatavate nõuete olulise rikkumisena. Sellisel juhul saab eksperdi arvamuse alusel mitteõiguslikke eriteadmisi kasutamata lihtsa tehte alusel välja arvutada tegeliku puhta aine massi.³⁷

On ka lahendeid, kus asjatundja (või varasema seaduse kohaselt spetsialisti) aruannet või ütlusi ei ole peetud lubatavateks tõenditeks, sest nende asemel oleks pidanud menetlusse kaasama hoopis eksperdi.

Näiteks on Riigikohus lahendis 3-1-1-85-11 pidanud ajutise pankrotihalduri kui asjatundja aruande järelduslikku osa lubamatuks tõendiks, sest see polnud koostatud eksperdi poolt. Riigikohus leidis, et mitteõiguslikele eriteadmistele rajanevad järeldused on kriminaalmenetluses lubatav tõend vaid juhul, kui sellised järeldused on tehtud ekspertiisi raames. Kriminaalkolleegium seejuures juhtis tähelepanu, et kriminaalasja uuel arutamisel tuleb silmas pidada, et osas, mis ei sisalda hinnangut maksejõuetuse kohta, on ajutise pankrotihalduri aruanne käsitatav dokumentaalse tõendina. Ühtlasi juhtis kolleegium tähelepanu KrMS § 109¹ lg 3 p-le 2, mis lubab pankrotihalduri asjatundjana üle kuulata asjaolude osas, mille kohta ta oskab anda selgitusi oma eriteadmiste tõttu, kui see on vajalik tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks.³⁸

Riigikohtu varasemas lahendis 3-1-1-82-06, kui kehtis veel KrMS § 64 lg 4 ning asjatundja asemel sai menetlusse kaasata spetsialisti, ütles kohus, et uurimisasutus ja prokuratuur võivad kaasata tõendite kogumisele erapooletu spetsialisti, keda sama sätte kohaselt võidakse samuti üle kuulata tunnistajana. Spetsialisti ei saa aga siiski käsitada tunnistajana KrMS § 66 lg 1 mõttes. Kuna spetsialist ei ole isik, kes "võib teada tõendamiseseme asjaolusid", siis saab teda

³⁶ VMKo 1-12-5170.

³⁷ RKKKo 3-1-1-60-15.

³⁸ RKKKo 3-1-1-85-11.

üle kuulata vaid kriminaalasja uurimise käiku puudutavate asjaolude suhtes. Selles menetluses oli spetsialist kaasatud sündmuskoha täiendava vaatluse juurde ning selle järel andis ta oma metsandusalastele eriteadmistele tuginedes ütlusi sündmuskoha vaatlusel kogetud vaatepildi kohta ja esitas väiteid raie teostamise asjaolude kohta. Riigikohus leidis, et spetsialistist tunnistaja poolt tõendamiseseme asjaolude kohta antud ütlus, mis käsitleb mitteõiguslikele eriteadmistele rajanevaid järeldusi, on kriminaalmenetluses lubatav tõend vaid juhul, kui sellised järeldused on tehtud ekspertiisi raames.³⁹ Alates 01.09.2011 on KrMS § 109¹ lg 1 kohaselt võimalik menetlusse kaasata asjatundja, kelle pädevus on võrreldes spetsialistiga laiem ning kes tõenäoliselt eeltoodud lahendiga sarnases olukorras võiks anda ütlusi tõendamiseseme asjaolude kohta ning sellisel juhul oleks tegemist kriminaalmenetluses lubatava tõendiga KrMS § 63 lg 1 kohaselt.

Et ekspertiisiakti saaks lugeda lubatavaks tõendiks, on oluline, et selles sisalduv eksperdiarvamus oleks põhjendatud ning kohtule ja menetlusosalistele arusaadav. Mida keerulisem ja erialasem on küsimus ning eksperdi poolt kasutatavad tehnikad või ekspertiisiaktis välja toodud seisukohad, seda täpsemalt peab kohus selgeks tegema mis määral ja kuidas ta seda tõendite kogumis hindab.⁴⁰

1.3. Tõendi usaldusväärsus

Lõpliku hinnangu tõendi usaldusväärsusele annab kohus. Riigikohus on lahendis 3-1-1-89-12 öelnud, et tõendi usaldusväärsuse küsimus tõusetub kohtus üldjuhul alles tõendite hindamisel (KrMS § 61) - seega pärast seda, kui kohus on tõendi vastu võtnud ja selle avaldanud ning see tõend on edukalt läbinud asjakohasuse ning lubatavuse testi. Sellises olukorras tähendab tõendi tunnistamine usaldusväärseks eeskätt kohtu veendumust, et see tõend kajastab uuritava kuriteo tunnust ja et seda kajastust on võimalik kriminaalmenetluses ka taasesitada.⁴¹

Lisaks on Riigikohus lahendis 3-1-1-79-10 öelnud, et eksperdiarvamuse kui tõendi usaldusväärsuse küsimus saab aktualiseeruda vaid juhul, kui tegemist on kohtukõlbliku tõendiga – kohtukõlbmatu tõendi puhul tõendi usaldusväärsuse küsimust ei tõusetu.⁴²

KrMS § 312 p 2 alusel tuleb kohtuotsuse põhisosas esitada tõendid, mida kohus ei pea usaldusväärseks koos põhjendusega, miks ta neid usaldusväärseks ei pea. Ei ole võimalik

³⁹ RKKKo 3-1-1-82-06.

⁴⁰ H. A. Hammelmann. Expert Evidence. South Africa: South African Law Journal 1947, p. 388.

⁴¹ RKKKo 3-1-1-89-12.

⁴² RKKKo 3-1-1-79-10.

näiteks see, et üks osa tõendist on usaldusväärne ja teine osa mitte. Lähtuvalt sellest, saab KrMS alusel tõend tervikuna olla kas usaldusväärne või ebausaldusväärne.⁴³

Eeskätt kaalukate tõendite puhul võivad tekkida vaidlused seoses nende lubatavuse ja usaldusväärsusega. Kui on aga kaks erinevat tõendit, mis üksteisele vastu räägivad, ei saa tekkida küsimust mitte tõendite kaalu osas, vaid tuleks hinnata tõendite usaldusväärsust.

Ei ole loogiliselt võimalik usaldusväärsust kuidagi mõõta- kui tõend adekvaatselt tõendusteavet ei talleta või talletada ei pruugi, on tegemist sellise tõendiga, mida ei saa usaldusväärseks pidada. Kui tõend ei ole usaldusväärne, siis ei ole ega ei saa tal olla mingit kaalu.⁴⁴ Ekspertiisiakti puhul peab olema usaldusväärne kogu ekspertiisiakt.

Usaldusväärse eksperdiarvamuse tõenduslik väärtus ei sõltu üksnes eksperdiarvamuse kvaliteedist vaid ka teistest tõenditest, milline on eksperdiarvamuse seos teiste tõenditega. Ekspertiisiarvamusel ei tohi kindlasti olla mingisugust eelist muude tõenditega võrreldes, sest ühelgi tõendil ei ole ette kindlaksmääratud jõudu. Seda kõike saabki järeltada kohtunik alles tõendite kogumis hindamisel.⁴⁵

Riigikohus on otsuses 3-1-1-45-07 leidnud, et tõendi usaldusväärsuse hindamisel ei saa olla kriteeriumiks see, kuivõrd napp või mahukas on tõend, sest sõltumata nendest asjaoludest on kohus tõendite hindamisel vaba, hinnates tõendeid nende kogumis ja oma siseveendumuse kohaselt.⁴⁶

Seadusandja ei ole sätestanud kindlaid reegleid tõendi usaldusväärsuse hindamiseks. Mõned reeglid on siiski tuletatavad nii seadusest kui kohtupraktikast. Näiteks ekspertiisiakti usaldusväärsuse tõstmise eesmärgi võib täita eksperdi ülekuulamine ekspertiisiakti selgitamiseks.

KrMS näeb ekspertiisiaktile kui tõendile ette kindlad vormi- ja esitusnõuded, millele kohtule esitatav tõend peab vastama. A. Kangur on välja toonud, et lisaks tavapärastele isikulist tõendit iseloomustavatele teguritele on eksperdiarvamuse usaldusväärsust mõjutatavateks teguriteks eelkõige eksperdile esitatud algandmed, eksperdi pädevus (haridus, erialased kogemused, akrediteering), ekspertiisi tegemiseks kasutatud meetoodika, ja eksperdi tervislik seisund ekspertiisi tegemisel. Seetõttu ei ole tõend vaba ohust, et informatsioon tõendatava

⁴³ O. Nääs. Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud: Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-22-10. – *Juridica* 2010/IV, lk 305.

⁴⁴ Kangur (viide 6), lk 15.

⁴⁵ Lindmäe (viide 18), lk 77.

⁴⁶ RKKKo 3-1-1-45-07.

sündmuse ja kohtu vahel võib moonduda või kaduda ning seega ei saa igal juhul eeldada, et dokumentaalne tõend on alati usaldusväärne.⁴⁷

KrMS § 95 lg 2 kohaselt ekspertiisi määramisel eelistab menetleja riiklikku ekspertiisiasutust, kuid eksperdiks võib määrata ka muu asjakohaste teadmistega isiku. See kehtib nii kohtumenetluses kui ka kohtueelses menetluses. Tegemist on siinkohal justkui kohustusliku normiga, kuid sellel on ka oma põhjendus. Esiteks see, et konkreetses asjas teeb ekspertiisi just selline ekspert, kelle kogemused ja teadmised on eelduslikult laialdased. Lisaks on M. Kurm seda põhjendanud nii: „Kohtueelse menetleja või prokuröri määratud ekspertiisi puhul on see nõue arusaadav, kuna üks riigiasutus ei peaks kahtlema teise riigiasutuse pädevuses või erapooletuses.“⁴⁸ Usaldusväärst suurendavadki just EKEI standardiseeritud protseduurid, hoolikalt valitud eksperdid, pidevalt arenev tehnika, uuenevad meetmed jne.

Tõendi vormile esitatavad nõuded on seadusandja poolt seadusesse sisse kirjutatud, välistamaks valeinformatsiooni muutumist tõendamise käigu suunajaks ja menetlusotsuste tegemise aluseks. Tõendi vormi reeglistatus annab menetluses kasutatavatele andmetele suurema tõenäosusastmega usaldusväärsuse.⁴⁹ Lõplikult saab tõendi usaldusväärsus vastuse kohtus. Seega on tõendi vorminõuded olulised nii tõendi lubatavuse kui usaldusväärsuse hindamisel.

Andmete usaldusväärsust aitavad tõsta ka reeglid, mis vastustavad andmete edastajaid, vahendajaid või töötlejaid (näiteks valeekspertarvamuse karistatavus).⁵⁰

Karistusseadustik (edaspidi KarS) § 321 lg 1 kohaselt eksperdi poolt teadvalt vale eksperdiarvamuse andmise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Kohtuekspert ja riiklikult tunnustatud ekspert on teadlik, et teadvalt vale ekspertarvamuse andmise eest kohaldatakse karistust vastavalt KarS §-le 321. Vannutamata eksperti on aga vaja hoiatada ning selle kohta võetakse ka allkiri.⁵¹

Näiteks on Pärnu Maakohtu Haapsalu kohtumaja 10.04.2013 aasta lahendis jõudnud kohus seisukohale, et kuna ekspertiisiakt ei vasta KrMS § 107 nõuete ning kohtule esitatud eksperthinnangus puudub ka KrMS § 107 lg 2 kohane märke eksperdi hoiatamise kohta kriminaalkaristuse eest, ei ole esitatud ekspertiisiakt usaldusväärne tõend, millele rajada

⁴⁷ Kangur (viide 25), lk 39-40.

⁴⁸ M. Kurm. Tõendite kogumisel dubleerimise vältimine kohtu- ja kohtueelses menetluses. Analüüs. - http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/toendamine_m._kurm.pdf (24.01.2017).

⁴⁹ Krüger (viide 15), lk 28.

⁵⁰ *Ibid*, lk 28.

⁵¹ Kergandberg. KrMS § 283/2.

kohtuotsust.⁵² Seega on oluline, et eksperti oleks hoiatatud valeütluste andmise eest ning et selle kohta oleks võetud ka kinnitav allkiri.

Harju Maakohtu 24.03.2014 lahendis 1-14-823 vaidlustas kaitsja ekspertiisiakti ning leidis et see ei ole kohtukõlbulik tõend, sest see ei vasta KrMS § 107 nõuetele. Ekspertide hinnangul ei esinenud süüdistataval talle inkrimineeritava kuriteo toimepanemisel füsioloogilist afekti, äkki tekkinud tugeva hingelise erutuse seisundit (tal ei esinenud maniakaalset või mõnda muud meeleolu püsivat või ajutist muutust), millise oleks põhjustanud kannatanupoolne käitumine. Ka ei esinenud süüdistataval muud emotsionaalset seisundit ega ka erilist emotsionaalset seisundit, mis soodustanuks kuriteo toimepanemist ning mille tõttu süüdistatav ei oleks olnud võimeline oma tegude keelatusest aru saama ja oma käitumist juhtima. Süüdistataval konfliktsituatsioonis avaldunud emotsionaalsus oli adekvaatne, see tulenes reaalse olukorra tõlgendusest ja lahendusest, mille ta valis oma tegutsemisel. Süüdistatav oli tarvitanud alkoholi, mis oluliselt vähendas kontrollivõimet oma käitumise üle. Kaitsja leidis, et süüdistatava vaimse seisundi hindamiseks teostatud ambulatoorne kohtupsühhiaatiline ja kohtupsühholoogiline kompleksekspertis ei ole kohtukõlbulik põhjusel, et see ei vasta KrMS § 107 nõuetele. Kohus hindas ka selles lahendis ekspertiisiakti vastavust KrMS §-le 107 ning leidis, et kuna kõnealune ekspertiis vastab antud §-i nõuetele, on tegemist kohtukõlbliku tõendiga ning kohus seda tõendit kogumist välja ei jäta.⁵³

Ekspertiisiakti kui tõendi usaldusväärsust on analüüsinud ka Tartu Ringkonnakohtus. Ringkonnakohtusse oli apellatsiooni korras edasi kaevatud maakohtu lahend, kus kohus mõistis süüdistatava õigeks. Süüdistus seisnes selles, et süüdistatav oli alkoholijoobes juhtinud mootorsõidukit. 25.02.2014 Ringkonnakohtu lahendiga jäeti maakohtu otsus muutmata ning kohus jõudis järeldusele, et süüdistatava joobeseisund kui KarS § 424 järgi kvalifitseeritava kuriteo objektiivse koosseisu tunnus ei ole tuvastatud usaldusväärse tõendiga. Esiteks oli süüdistuse seisukohalt peamiseks küsimuseks AS Rakvere Haigla poolt 13.05.2012 vereproovi uuringu teostamine, millega rikuti vereproovi käitlemise korda. Sellest tulnuks süüdistatavalt võetud vereproovi pärast selle omavolilist avamist ja uuesti sulgemist AS-s Rakvere Haigla vältimatult hinnata rikutud proovina ning seetõttu EKEI-s teostatud uuring ei saa olla hinnatav tõenduslikus tähenduses usaldusväärseks. Lisaks leidis kaitsja, et süüdistatava joobeseisundi tuvastamise saatekirja näol ei ole tegemist tõendiga KrMS § 63 lg 1 tähenduses ning et süüdistatava joobeseisund saaks olla tõendatud üksnes veres alkoholisisalduse määramise ekspertiisiaktiga. Eristada tuleb tõendi kogumise viisi ning

⁵² PMKo 1-10-16795.

⁵³ HMKo 1-14-823.

tõendit ennast, uuring kui selline on osa ekspertiisist ehk eriteadmiste rakendamisest. Kui tõendusliku alkomeetri kasutamise tulemusena saadud näidu alusel vormistatakse dokumentaalne tõend, siis vereproovi uuringu tulemusena saadud teave tuleb vormistada ekspertiisiaktina. Politsei ja piirivalve seaduse § 726 lg 7 alusel on kehtestatud ka vereproovi uuringu tulemuse ekspertiisiakti vorm. See vorm on kehtestatud justiitsministri 27.05.2009.a määrusega nr 18 „Joobeseisundi tuvastamisel vere- ja uriiniproovi uuringu tulemuse ekspertiisiakti vormi kehtestamine“. Saatekirjas ei olnud kajastatud KrMS § 107 kohaselt nõutavat vereproovi uuringu kirjeldust, uuringutulemuste hindamise andmeid, uuringutele tuginevat eksperdiarvamust ega eksperdiarvamuse põhjendust. Kohus ei nõustud kaitsjaga selles, nagu saaks antud kriminaalasja raames joobeseisundit tõendada üksnes ekspertiisiaktiga, ehkki eelnevalt toodust võis selliselt välja lugeda. Korra § 17 lg 1 sätestab, et uuringu tegemisel kasutatakse riikliku ekspertiisiasutuse vastavat liiki kohtuekspertiisi meetodeid ja kinnitatud metoodikat. Sama paragrahvi lg 2 kohaselt kinnitamata metoodika kasutamise korral protokollitakse analüüsi käik saatekirja või ekspertiisiakti lisas. Korra § 18 lg 2 sätestab, et uuringu tulemused vormistab uuringu tegija saatekirja vastavas osas. Ekspertiisi tegemise korral vormistatakse uuringu tulemused ekspertiisiaktiga. Käesoleval juhul ei ole kohtueelses menetluses toksikoloogiaekspertiisi (alkoholiekspertiisi) määratud, mistõttu ei ole ega saagi olla vormistatud uuringu tulemused ekspertiisiaktiga. Kohtu hinnangul oleks joobeseisundi tuvastamise saatekiri, milles uuringu tegija (EKEI) on vormistanud uuringu tulemused pärast uuringu tegemist saatekirja vastavas osas, kohtukõlblik dokumentaalne tõend KrMS § 63 lg 1 tähenduses, kui ei oleks kohtu poolt eelnevalt väljatoodud rikkumisi nimetatud tõendi saamisel ja millest tulenevalt on nimetatud tõend kõlbmatu.⁵⁴

Varasemates Riigikohtu lahendites on tõendi usaldusväärsust põhjendatud selle kaudu, kuidas konkreetne tõend n-ö riimub teiste tõenditega. Riimumine ei ole siiski ühtegi tõendit iseloomustav tunnus, mis tõstaks selle usaldusväärsust. Küll aga suurendab see kindlasti kogumiga kajastatava asjaolu tõenäosust.⁵⁵

Riigikohus on lahendis 3-1-1-77-15 EKEI-s tehtud ekspertiisi usaldusväärsuse kohta öelnud, et ekspertiisi usaldusväärsus ning eksperdi erapooletus, samuti eksperdi õiguste ja kohustuste teadmine ei sõltu sellest, kus EKEI-s töötav kohtuekspert enda mitteõiguslikke eriteadmisi rakendab. Kohtuekspert on KrMS §-s 98 nimetatud eksperdi õigustest ja kohustustest samavõrra teadlik nii siis, kui ekspertiis tehakse vahetult EKEI territooriumil ja viimase

⁵⁴ TrtRnKo 1-12-9871.

⁵⁵ Nt RKKKo 3-1-1-8-10.

struktuuriüksuse käsutuses olevate seadmetega, kui ka siis, kui see tehakse väljaspool EKEI füüsilist asukohta asetseva aparatuuriga. KrMS § 95 lg 3 ls 1 kohaselt saab ekspertiisi korraldada kas riikliku ekspertiisiasutuse (EKEI) või siis alternatiivselt mõne teise vastava spetsiifilise kompetentsiga asutuse kaudu, jättes aga lahtiseks selle, kus (millises kohas) konkreetne ekspertiis tehakse, kuna mitmete ekspertiisiliikide eripära tõttu ei ole nende tegemine vahetult EKEI territooriumil mõeldav. Ka juhul, kui ekspertiis tehakse füüsiliselt väljaspool EKEI-d (nt PERH-is), saab siiski rääkida ekspertiisi korraldamisest riiklikus ekspertiisiasutuses.⁵⁶

Ka asjatundja menetlusse kaasamisega seoses on tekkinud probleeme tõendi usaldusväärsusega. Nimelt leidis Pärnu Maakohtu kohtuasjas 1-13-5302 kaitsja, et asjatundja ei olnud pädev ütlusi andma. Süüdistatava kaitsja leidis, et ütlusi ei saa kohtus tõendina arvestada, kuna asjatundja, keda kuulati üle tunnistaja ülekuulamise reeglitest lähtudes, ei saa anda ütlusi KrMS § 66 lg 1 kohaselt tõendamiseseme asjaolude kohta, sest ta sündmust vahetult pealt ei näinud. Kohus selle seisukohaga siiski ei nõustunud ning selgitas, et asjatundja ülekuulamist kohtulikul uurimisel reguleerib KrMS § 292¹, mille lg 1 kohaselt juhendatakse tema ülekuulamisel KrMS § 286²-289¹ ja § 291, mis reguleerivad tunnistaja ülekuulamist kohtuistungil. Lähtudes eeltoodust ning KrMS § 109¹ hindas kohus asjatundja pädevust. Kohus tegi kindlaks, et asjatundja töötab Sisekaitseakadeemia Politsei ja Piirivalvekolledži korrakaitse õppetooli assistendina ning tema igapäevasteks tööülesanneteks on õpetada õppeasutuses enesekaitset ja taktikat, samuti taktikat isikute kinnipidamisel ning nende suhtes sunni rakendamist. Kohus oli seisukohal, et asjatundja puhul on tegemist eeltoodud valdkonnas pädeva isikuga, kes on võimeline andma kohtus ütlusi asjatundjana. KrMS § 109¹ lg 3 p 2 kohaselt võib asjatundja üle kuulata muude asjaolude kohta, mille kohta oskab asjatundja anda selgitusi oma eriteadmiste tõttu, kui see on vajalik tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks. Eeltoodust järeldub, et asjatundja kohtuistungil ülekuulamine ning tema ütluste arvestamine tõendina, ei eelda ilmtingimata seda, et asjatundja on sündmuskohal viibinud ning juhtunut pealt näinud. Kohtulikul uurimisel vaadeldi kohtus Pärnu arestimajas toimunud sündmuste videosalvestist ning näidati seda asjatundjale, kes videosalvestise põhjal, lähtudes oma eriteadmistest, andis selgitusi aset leidnud sündmuste ehk tõendamiseseme asjaolude kohta. Seega leidis kohus, et kohtuistungil ütlusi andnud asjatundja ütlusi saab tõendina arvestada.⁵⁷

⁵⁶ RKKKo 3-1-1-77-15.

⁵⁷ PMKo 1-13-5302.

1.4. Tõendi lõppväärtus ehk tõendi kaal

Tõendi lõppväärtust ehk tõendi kaalu hindab iga kohtunik eraldi. Mis on ühe kohtuniku jaoks suurema kaaluga ei pruugi teise kohtuniku jaoks olla sugugi samaväärse väärtusega. Tõendi kaalu hindamine on seega iga kohtuniku subjektiivne otsus ning kujundab kohtuniku siseveendumuse. Mida lähemal on tõend tegelikele asjaoludele seda kaalukam ta ka on. Lisaks on tõendile kaalu andmine kindlasti seotud ka elulise usutavusega.⁵⁸

Et ekspertiisiakt või asjatundja ütlus oleks kriminaalasja mõttes „kaalukaks“ ja sealjuures arvestatavaks tõendiks, peab see olema asjakohane, lubatav ja usaldusväärne.

Süü küsimuse lahendamisel faktilisi asjaolusid tuvastava kohtuniku ülesandeks on ilma seadusandlikult sätestatud tõendamisreegliteta ja vaid oma südametunnistuse järgi otsustada, kas ta suudab ületada võimalikke kahtlusi ja vastuolusid ning tõendeid kogumis hinnates lugeda teatava asjaolu tuvastatuks või mitte.

Tõendite hindamine saab tugineda kogu kohtulikult arutamisel aset leidnule, mis siiski peab olema seostatav tõendite vahetu uurimisega KrMS § 15 mõttes. Oluline on ka see, et kohtukoosseis oleks terve menetluse aja „kohal“ ning tajuks kogu istungi kulgu kõigi meeleeelundite vahendusel.⁵⁹

Lahendis 3-1-1-48-08 on Riigikohus väljendanud seisukohta, et KrMS § 61 lg 2 kohaselt hindab kohus tõendeid kogumis oma siseveendumuse järgi, kuid siseveendumus kujuneb kohtul läbi tõenditele kaalu andmise ning asjaolude hindamise. Kui on vastuolu, tuleb hinnata, millisele tõendile tugineda ning seda saab teha alles siis, kui on jõutud järeldusele, et tõend on usaldusväärne. Ilma, et kohus oleks tõendeid kogumis hinnanud, ei tohi eelistada üht või teist tõendit.⁶⁰ Konkreetse tõendi kaalu määramisel on tõendid vaieldamatult omavahel seotud ja seejuures on iga tõendikogum unikaalne ja ainulaadne.

Kohtunikul on tulenevalt KrMS § 339 lg 1 p-st 7 kohustust oma otsust põhjendada, mis tõendite puhul tähendab eelkõige seda, et kohtunikul tuleb põhjendada, miks või millistel kaalutlustel ta ühte või teist tõendit hindas ja sellele tuginedes vastava järelduseni jõudis. Ekspertiisiaktide puhul on kohtupraktikas eelkõige probleemiks see, et ei ole põhjendatud, kuidas täpselt mingile järeldusele jõuti või ekspertiisiaktis ei ole järgitud KrMS § 107

⁵⁸ Kangur (viide 25), lk 41.

⁵⁹ Kergandberg. KrMS § 61/15.1.

⁶⁰ RKKKo 3-1-1-48-08.

nõudeid. Igal juhul ei pruugi aga olukord, kus ekspertiisiakt jäetakse tõendite hulgast välja olla lõpplahendit mõjutav, sest teised tõendid on piisavad, tõendamaks süüdistatava süüd või süütust.

Ka lahendis 3-1-1-41-12 on Riigikohus jõudnud seisukohale, et tulenevalt KrMS § 312 p-st 1, peab kohtuotsuse põhiosas kajastuma, millised asjaolud ja millistele tõenditele tuginedes kohus tõendatuks luges. Sellega seondub samuti nõue, et kohtu siseveendumuse kujunemine peab olema kohtuotsuse põhjenduste alusel lugejale jälgitav. Maakohus oli eelnevalt oma otsuses piirdunud vaid tõendite loetlemisega nende sisu refereerides, seostamata neid konkreetse süüdistatava ja talle omistatud kuriteoga. Riigikohus selgitas, et tõendite loetlemine kohtuotsuses ei ole käsitatav kohtuotsuse põhistusena KrMS § 339 lg 1 p 7 mõttes ning et tõendite hindamine nende kogumis tähendab muuhulgas erinevatest tõenditest tulenevate andmete asetamist omavahelisse konteksti sidustatuna kuriteokoosseisu tunnustega.⁶¹

Seega peab ka kohtuniku enda jaoks olema selge, mida või kelle süüd mingi tõend tõendab ning kohtunik peab selle väga selgelt kõigi jaoks lahti kirjutama ka kohtuotsuses. Kui ekspertiisiakti on koostanud eriteadmistega inimene ehk ekspert, peab kohtunik väga täpselt aru saama kuidas on ekspert järeldusteni jõudnud ning hindama seejuures tõendi lubatavust ja usaldusväärsust. Alles siis saab kohtunik siduda selle tõendi kuriteo asjaoludega ning see tuleb selgelt asetada omavahelisse konteksti. Ilma eelnevalt tõendi asjakohasust, lubatavust ja usaldusväärsust hindamata ei saa rääkida tõendi kaalust.

Seega ei saa kohus igal juhul eeldada, et kui ekspertiisiakti on koostanud oma ala spetsialist, on see tõend vigadeta ning igal juhul on ekspertiisiaktis jõutud järeldused õiged ja piisavalt põhjendatud ning jälgitavad ning tõend asjakohane, lubatav ja usaldusväärne. Ka asjatundjate kui eriteadmistega isikute kaasamisega on kohtupraktikas ette tulnud olukordi, kus on kahtluse alla seatud asjatundja pädevus või on kohus leidnud, et tõend ei ole lubatav. Seega tuleb asjatundja ütluste puhul hinnata eelkõige ütluste usaldusväärsust.

⁶¹ RKKKo 3-1-1-41-12.

2. ERITEADMISTEGA ISIKU KAASAMINE MENETLUSSE

2.1. Eriteadmistega isikud

Kriminaalmenetluse seadustiku 3. peatüki jagu 7 käsitleb eriteadmisi nõudvate asjaolude selgitamist. KrMS kohaselt on eriteadmistega isikuteks nii ekspert kui asjatundja, enne 2011 aasta seadusemuudatust olid eriteadmistega isikud KrMS kohaselt ekspert ja spetsialist. Kui § 95 lg 2 kohaselt määratakse ekspertiisi tegema riiklik ekspertiisiasutus või riiklikult tunnustatud ekspert, siis kuuluvad kohaldamisele ka kohtuekspertiisi seadus ning EKEI põhimäärus.

2.1.1. Eriteadmised

Eriteadmiste mõistet kriminaalmenetluse seadustikus täpselt lahti mõtestatud ei ole. On vaid KrMS § 95 lg-s 1 kirjas see, et ekspert rakendab mitteõiguslike eriteadmisi. Kohtuekspertiisi seaduse § 4 lg 1 sätestab samuti, et ekspert ekspertiisi tehes kasutab mitteõiguslike eriteadmisi ning seaduses sätestatud juhtudel ka õiguslike eriteadmisi. Täpne mõiste selgitus eriteadmiste kohta puudub ka uuemas erialakirjanduses.

Asjatundja KrMS § 109¹ kohaselt annab selgitusi oma eriteadmiste tõttu kui see on vajalik tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks. Asjatundjana peaks üle kuulama kindla valdkonna teadlasi ja häid erialatundjaid, kes annavad selgitusi tõendamisasjaolude paremaks mõistmiseks. Ka siinjuures ei ole seadusest tulenevalt lahti selgitatud täpset eriteadmiste mõistet.

Teadmised on liigitanud H. Lindmäe teaduslikeks teadmisteks ja argiteadmisteks, kus argiteadmised on sellised, mida valdab igaüks ning pole võimalik, et inimesel on üksnes eriteadmised. Oma piiratuse, pinnapealsuse ja ühekülgse tõttu rakendatakse argiteadmisi lihtsakoeliste ülesannete lahendamisel. Hariduse omandamisel argiteadmisi mõtestatakse ümber, neid täpsustatakse ja sisustatakse teaduslike teadmiste kaudu. Teaduslikud teadmised on seevastu mõtestatult omandatud teave, mis on suunatud asjade ja nähtuste olemuse mõistmisele.⁶²

⁶² H. Lindmäe. Kohtuekspertiis. Tallinn: Eesti Raamat 1982, lk 5-6.

Eriteadmiste mõistel on vaid funktsionaalne tähendus, mille abil tähistatakse mistahes mittejuriidilise faktori kasutamist kohtumenetluse eesmärkide saavutamiseks.⁶³

Ei saa igal juhul öelda, et eriteadmised on need, mida kohtueelne menetleja ei valda. Kohtueelne menetleja on samuti see, kes omandab erialasel ettevalmistusel ka õiguslikke teadmisi, eelkõige teadmisi kriminaalõigusest, kriminaalprotsessiõigusest ja teistes õigusharudest ning kriminalistikast. Kuna selline ettevalmistus tagab teatud valdkonna eriteadmised, on need olemas ka kohtueelsel menetlejal. Lisaks läheb kohtueelsel menetlejal vaja ka eri valdkondadest pärinevaid eriteadmisi asjatundja ülesannete määratlemisel, ekspertiiside määramisel ning ekspertiisiakti kontrollimisel ja hindamisel.

Seega võib järeldada, et ka kohtueelsel menetlejal on juba omandatud eriteadmised, mis ei pruugi olla aga nii laialdased, kui on eksperdil. Asjaolud, mis jäävad väljapoole menetleja teadmisi tuleb lahendada eksperdil ja/või asjatundjal. Eksperdi või asjatundja menetlusse kaasamise vajalikkust peab aga hindama just kohtueelne menetleja (või prokuratuur ja teatud juhtudel kohus), kes ei saa seda teha ainult argiteadmiste pinnalt.

Kohtueelse menetleja, asjatundja ja eksperdi eriteadmiste tase ja kvalifikatsioon sõltub nende haridustasemest, lisaks eriteadmiste täiendamisest, eeskätt spetsialiseerumisest ja erialase praktilise töö kogemustest.

Näiteks politseiteenistuse eriala õppekava Sisekaitseakadeemias, kus õpe kestab 3 aastat, mille jooksul omandatakse teadmised mh psühholoogiast, erinevatest õigusvaldkondadest, relvastusest, kriminoloogiast, kriminalistikast, kriminaalmenetlusest.⁶⁴ Kui politseiteenistujal puudub vastav haridus, on tal kohustuslik läbida koolitused, mis tagaksid talle vastavad eriteadmised.

Eksperdiks võivad olla isikud, kes on mh KES § 6 lg 1 p 3 kohaselt omandanud ekspertiisialal nõutava kõrghariduse Eesti Vabariigi kõrgkoolis või kelle haridus vastab sellele tasemele. Näiteks ei saaks kõne alla tulla, et isik kes ei ole omandanud kõrgharidust meditsiini alal, teostaks kohtuarstlikke lahanguid.

Asjatundjatele seadustest vastavat haridusnõuet ei tulene. Asjatundja puhul teda kuulatakse üle siis, kui see on vajalik tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks ning see peaks tähendama seda, et kohtus kuulatakse üle oma valdkonna teadlast, aga ka mingi praktilisema valdkonna esindajat, kes oskab tänu oma teadmistele ja kogemustele anda edasi mingi

⁶³ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 185.

⁶⁴ Sisekaitseakadeemia. Politsei- ja piirivalvekolledž. Politseiteenistuse eriala õppekava. - http://www.sisekaitse.ee/public/Politseikool/2014_2015_Politseiteenistuse_oppekava_rakenduskorgharidus_22.04.14_10.pdf (13.02.2017).

valdkonna eriteadmised. Kohtusaalis üle kuulates näiteks psühholoogiaalast asjatundjat, mullateadlast, mehaanikut või narkootilise ainete mõju selgitada oskavat isikut, tuleb tõendada, et tegemist on isikuga, kellel on piisavalt eriteadmisi kindlas valdkonnas, et anda ütlusi tõendamiseseme asjaolude kohta.

Asjatundja peab samuti tuginema teaduslikele teadmistele. Ei asjatundja ega ekspert ei saa olla need, kes annavad edasi argiteadmisi näiteks tehnika-, mehhanika- või kunstivaldkonnas. Ekspertdiks ega asjatundjaks ei sobi isikud, kelle eriteadmised on napid, kes ei suuda oma erialal teha üldistusi ega selgitada tõendamisel tähtsa asjaolu olemust.

2.1.2. Ekspert

KES § 4 lg 1 ja KrMS § 95 lg 1 sätestavad eksperdi mõiste, mis on mõlemas seaduses praktiliselt sama. Ekspert on üldise definitsiooni kohaselt see isik või institutsioon, kellel on mingil alal eriteadmine ning oskus seda teadmist kasutada. Õigusmaastikul on ekspert isik, kes rakendab ekspertiisi tehes mitteõiguslikke eriteadmisi. Enamasti teostatakse ekspertiise kohtueelses menetluses, kus menetleja (uuriija) on see, kes otsustab kas ühes või teises asjas on ekspertiis vajalik või mitte. Hiljem kohtumenetluses on võimalik määrata ekspertiis ka kohtunikul endal või kohtumenetluse poole taotlusel. Tõendiks seejuures on KrMS § 63 lg 1 kohaselt ekspertiisiakt või eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel.

Ekspertiis:

- 1) tehakse kriminaalasjas ekspertiisimääruse alusel;
- 2) ekspertiisi teeb selleks ettenähtud korras ekspertdiks määratud isik;
- 3) ekspertiisi tegemise käigu ja tulemuste kohta koostatakse ekspertiisiakt, mis koosneb sissejuhatusest, põhiosast ja mille lõpposas on eksperdiarvamus.

H. Kaing on öelnud: „Kohtuekspertiisi tegemisel on kõige tähtsam kohtuekspert ise. Ilma asjatundliku kasutajata ei tee ükskõik kui tark masin ühtegi ekspertiisi ega anna eksperdiarvamusi, /.../.“⁶⁵ Nõuded ekspertide staatuse, õiguste ja kohustuste kohta sätestab nii kriminaalmenetluse seadustik kui kohtuekspertiisi seadus.

KrMS § 95 lg 2 sätestab, et ekspertiisi määramisel eelistab menetleja riiklikku ekspertiisiasutust. Kui vajalikku ekspertiisiliiki ei ole riiklikus ekspertiisiasutuses tehtavate

⁶⁵ H. Kaing. Kriminallistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015, lk 17.

ekspertiiside loetelus, eelistab menetleja eksperti määrates riiklikult tunnustatud eksperti, kuid eksperdiks võib määrata ka muu asjakohaste teadmistega isiku. KES § 4 lg 2 kohaselt võib eksperdiks olla kohtuekspert, riiklikult tunnustatud ekspert või menetleja määratud muu isik.

Seega on kriminaalmenetluses võimalik kaasata nii riiklikult tunnustatud eksperte, kohtueksperte kui ka eraeksperti (menetleja määratud muud isikut). Riiklikult tunnustatud eksperdid ja kohtueksperdid on EKEI-s töötavad eksperdid.

Kohtuekspert on KES § 5 kohaselt riiklikus ekspertiisiasutuses (EKEI-s) töötav isik, kelle tööülesanne on teha ekspertiise. KES § 6 sätestab kohtueksperdile esitatavad nõuded.

Riiklikult tunnustatud ekspert on KES § 10 kohaselt isik, kes on kantud riiklikult tunnustatud ekspertide nimekirja. Vastavalt kohtuekspertiisiseadusele võib riiklikult tunnustatud ekspertide nimekirja kanda isiku, kes vastab KES § 6 ja § 12 tingimustele.

KES § 7 kohaselt annab kohtuekspert enne tööle asumist ja riiklikult tunnustatud ekspert KES § 17 kohaselt enne riiklikult tunnustatud ekspertide nimekirja kandmist järgmise vande: „Mina, (nimi), töotan täita kohtueksperdi / riiklikult tunnustatud eksperdi ülesanded ausalt ning anda eksperdiarvamuse erapooletult, oma eriteadmiste ja südametunnistuse kohaselt. Olen teadlik, et teadvalt vale eksperdiarvamuse andmise eest kohaldatakse karistust vastavalt karistusseadustiku §-s 321 sätestatule.“

Common-Law riikides peab ekspert vastama kindlatele kriteeriumitele, et ekspertiisiakt oleks lubatav tõend. Näiteks peab ekspert olema piisavate teadmistega, oskuste, kogemuste, kindla väljaõppe või haridusega.⁶⁶

Meie õigussüsteemis on kohtueksperdile ja riiklikult tunnustatud eksperdile määratud seadusega kindlad kriteeriumid, millele ekspert peab vastama, et ta saaks töötada EKEI-s ja ekspertiise teha. Need kriteeriumid on välja toodud KES §-s 6, mis sätestab, et kohtueksperdina võib töötada isik, kes on teovõimeline, valdab eesti keelt, on omandanud ekspertiisialal nõutava kõrghariduse Eesti Vabariigi kõrgkoolis või kelle haridus vastab sellele tasemele ja kes on töötanud ekspertiisi- või teadusasutuses või muul töökohal sellel ekspertiisialal vähemalt kaks aastat vahetult enne kohtueksperdina tööle asumist.

Samas puuduvad sellised kriteeriumid menetleja määratud muu eksperdi ja asjatundja kohta. Ei tulene ühestki seadusest, mis haridusega peab olema asjatundja, milliste kogemuste või teadmistega. Eestis on aga ekspertide arv piiratud ning igas valdkonnas eksperdid puuduvad.

⁶⁶ H. Brown, M. Davis. Eight Gates for Expert Witnesses: Fifteen years later - *Huston Law Review* 2014/8, No 52.

Lisaks on kohtuekspertiisi seaduses § 6 lg-s 2 välja toodud isikud, kes ei või töötada kohtuekspertina. Selleks on isik, kes on süüdi mõistetud tahtlikult toimepandud kuriteo eest, keda on korruptsioonivastase seaduse rikkumise eest karistatud väärteomenetluse korras, kes on lähedases suguluses (vanavanemad, vanemad, vennad, õed, lapsed ja lapselapsed) või hõimluses (abikaasa, abikaasa vanemad, vennad, õed ja lapsed) töökohta vahetult kontrolliva töötaja või vahetu ülemusega või kes tervise tõttu ei saa kohtuekspertina töötada. Kahtluse korral teeb isiku tervises seisundi kindlaks arstlik komisjon. Jällegi – sellised kriteeriumid eraekspertide või asjatundjate kohta puuduvad, mis muudab nende menetlusse kaasamise teatud juhtudel lihtsamaks.

Aastakümnete jooksul on ekspertiiside roll kuritegude lahendamisel muutunud üha olulisemaks. Siiski vaid ekspertiisi abil ühte kuritegu ära ei lahenda, kuid ekspertiis on see, mis aitab sellele suuresti kaasa. Ekspertiiside abil on võimalik jõuda kurjategijateni ning need aitavad selgeks teha kas kahtlustatav või süüdistatav viibis sündmuskohal või pani toime mõne teise teo. Kasutades uusimaid vahendeid sõrmejälgede uurimisel, DNA- ekspertiisiks, ballistikaekspertiisiks ja teisteks ekspertiisideks, suudab see teadus lahendada otsustava tähendusega küsimusi ja jõuda detailide ning teooriateni, mida ilma avastada ei õnnestu. Siinkohal ei tohi aga unustada seda, et ka eksperdid võivad eksida ja mõnel juhul võivad olla ka asitõendid puudulikud või mitmeti mõistetavad.⁶⁷

Kohtupraktikast lähtuvalt on kaitsjate poolt kahtluse alla seatud eksperdi pädevust⁶⁸. Küsimus sellisel juhul on nii eksperdile antud pädevuse ületamises, kui ka selles, kas ekspert oli sobiv ja pädev ekspertiisi tegema. Olgugi, et kriminaalasjades ekspertiiside määramisel eelistatakse kohtueksperte ja riiklikult tunnustatud eksperte, kes töötavad ekspertiisiasutuses ning kes peavad vastama kindlatele nõuetele, on sellistel juhtudel kohtunikel põhjust kontrollida näiteks seda, kus on ekspert hariduse saanud, milliste kogemustega ta on jne.

Näiteks on Riigikohtu lahendis 3-1-1-14-14 eelneva astme kohtud pidanud kindlaks tegema, millise haridusega oli ekspertiisi teinud isik. Maakohus oli leidnud, et ekspertiis on tõendina lubamatu põhjustel, et ekspertiisiakti koostanud isik ei olnud riiklikult tunnustatud raamatupidamise ekspert, samuti ei saanud ta olla kohtuekspert raamatupidamise alal, sest tal puudus haridus - bakalaureusekraad rahvamajanduse õppesuunal – ning seetõttu ei vastanud ta KES § 6 lg 1 p 3 nõuetele. Lisaks, et ekspertiisi teinud isik oleks pidanud KrMS § 96 kohaselt ekspertiisi tegemisest taanduma, sest ta oli kohtueelset menetlust toimetanud uurimisasutuse -

⁶⁷ D. Owen. Police Lab. How forensic science tracks down and convicts criminals. London: New Burlington Books 2002, pp. 12-13.

⁶⁸ Nt RKKKo 3-1-1-88-06, RKKKo 3-1-1-82-16, RKKKo 3-1-1-14-14.

Kaitsepolitseiameti - töötaja, kes pealegi toimetas ruumides läbiotsimist ning et ekspertiisiaktis esitatud andmete põhjal tehtavad järeldused on täiesti jälgimatud, samuti puudub ekspertiisiaktis uuringute kirjeldus ja nõuetekohane põhjendus. Ringkonnakohus sellega aga ei nõustunud ning leidis, et asjaolu, et ekspertiisi teinud isik raamatupidamiseexpertiisi tehes töötas eksperdina Kohtuekspertiisi ja Kriminialistika Keskuse (KEKK) struktuuriüksuses, s.o kaitsepolitsei kriminialistikatalituses, ei muuda teda erapoolikuks kriminaalmenetluse seaduse tähenduses. Ekspertiisiseadus näeb ette, et eksperdil peab olema ekspertiisi alal nõutav kõrgharidus, mis on omandatud Eesti Vabariigi kõrgkoolis, või haridus peab vastama sellele tasemele. Ekspertiisi teinud isik on lõpetanud Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna 1999. aastal rahvamajanduse suunal, omandades bakalaureuse kraadi, ning seega olid tal erialased teadmised ja ta oli pädev tegema raamatupidamiseexpertiise kriminaalmenetlustes. Kohtuekspertiisi vande andis ta juba 5. septembril 2002. Ekspertiisiakt vastab KrMS §-s 107 esitatud nõuetele, sest see sisaldab teavet ekspertiisi lähteandmete kohta, uuringute kirjeldust, uuringutulemuste hindamise andmeid ja ka eksperdiarvamuse põhjendust. Maakohtu seisukoht, et ekspertiisiakt on kõlbmatu tõend ka seetõttu, et eksperdil puudub nõutav haridus ja ta on teinud õiguslikke järeldusi, hinnanud tõendeid ning ekspertiisiaktis puudub põhjendus, on alusetu. Riigikohtu kriminaalkolleegium aga leidis, et ekspertiisiakt on kohtukõlbmatu tõend ning tervikuna lubamatu põhjusel, et ekspertiisimääruse alusel ekspertiisi teinud isik osales läbiotsimistel eksperdina. Esmalt märgib kolleegium, et eksperdil on õigus menetlustoimingus osaleda "ekspertiisi tehes". Ligikaudu pool aastat enne ekspertiisimääruse koostamist ei saa rääkida ekspertiisi tegemisest. Teiseks ei kinnita läbiotsimisprotokollide sisu mingil moel versiooni, nagu täitnuks isik läbiotsimistel eksperdi ülesandeid. Läbiotsimisprotokollides räägiti isikust kui Kaitsepolitseiameti vanemassistendist, kes "teostas" läbiotsimisi, tehes seda mõnes ruumis ainuisikuliselt. Seega viitavad läbiotsimisprotokollid sellele, et isik osales kriminaalasjas enne ekspertiisi määramist toimunud läbiotsimistel uurimisasutuse kui kohtueelse menetleja ametnikuna, täites läbiotsimistel kohtueelse menetleja ülesandeid. Muid etteheiteid ekspertiisiakti kohta Riigikohus ei analüüsinud.⁶⁹

EKEI-s tehakse üle 45 erinevat liiki ekspertiisi ja uuringu ning kriminialistikaekspertiisid moodustavad neist märkimisväärse osa.⁷⁰ EKEI üks põhieesmärk kohtuekspertiiside tegemine menetlusasjades. Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi põhimääruse § 7 lg 1 kohaselt on instituudi tegevusvaldkond kohtuekspertiiside ja -uuringute tegemine. EKEI kodulehel on ekspertiiside ja uuringute kohta kirjas järgnev: „EKEI teostab oma põhieesmärgilist tegevust erapooletult ja

⁶⁹ RKKKo 3-1-14-14.

⁷⁰ M. Väli. Kriminialistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015, lk 7.

asjatundlikult, kõrgel professionaalsel ja tehnilisel tasemel ning majanduslikult efektiivsel viisil, et oleks tagatud töö tulemuste usaldusväärsus ning siseriiklik ja rahvusvaheline tunnustus.⁷¹ EKEI kodulehel on jagatud eraldi ekspertiisid ja uuringud ning ekspertiiside kohta on lisaks kirjas ka see, et EKEI-s teostatud ekspertiiside tulemused põhinevad teaduslikel alustel.

EKEI-s teevad kriminaalasjade lahendamiseks eksperdid nii ekspertiise kui uuringuid. Seda kinnitab ka EKEI põhimääruse § 8 p 1, mille kohaselt teeb instituut kohtu, prokuratuuri, uurimisasutuse ja väärteo kohtuvälise menetleja määruse alusel või haldusorgani taotlusel kohtuarstlikke, kohtubioloogia-, kohtukeemia- kohtupsühhiaatria-, ja kriminalistikaekspertiise ning seaduse või riigiasutustevaheliste kokkulepete alusel oma pädevusvaldkonnas muid ekspertiisivaldkondadega seonduvaid uuringuid, mida võimaldavad instituudi personali eriteadmised ning tema käsutuses olevad seadmed ja vahendid

Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi põhimääruse § 9 sätestab Eesti Kohtuekspertiisi Instituudis tehtavad ekspertiisid, milleks on: kohtuarstlik ekspertiis, kohtubioloogiaekspertiis, kohtukeemiaekspertiis, kohtupsühhiaatriaekspertiis, kriminalistikaekspertiis.

Sama määruse §10 loetleb EKEI-s tehtavad uuringud, milleks on: alkoholiuuring, bioloogiauuring, DNA-uuring, raamatupidamisuuuring, dokumendiuuring, histoloogiauuring, hääleuuring, infotehnoloogiauuring, jäljeuuring, jäädavalt laskekõlmatuks muudetud tulirelvade kontroll, kiu-uuring, klaasiuuring, kohtuarstlik lahang, kohtupsühhiaatriauuring, kujutise tehniline uuring, kuulide ja padrunikestade võrdlusuuring, käekirjauuring, lasujäägiuuring, leitud tulirelvade kontroll, lõhkeaineuuring, meditsiinilise kriminalistika uuring, metalliuuring, narkootilise aine uuring, põlevvedelikuuuring, relvade ja laskemoona tüübikinnitus, sõrmejäljeuuring, toksikoloogiauuring, toksiliste ainete mõju hindamise uuringud, tulirelva ja laskemoona liigitamine õigusakti järgi ja värvkatteuuring.

EKEI põhimäärusest ega kohtuekspertiisi seadusest ei leia aga vastust küsimusele, et millises vormis tuleb eksperdil kajastada uuringu tulemus ning kas EKEI koosseisuline ekspert uuringut tehes tegutseb eksperdina. Tartu Ringkonnakohus on lahendis 1-12-9871 selgitanud, et uuring kui selline on osa ekspertiisist ehk eriteadmiste rakendamisest. Ekspertiisi tegemise korral vormistatakse uuringu tulemused ekspertiisiaktiga. Kui kohtueelses menetluses ei ole näiteks toksikoloogiaekspertiisi (alkoholiekspertiisi) määratud, siis ei ole ega saagi olla vormistatud uuringu tulemused ekspertiisiaktiga. Kohtu hinnangul oleks joobeseisundi tuvastamise saatekiri, milles uuringu tegija (EKEI) on vormistanud uuringu tulemused pärast

⁷¹ Eesti Kohtuekspertiisi Instituut. - <http://www.ekei.ee/et/kodanikule/ekspertiisid-ja-uuringud> (22.03.2017).

uuringu tegemist saatekirja vastavas osas kohtukõlblik dokumentaalne tõend KrMS § 63 lg 1 tähenduses.⁷²

Seega uuringu tulemus üksikuna on dokumentaalne tõend ning ekspertiisi tegemise korral vormistatakse uuringu tulemused ekspertiisiaktiga. Uuringu tegemisel EKEI-s rakendatakse samuti eriteadmisi ning EKEI koosseisuline ekspert uuringut tehes tegutseb eksperdina. Näiteks vastavalt EKEI põhimääruse § 12 lg-le 1 on kohtuarstliku ekspertiisiosakonna põhiülesanded oma tööpiirkonnas kohtuarstlike ekspertiiside ja uuringute tegemine. Sama §-i lg 3 kohaselt aga on dokumendiosakonna põhiülesanne dokumendi-, käekirja- ja raamatupidamiskspertiiside ning -uuringute tegemine. Seega teevad EKEI-s tegutsevad eksperdid vastavalt oma oskustele, pädevusele ning valdkonnale nii ekspertiise kui uuringuid.

Juhtivkriminalist P. Radik-Tint vastas töö autori küsimusele ekspertiiside määramise kohta (lisa 1), et üldjuhul määratakse menetlejate poolt ekspertiisid EKEI-sse. Juhul kui EKEI ekspertiiside loetelus puudub vajalik ekspertiisiliik, siis otsitakse ja leitakse vajalikud ekspertiisid mujalt (näiteks masinaehituslik, ehitustehniline ja projekteerimisalane kompleksekspertiis tehakse Tallinna Tehnikaülikooli ja Tehnilise järelevalve ameti spetsialistide poolt). Kui ekspertiisiliik ei ole EKEI poolt tehtavate ekspertiiside loetelus, siis selliste määratud ekspertiiside eest tasub tellija, st PPA või kohus. Kui ekspertiisiliik on küll ekspertiiside loetelus (KES-s), aga EKEI-l puudub näiteks mahuline või metoodiline võimekus mõne määratud ekspertiisi osas ning seda on võimalus tellida mõnest välisriigi laborist, siis selliste ekspertiiside eest tasub EKEI.

Ü. Lanno on öelnud: „Kriminalistikaekspertiis on kui arenev kunst, mis ühelt poolt suudab empiirilistel alustel tuua esile asju ja tõdemusi, mida saavutati juba eelmise sajandi alguses, samas aga teiselt poolt tänu pidevale tehnoloogia uuendamisele lisab kogu aeg olemasolevale infole lisandväärtust ning teeb nähtamatud kuriteod nähtavateks.“⁷³

2.1.3. Asjatundja

KrMS § 109¹ lg 1 kohaselt on asjatundja isik, kellel on eriteadmised, kuid keda ei ole menetlusse kaasatud eksperdina. Tõendiks on seejuures asjatundja ütlused KrMS § 63 lg 1 kohaselt.

Asjatundja:

⁷² TrtRnKo 1-12-9871.

⁷³ Ü. Lanno. Kriminalistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015, lk 17.

- 1) rakendab eriteadmisi, kuid teda ei ole kaasatud eksperdina;
- 2) annab selgitusi kas menetlustoimingu käigu kohta või muude asjaolude kohta tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks ning see ei tähenda seda, et asjatundja ei tohiks teha järeldusi faktiliste asjaolude kohta.

Kuni 01.09.2011 kehtis KrMS § 64 lg 4, mille kohaselt sai menetlusse kaasata erapooletu spetsialisti, keda sai vajadusel üle kuulata tema osalemisel tõendite kogumise asjaolude selgitamiseks.

2011.a KrMS muudatusega toodi seadusesse asjatundja instituut. Termin „spetsialist“ asendati terminiga „asjatundja“. Muudatuse eesmärk oli ühtlustada menetlusseaduste mõisteaparaati (mõistet „asjatundja“ kasutab sarnases tähenduses tsiviilkohtumenetluse seadustik⁷⁴ (edaspidi TsMS)) ning ühtlasi ajakohastada ja eestistada KrMS-i. Analüüsi käigus jõuti ka järeldusele, et kaaluda tuleks eksperdi-tunnistaja kui tõendiallika lisamist KrMS-i. Riigikohus on KrMS-i tõlgendanud viisil, et spetsialisti saab kaasata üksnes uurimistoimingu tegemisse ja ütlustena on kasutatavad vaid need, mis on antud toimingu läbiviimise ehk kriminaalmenetluse käiku puudutavate asjaolude suhtes. Erialased järeldused on tõendina kasutatavad üksnes ekspertiisi (määramise) teel. Eelnõu väljatöötamise käigus kujunes nimetatud idee asjatundja kui tõendiallika rolli laiendamiseks.⁷⁵

Seega võrdsustati asjatundja ekspert-tunnistaja mõistega ning lähtuvalt sellest on ka asjatundjal õigus teha erialaseid järeldusi. Võrreldes spetsialistiga on asjatundjal võimalik kohtuistungil tunnistajana anda selgitusi erialaste järelduste kohta. Seadusemuudatuse mõte oli siinkohal kindlasti see, et igal juhul ei ole vajalik määrata ekspertiis vaid teatud asjaolud saab kindlaks teha ka eriteadmistega ekspert-tunnistaja. Samas jäeti asjatundjale alles ka spetsialistile antud õigus toimingute läbiviimise käiku puudutavate asjaolude suhtes anda ütlusi. Eesmärgiks oli kindlasti ka laiendada spetsialisti senist pädevust.

Mõnel juhul on kindlasti mõttekam menetlusse kaasata eksperdi asemel asjatundja. Näiteks olukorrad, kus on vaja spetsiifilisi teadmisi mullateaduses ning riikliku ekspertiisiasutuse ekspert on sarnaseid teinud vaid paar korda või selline ekspertiis (või uuring) puudub EKEI-s. Samas saab aga menetlusse kaasata mullateadlasest asjatundja, kes puutub selle valdkonnaga kokku igapäevaselt. Sellises olukorras oleks ilmselt mõistlik eelistada asjatundjat, kuid seadusest tulenevalt ei ole selge, millal tuleks menetlusse kaasata just asjatundja, mitte ekspert.

⁷⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 28.12.2016, 22.

⁷⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/116_seletuskirix.pdf (12.02.2017).

Lisaks kirjutati eelnõus korduvalt, et asjatundjale ei kehti erapooletuse nõue, nagu kehtib eksperdile KrMS § 96 lg 1 p 1 tulenevalt. E. Kergandberg on selle kohta öelnud: „Paraku tuleb tõdeda, et seadusandja on sihikindlalt liikunud selles suunas, et asjatundja osalemist kriminaalmenetluses ei peaks absoluutselt miski takistama.“⁷⁶

Kuna asjatundja instituut on seadusesse sisse toodud eesmärgiga, et iga asjaolu selgitamiseks ei peaks määrama ekspertiisi, on sellel suur tähtsus. KrMS § 109¹ lg 5 tulenevalt on võimalik sama isik üle kuulata nii tunnistaja kui asjatundjana. Kuna tunnistajale ei kehti erapooletuse nõue, siis miks peaks see kehtima asjatundjale, kes annab ütlusi tunnistajana? Selles osas on alati võimalik kohtul arvestada sellega, et asjatundja on näiteks kahtlustatava lähedane ning kaheldes tema kui asjatundja antud ütlustes mingi asjaolu selgitamiseks, on kohtul võimalus määrata ekspertiis. Samuti hoiatatakse asjatundjat ka valeütluste andmise eest. Lähedane isik võib ka keelduda tunnistuse andmisest KrMS § 71 alusel. Seega oleks ebamõistlik see, et asjatundjat võidakse tunnistajana üle kuulata, isegi kui ta on süüdistatava lähedane isik, aga samal ajal teda samas menetluses asjatundjana üle kuulata ei või (kuigi ka KrMS § 109¹ lg 5 seda lubab).

Kohtus võivad asjatundjatena ütlusi anda ka EKEI eksperdid. Näiteks lahendis 1-15-8438 seadis kaitsja kahtluse alla narkootilise aine ekspertiisiaktides toodud puhta amfetamiini kogused ja nende arvutamise ning kohus kuulas prokuröri taotlusel asjatundjana üle EKEI keemiaosakonna juhata, kes selgitas lähemalt puhta aine arvutamist (amfetamiin esineb soolana, s.t et amfetamiinsulfaat sisaldab 73,4% amfetamiini ning ülejäänud osa on selles väävelhappe jääk; teada tuleb molekuli valemit ja elementide aatommasse, et välja arvutada puhta aine kogus). Samuti selgitas süüdistatavale amfetamiini sisaldava pulbri kuivatamise vajadust analüüside tegemiseks, et vältida juhuslike faktorite mõju.⁷⁷

2.2. Eriteadmistega isikute menetlusse kaasamise alused ja erisused

Puuduvad konkreetsed normid selle kohta, millistel juhtudel täpselt tuleb ekspert menetlusse kaasata ja ekspertiis määrata. Riigikohus on lahendis 3-1-1-35-06 selle öelnud, et ekspertiisi määramine on nõutav juhul, kui tõendamiseseme asjaolu tuvastamiseks on vaja vastata küsimusele, mille lahendamine on usaldusväärselt võimalik üksnes mitteõiguslike eriteadmiste alusel. Seega on ekspertis nõutav olukorras, kus teatud liiki mitteõiguslike

⁷⁶ Kergandberg. KrMS § 109¹/5.

⁷⁷ HMKo 1-15-8438.

eriteadmiste rakendamine võib anda tõendusteavet, mille tajumine või tähenduse mõistmine jääb väljapoole menetleja üldteadmiste piire.⁷⁸

Kuna KrMS kohaselt ei ole ekspert ainsaks eriteadmistega isikuks, keda on võimalik menetlusse kaasata, on põhjust analüüsida nii eksperdi kui asjatundja menetlusse kaasamise erisusi. Kuigi mõlemal juhul on tegemist eriteadmistega isikuga, on tegelikult eriteadmiste rakenduseesmärgid, õigused ja kohustused eksperdil ja asjatundjal täiesti erinevad. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seletuskirja⁷⁹ kohaselt võib asjatundja sisuliselt asendada ekspertiisi tegemist. Kohtupraktikas on väljendatud korduvalt seisukohta, et kriminaalmenetluse seadustik ei näe ette asjaolusid, mille tõendamine oleks aprioorselt võimalik üksnes eksperdi arvamuse alusel. Küll aga näiteks surma põhjuse tuvastamise seaduse (edaspidi SPTS)⁸⁰ § 21 kohaselt kohtuarstlik lahing on isiku surma põhjuse tuvastamine lahangu teel, mille teeb kohtuarstlik ekspert riiklikus ekspertiisiasutuses.

KrMS § 61 lg 1 kohaselt ei ole ühelgi tõendil ette kindlaksmääratud jõudu. Kõik tõendid on võrdsed ning asjatundja arvamus ei ole kuidagimoodi halvem või parem tõend kui ekspertiisiakt. KrMS § 63 lg 1 kohaselt on tõendiks nii asjatundja ütlus kui ka ekspertiisiakt ja eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel. Kohus hindab tõendeid kogumis ning ei saa väita, et ühel oleks suurem kaal kui teisel.

KrMS kohaselt on ekspert ja asjatundja isikud, kellel on mingites valdkondades eriteadmised. KrMS aga ei täpsusta seda, millisel juhul tuleks menetlusse kaasata ekspert ja millisel juhul asjatundja. Neid ei saa konkreetselt eristada ka selle alusel, et ekspert peab ekspertiisiaktis arvamusele jõudmiseks tegema kas mingi katse, võtma proovid, neid analüüsima ning alles siis vastavalt tulemusele ja lähtudes oma teadmistest saab ekspert kirjutada eksperdiarvamuse, asjatundja aga annab lihtsalt ülevaate sellest, kuidas mingi asi või nähtus loogiliselt juhtuda sai. Niimoodi oleks neid vale eristada, sest ka asjatundja on see, kes saab teha erinevaid laboratoorseid katseid või muud erialast teadustööd ning selle pinnalt anda menetluses ütlusi asjatundjana mingi asjaolu kohta. KrMS § 109¹ lg 1 on kohaselt on asjatundja samuti eriteadmistega isik, keda pole menetlusse kaasatud eksperdina. KrMS § 109¹ lg 3 p 2 kohaselt võib asjatundja üle kuulata nende asjaolude osas, mille kohta asjatundja oskab anda selgitusi oma eriteadmiste tõttu, kui see on vajalik tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks.

⁷⁸ RKKKo 3-1-1-35-06.

⁷⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. - https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/116_seletuskirix.pdf (12.02.2017).

⁸⁰ Surma põhjuse tuvastamise seadus. - RT I 2005, 24, 179 ... RT I, 26.02.2015, 14.

Seega ei ole asjatundja piiratud vaid üldiste kommentaaridega vaid võib samamoodi nagu ekspert teha katseid ja uuringuid ning nende alusel teha järeldused.

Kriminaalmenetluses on lähtuvalt senisest kohtupraktikast menetlusse kaasatud mitmeid asjatundjaid: pankrotihaldur⁸¹, narkootiliste ainete olemasolu tuvastada oskavad isikud⁸² ning narkootilise aine tarvitamise tunnuseid hinnata oskavad isikud⁸³, kerget, keskmist ja rasket füüsilist jõudu piiritleda oskavad isikud (politsei)⁸⁴, lõhkeaineid ja lõhkeseadeldiste sütikuid hinnata oskavad isikud⁸⁵, välisriigi õiguse sisu tundvad isikud⁸⁶ jne.

Kui vaadata tsiviilõiguse poole, siis tsiviilasjades on kaasatud näiteks asjatundja põllukultuuri agrotehnika osas⁸⁷, sõiduki tehnilise seisundi tuvastamiseks asjatundja⁸⁸, kaubalifti tehniliseks kontrolliks asjatundja⁸⁹, masinate töökorra hindamise asjatundjaid⁹⁰, asjatundja hinnangu andmiseks paadi turuväärtuse arvestamisel⁹¹, asjatundja andma arvamust käekirja ehtsuse kohta⁹², ehitustehniliste teadmistega asjatundjaid⁹³, lastepsühholoog kui asjatundja⁹⁴, päästekeskuse asjatundja tulekahju tekkepõhjuse kindlakstegemiseks⁹⁵ jne.

⁸¹ RKKKo 3-1-1-85-11.

⁸² RKKKo 3-1-1-96-11. Riigikohus ütles, et üldjuhul narkootiliste ja psühhotroopsete ainete olemasolu võib tuvastada kõigi kriminaalmenetluses lubatud tõenditega, mitte üksnes eksperdiarvamusega.

⁸³ TrtRnKo 1-14-3877.

⁸⁴ TlnRnKo 1-15-5979. Sh ei tinginud asjatundja ütluste ebausaldusväärsust asjaolu, et asjatundjad politseis ei töötanud. Mõlemad tunnistajad selgitasid oma tausta ning kokkupuudet korrakaitsega ning kohus leidis, et tegemist on KrMS § 109¹ kohaselt asjatundjatega.

⁸⁵ TlnRnKo 1-12-12366.

⁸⁶ TlnRnKo 1-13-10768.

⁸⁷ TMKm 2-15-18493.

⁸⁸ TlnRnKo 2-15-3419.

⁸⁹ TlnRnKo 2-15-12229.

⁹⁰ TlnRnKo 2-14-59512.

⁹¹ TlnRnKo 2-14-18750.

⁹² TlnRnKo 2-13-49042. Siin menetluses oli allkirja kontrolliks kodusel testamendil kaasatud nii asjatundja kui ekspert. Asjatundja koostatud aktil oli küll kirjas, et ta on eksperdina töötanud 28 aastat, kuid millisel alal ja milline on tema hariduskäik, aktist ei nähtunud. Seega seati sellega kahtluse alla asjatundja pädevus maakohtus. Samas oli menetlusse kaasatud ka kohtuekspert käekirjaekspertiisi tegemiseks, kes jõudis hoopis teistsugusele järeldusele, kui asjatundja. Apellatsioonis seadis hageja kahtluse alla ka eksperdi pädevuse, kuid ringkonnakohus põhjendas, et eksperdi usaldusväärsuse ja nõutava kvalifikatsiooni puudumise kahtluse alla seadmine ei ole põhjendatud. TsMS § 294 lg 1 esimese lause järgi ekspertiisi teeb riiklikus ekspertiisiasutuses töötav kohtuekspert või muu asjatundja, riiklikult tunnustatud ekspert või kohtu määratud muu eriteadmistega isik. Hageja taotlusel määras kohus käekirja ekspertiisi ning ekspertiisi läbiviijaks määrati riiklikus ekspertiisiasutuses töötav kohtuekspert ehk Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi ekspert. Nimetatud riiklikus ekspertiisiasutuses töötava kohtueksperdi hariduse ja pädevuse kahtluse alla seadmine hageja poolt on ringkonnakohtu arvates on alusetu. Ekspertiisi tulemused ei toetanud vaidluses hageja väiteid, kuid sellel põhjusel eksperdi pädevust vaidlustada ei ole kohane. Õige on hageja väide, et eksperdid ei oleks tohtinud ilma kohtu nõusolekuta koguda ise võrdlusmaterjali, sest TsMS § 302 lg 2 kohaselt küsib ekspert võrdlusmaterjali ja täiendavaid andmeid kohtult. See ei tee aga tsiviilasjas antud eksperdiarvamust ebaõigeks. Ringkonnakohus leiab lisaks, et hageja etteheide maakohtule selgituskohustuse rikkumise kohta on põhjendamatu, sest hageja ise ei lisanud aktile tõendit selle kohta, et arvamuse vormistanud isik on pädev allkirja õigsust kontrollima. Ringkonnakohtusse esitas hageja asjatundja haridust tõendavad jm dokumendid ning neist järeldub isiku pädevus anda aramus allkirja ehtsuse kohta. Siiski ei muuda see ringkonnakohtu arvates ebaõigeks maakohtu seisukohta, et asjatundja aramus ei saa ümber lükata ekspertiisiaktides antud ekspertide seisukohti. Asjatundja selles kohtuasjas võttis võrdlusmaterjaliks vaid kahte dokumenti, mida ta ka kohtus ei esitanud ning seega ei saanud selles kohtuasjas võrrelda eksperdi ja asjatundja arvamust, kuna üks tõend jäi liiga nõrgaks.

Tsiviilkohtumenetluses kaasatakse asjatundjaid tunduvalt rohkem kui kriminaalkohtumenetluses. Põhjus võib peituda selles, et asjatundja on suhteliselt uus institutsioon kriminaalkohtumenetluses. Enne 2011.a oli võimalik kaasata küll spetsialisti, kuid võrdusmärgi asjatundja ja spetsialisti vahele tõmmata ei saa, kuna asjatundja pädevus on võrreldes spetsialistiga laiem.

Kriminaalmenetluses on asjatundja ja eksperdi üks erinevus see, et ekspert peab koostama ekspertiisiakti, aga asjatundja saab oma järeldused esitada ütluste vormis. Teiseks see, et ekspert peab esitama uuringute kirjelduse, järelduse ja eksperdiarvamuse kirjalikus vormis, asjatundja mitte. Siiski alates 01.09.2011 seadusemuudatusega on võimalik kohtus üle kuulata ka ekspert risküsitluse vormis KrMS § 292 alusel, mis on kindlasti hea, kui näiteks mõni asjaolu jääb selgusetuks. Samas on leidunud H. Kaing, et arvestades olukorda, kus ekspert ei ole hea esineja või selgitaja, siis võib see ekspertiisi väärtust hoopis vähendada.⁹⁶

KrMS § 98 lg 1 sätestab eksperdi õigused ja kohustused. Eksperdil on muuhulgas § 98 lg 1 p 4 tulenevalt õigus keelduda ekspertiisi tegemast, kui talle esitatud ekspertiisimaterjal ei ole küllaldane või kui ekspertiisimääruses esitatud ekspertiisiülesanded on väljaspool tema eriteadmisi või kui küsimustele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmistele tuginevate järelduste tegemist. Ekspertiisist keeldumine tuleb sellisel juhul vormistada ekspertiisist keeldumise aktiga vastavalt KrMS §-le 108. Enne ekspertiisist keeldumist tuleks eksperdil siiski § 98 lg 1 p 1 kohaselt taotleda ekspertiisimaterjali täiendamist. Alles sellisel juhul on eksperdil õigus keelduda ekspertiisi tegemisest. Asjatundja puhul ei ole seaduses sätestatud, mis juhtudel võiks ta keelduda uuringu tegemisest või taotleda materjali täiendamist.

Kui aga ekspertiisiülesanded on väljaspool eksperdi eriteadmisi või kui küsimustele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmistele tuginevate järelduste tegemist, on menetleja töö õige eksperdi leidmisel või otsustamiseks millise asjaolu väljaselgitamine kuulub

⁹³ TlnRnKo 2-14-57984. Selles kohtuasjas ütles eelnevalt maakohus, et kohtu hinnangul ei ole kostja esitatud asjatundja arvamus väärtuslikum ega selle koostamise kulu ei tohiks mõistlikult võttes olla suurem ekspertiisikulust. Kostja valitud asjatundja (ehitustehnilise teabe väljaselgitamiseks) ei ole ka ekspert TsMS-i mõttes. TsMS-i mõttes on ekspert kohtu poolt määratud isik, kes viib läbi ekspertiisi. Kohus leidis, et kostja kulu kõnealuse dokumentaalse tõendi saamiseks ei ole põhjendatud suuremas ulatuses, kui kohtu poolt määratud eksperdile. Ringkonnakohus nõustus selles osas maakohuga ning lisas, et tõendite kogumine ja asjatundjatega suhtlemine oli menetlusedokumentide koostamiseks vajalik ja põhjendatud. Kostjalt ega kostja lepinguliselt esindajalt ei saanud eeldada vastavate ehitustehniliste teadmiste olemasolu. Lisaks tuli komplekteerida kohtu poolt määratud ekspertiisiks vajalikud küsimused. Põhjendamatult on hageja väide, et kostja vastused olid suures osas kattuvad.

⁹⁴ TlnRnKo 2-15-15167.

⁹⁵ TlnRnKo 2-13-41220.

⁹⁶ H. Kaing. Kriminalistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015, lk 15.

ekspertide tegevusvaldkonda jäänud tegemata. EKEI põhimääruse § 9 ja § 10 sätestavad ekspertiisid ja uuringud, mida EKEI-s tehakse ning lähtuvalt sellest peaks olema menetleja see, kes leiab vajadusel üles loetelust just õige või määrab menetleja muu isiku, kes ekspertiisi teeb. Menetlejal on alati võimalus ka suhelda enne ekspertiisi määramist vastava eksperdiga.

KrMS § 98 lg 1 p-st 4 tulenevalt on sisuliselt eksperdi otsustada see, kas ekspertiis on vajalik või mitte. Arvestades, et ekspertiisi määramise üle peaks otsustama kas menetleja, prokuratuur või kohus, annab see säte justkui võimaluse astuda eksperdil nende rolli ning otsustada, millist tõendit koguda ja millist mitte ja millisel viisil seda teha. Kui menetleja, prokuratuur või kohus on otsustanud, et ekspertiis on vajalik, siis ei tohiks ekspert ekspertiisi tegemisest keelduda. KrMS § 98 lg 2 p 1 kohaselt on ekspert kohustatud eksperdiks määramise korral tegema ekspertiisi. Kohtupraktika analüüsi kohaselt võib öelda, et juhtumeid, kus eksperdid oleksid KrMS § 98 lg 1 p 4 kohaselt ekspertiisi tegemisest keeldunud, praktiliselt ei ole ning eksperdid üldiselt ei keeldu ekspertiisi tegemast. Teiselt poolt on KrMS § 98 lg 1 p 4 mõte arusaadav olukorras, kus ekspertiisimäärukses esitatud ekspertiisiülesanded on väljaspool eksperdi eriteadmisi või eksperdile esitatud materjal ei ole küllaldane, kuid sellised probleemid praktikas lahendatakse menetlejaga suhtlemise teel.

E. Kergandberg on öelnud: „Kohtupraktika analüüsi põhjal võib väita, et (mõneti mõistetavalt) eksperdid ei ole eriti varmad keelduma ekspertiisi tegemisest põhjendusega, et neile esitatud küsimustele vastamine ei eelda tegelikult mingeid eksperdiuuringuid ja eriteadmiste tuginevate järelduste tegemist (ja tegelikult saab akti kokku päris kiiresti). Pigem ongi see etteheide menetlejaile, kes selliseid küsimusi ekspertidele esitavad ning sellega ka lisaks põhjendamatu menetluskulusid tekitavad.“⁹⁷

Kui tuleb ette olukord, kus ekspert keeldub ekspertiisi tegemisest, on tegemist eelkõige menetleja ja eksperdi (või ekspertiisiasutuse) omavaheliste suhtlemisprobleemidega, sest menetlejal on alati võimalus enne ekspertiisi määramist teha selgeks, kuhu või kellele on kõige mõistlikum selle tegemise määrus esitada.

KrMS § 109 kohaselt vajaduse korral kuulatakse ekspert kohtueelses menetluses üle ekspertiisiakti või ekspertiisist keeldumise akti sisu selgitamiseks. Sellisel juhul aga ei saa olla eksperdi ülekuulamise eesmärgiks eksperdilt mingisuguse asjaolu kohta sisulise suulise eksperdiarvamuse saamine vaid ainult põhjendatud selgitus keeldumise kohta.

⁹⁷ Kergandberg. KrMS § 98/3.3.

Lisaks KrMS § 106 lg 4 kohaselt ei ole lubatud esitada eksperdile õiguslikke ega eksperdi eriala väliseid küsimusi ning küsimusi, millele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmiste tuginevate järelduste tegemist. Selle keelu põhjuseks on see, et õiguslik küsimus ei ole faktiline asjaolu, mida tuleks tõendite vahendusel tuvastada, vaid mis peab olema lahendatav juristide endi poolt tõlgendamise teel.⁹⁸

Ekspertiisi menetlusse kaasamisel peab eesmärgiks olema see, et lahendatud saaks mingisugune õigusväline küsimus ning ekspert ei saa anda omapoolset õiguslikku hinnangut eksperdiarvamuses. Näiteks ei saa liiklustehnikaekspert vastata küsimusele, kas juhi käitumine ja juhtimisvõtted olid õiged. Selliste küsimustega soovitakse, et ekspert tuvastaks, kas isiku teatudviisiline käitumine oli kooskõlas normatiivakti sätetega, mis aga väljub eksperdi ülesannete hulgast. Lisaks ei tohi ekspert lahendada küsimust, kes on kuriteos süüdi. Sama kehtib ka asjatundja kohta, kes võib sarnaselt eksperdile anda arvamuse mingi asjaolu kohta, kuid kes ei saa seejuures astuda kohtuniku rolli.

Lahendis 3-1-1-66-06 analüüsis Riigikohus olukorda, kus ekspert keeldus ekspertiisi tegemast põhjusel, et menetleja oli jätnud liiklusõnnetuse asjaolud nõuetekohaselt fikseerimata. Esmalt nõustus Riigikohus madalama astme seisukohaga, et menetleja liiklustehnika eksperdile esitatud küsimused on jäänud vastuseta puuduva algmaterjali tõttu. Algmaterjali puudumine püstitatud küsimusele vastamiseks on ilmne ja pidi olema arusaadav ekspertiisi tellinud menetlejale. Liiklustehnika ekspert reageeris algmaterjali puudulikkusele selliselt, et koostas ekspertiisist keeldumise akti, milles põhistas ekspertiisist keeldumist eeskätt sellega, et sündmuskoha vaatlusel jäeti ekspertiisi tegemiseks vältimatult vajalikud lähteandmed talletamata. Sellisel juhul ei saa tõendiks olla ka ekspertiisi tegemata jätnud ja ekspertiisist keeldumise akti koostanud eksperdi ütlused. Ekspertiisist keeldumise akti koostanud eksperdi ülekuulamise eesmärk saab seega olla vaid nende asjaolude täiendav selgitamine, mis tingisid ekspertiisi tegemata jätmise. Ekspertiisimäärusest nähtuvalt on liiklustehnikaekspertiisi tegemiseks antud eksperdi käsutusse lihtsalt liiklusõnnetuse kõik materjalid. Samas aga on KrMS § 106 lg 2 p-s 4 sätestatud eirates jäetud täpsustamata, kas need materjalid kujutavad endast ekspertiisiobjekte ehk uurimismaterjali, võrdlusmaterjali või tutvumismaterjali. Ekspertiisist keeldumise akti sissejuhatavas osas on ekspert lugenud kõnealused materjalid pelgalt vaid tutvumismaterjaliks. Ekspertiisi objekti puudumisel ei saa ekspertiisi tegemine mõistetatavalt olla võimalik.⁹⁹ Seega siin lahendis oli tegemist menetleja tegemata tööga ning lähtuvalt sellest, et ekspertiisimäärus oli puudustega, keeldus ekspert ekspertiisi tegemast.

⁹⁸ Kergandberg. KrMS § 106/7.1.

⁹⁹ RKKKo 3-1-1-66-06.

Riigikohus on lahendis 3-1-1-88-06 analüüsinud olukorda, kus eksperdile on muuhulgas esitatud järgmine küsimus: "Kas teekatte defektid võisid normaalsel juhtimisel kutsuda esile juhitavuse kaotuse?". Ekspert on küsimusele vastates märkinud, et kuna teekattes olnud defektide arv ja nende tõsidus on sündmuskoha vaatluse protokollis määramata, ei ole võimalik antud küsimusele otseselt vastata. Kohe seejärel on ekspert aga öelnud: "Arvestades seda, et antud kohas toimus lühikese ajavahemiku sees kaks praktiliselt sarnast õnnetust, võib siiski eeldada, et mingi lokaalne juhtidele mittemärgatav probleem sai olla nende õnnetuste põhjuseks". Riigikohtu hinnangul on ekspert ületanud enda pädevust ning asunud vastust sisustama oletuslikult, arvestades ka asjaolu, et ka eksperdi enda sõnul puudus tal vajalik lähteandmestik esitatud küsimusele vastamiseks. Eksperdi järeldused peavad tuginema faktilistele asjaoludele, mis on arvamuse andmise aluseks. Küsimusele, mis asjaolud on tagajärje osas põhjuslikud süüteo koosseisu tähenduses, peab vastama ainult kohus ning seega ei saa eksperdi järeldus antud osas olla tõendiks KrMS § 63 lg 1 mõttes.¹⁰⁰ Seega tulnuks antud kriminaalasjas eksperdil KrMS § 98 lg 1 p 4 alusel keelduda ekspertiisi tegemisest põhjusel, et küsimustele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmiste tuginevate järelduste tegemist. Lisaks KrMS § 106 lg 4 kohaselt ei oleks menetleja tohtinud eksperdile sellist küsimust esitada.

Samas on Riigikohus mitmetes lahendites öelnud, et kriminaalmenetluses tõendina lubatav ka tõenäolik eksperdiarvamus.¹⁰¹ KES § 3 sätestab, et eksperdiarvamus on tõendamisel tähtsa asjaolu kohta tehtud ja ekspertiisiaktis väljendatud kategooriline või tõenäoline eksperdijäreldus. Ka lahendis 3-1-1-88-06 saanuks eksperdi järeldust lugeda tõenäoliseks, kuid kuna algmaterjal puudus ehk teekattes olnud defektide arv ja nende tõsisus olid sündmuskoha vaatluse protokollis märkimata, ütles esmalt ekspert et menetleja esitatud küsimusele ei ole võimalik vastust anda kuid seejärel asus küsimusele vastama, mistõttu Riigikohus leidis, et selline eksperdi järeldus ei saa olla tõendiks.

Riigikohtu praktikast lähtudes on tingimuseks ikkagi see, et ekspertiis määrataks siis, kui teatud liiki mitteõiguslike eriteadmiste rakendamine võib anda tõendusteavet, mille tajumine või tähenduse mõistmine jääb väljapoole menetleja üldteadmiste piire. Kui EKEI põhimääruse loeteludest ei tulene vastavat ekspertiisi või uuringut ja menetleja leiab, et mingid asjaolud siiski vajaksid asjatundliku inimese selgitusi, on võimalik KrMS §109¹ kohaselt menetlusse kaasata asjatundja.

¹⁰⁰ RKKKo 3-1-1-88-06.

¹⁰¹ Nt RKKKo 3-1-1-93-15, RKKKo 3-1-1-63-08, RKKKo 3-1-1-29-14.

KrMS § 109¹ lg 3 p 2 kohaselt võib asjatundja üle kuulata seoses muude asjaoludega, mille kohta asjatundja oskab anda selgitusi oma eriteadmiste tõttu, kui see on vajalik tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks. Selle poole on võimalus menetlejal vaadata ka siis, kui peaks juhtuma et ekspert keeldub ekspertiisiakti koostamast, kuigi menetleja on eelnevalt leidnud, et see on vajalik. Seadusest ei tulene keeldu, et sellisel juhul ei tohiks kaasata asjatundjat, mis ei oleks sellises olukorras ka loogiline. Arvestades aga senist kohtupraktikat, ei ole selliseid olukordi ette tulnud, kuid ei ole välistatud, et tulevikus sellist küsimust ei ilmne.

Riigikohus on lahendis 3-1-1-88-01 öelnud, et üldjuhul võib menetleja kriminaalmenetluses oma parima äranägemise järgi otsustada, millistele tõenditele tuginevalt püüab ta tuvastada menetletava kuriteo faktilisi asjaolusid. Näiteks faktilist asjaolu, kas mingi autoriõigusega kaasnevate õiguste objekt on piraatkoopia või mitte, ei ole ekspertiisi määramine kohustuslik. Samas peaks menetleja kahtlemata määrama ekspertiisi faktilise asjaolu tuvastamiseks, kui ta leiab, et mingil konkreetsel juhul ei ole seda, kas tegemist on piraatkoopiaga või mitte, võimalik tuvastada muul viisil kui üksnes eriteadmistele tugineva ekspertuuringu tulemina. Ekspertiisi määramisel tuleks sellisel juhul lähtuda sellest konkreetsest eriteadmiste valdkonnast, millele peaks ekspertuuring tuginema. Ei ole põhjendatud nimetada kõiki autoriõigusaktide kohaldamise praktikast tulenevates kohtuasjades määratavaid ekspertiise audio-visuaalseteks ekspertiisideks, sest sellisest nimetusest lähtuvalt ei ole selge, millise valdkonna eriteadmisi täpselt soovitakse ekspertiisi tegemisel kasutada.¹⁰²

Selle Riigikohtu lahendi põhjal saab samuti järeldada et esiteks kui menetleja leiab, et mingisuguse asjaolu tuvastamine ei kuulu ekspertiisi valdkonda, saab menetleja kaasata asjatundja, kes aitab mõista paremini tõendamiseseme asjaolusid. Siinkohal ongi oluline otsustus menetlejal, kes peab leidma, milline variant on mõistlikum. Teiseks aga, kui ekspertiis on määratud, kuid ei ole kindel, millise valdkonna ekspertiisi soovitakse ekspertiisi tegemisel kasutada või peaks juhtuma, et ekspert keeldub ekspertiisi tegemast, on samuti menetlejal võimalik menetlusse kaasata asjatundja. Menetlusökoonoomia seisukohast aga tuleks menetlejal juba enne ekspertiisi taotlemist väga täpselt selgeks teha, kas mingi kindla asjaolu tuvastamiseks on vajalik tingimata ekspertiis, või saaks mõne küsimuse selgitada ka asjatundja ülekuulamise kohtus. Ka eeltoodud lahendi põhjal saanuks esemete äratundmise korraldada ekspertiisist oluliselt odavamalt vaatluse raames, kaasates sinna asjatundja (spetsialisti).

¹⁰² RKKKo 3-1-1-88-01.

2.3. Menetlusökonoomia

2.3.1. Ekspertiiside kulukus

Ekspertiiside tegemine on riigile kulukas. Seetõttu tuleb menetlejal igal juhul kaaluda, kas konkreetsel juhul on ekspertiisi määramine vajalik. Ekspertiisi määramisega ning asjatundja kaasamisega tekkinud kulud kuuluvad menetluskulude alla. Õigeksmõistva kohtuotsuse korral hüvitab vastavalt KrMS § 181 lg-le 1 menetluskulud riik. Süüdimõistva kohtuotsuse korral hüvitab vastavalt KrMS § 180 lg-le 1 menetluskulud süüdimõistetu. Samas vastavalt KrMS § 180 lg-le 3 kui menetluskulude hüvitamine käib süüdimõistetule üle jõu, jätab kohus osa neist riigi kanda. Riigikohus on öelnud, et lisaks tuleb arvestada ka toimepandud kuriteo iseloomu.¹⁰³

Süüdimõistva kohtuotsuse korral ning jättes menetluskulud süüdimõistetu kanda, ei saa olla samuti kindel, et isegi kui kohus neid vähendab, need tasutud saavad. Olenevalt karistusest on teinekord süüdistatavalt väga keeruline neid tasuda, eelkõige kui ta viibib kinnipidamisasutuses ning tal puudub sissetulek ja vara. Kui lahend jõuab kohtutäiturini ning kohtutäitur hakkab kriminaalasjas väljamõistetud menetluskulusid sisse nõudma, siis ei pruugi ka see viia kokkuvõttes nõude rahuldamiseni. Täitemenetluse seadustik¹⁰⁴ (edaspidi TMS) § 210 kohaselt lähtutakse esiteks selliste nõuete puhul vabatahtliku täitmise tähtaja andmisel TMS § 205 lg-st 1, mille kohaselt annab kohtutäitur võlgnikule vabatahtlikuks tasumiseks tähtaja, mis ei ole lühem kui 60 päeva ega pikem kui 90 päeva. Lisaks lähtuvalt TMS §-st 210 ja § 207 lg-st 1 ning KarS § 82 lg-st 5, aeguvad sellised nõuded 7 aasta jooksul kriminaalasjas tehtud kohtuotsuse jõustumisest. Üsna tihti sellised asjad aeguvad enne, kui need saavad kohtutäituri poolt sisse nõutud ning sellisel juhul riik nende arvelt raha tagasi ei saa ning kokkuvõttes on riik ikkagi see, kes ekspertiisi eest tasub.

Lähtudes eeltoodust, tuleks menetlejal enne ekspertiisi määramist teha väga kaalutletud otsus just arvestades ekspertiiside kulukust. Üldjuhul määratakse menetlejate poolt ekspertiisid EKEI-sse ja kui EKEI ekspertiiside loetelus puudub vajalik ekspertiisiliik, siis otsitakse ja leitakse vajalikud eksperdid mujalt. Kui ekspertiisiliik ei ole EKEI poolt tehtavate ekspertiiside loetelus, siis selliste määratud ekspertiiside eest tasub tellija, st PPA või kohus.

¹⁰³ RKKKo 3-1-1-38-11.

¹⁰⁴ Täitemenetluse seadustik. - RT I 2005, 27, 198 ... RT I, 23.03.2017, 11.

Ekspertiiside tegemine ei ole vajalik näiteks olukorras, kus ekspertiisiga tuleks kindlaks teha asjaolud, mis saavad tõendatud ka teiste kriminaalasjas olevate tõenditega või olukorras, kus ekspertiisi tegemine ei ole ilmingimata vajalik, ekspertiis väljub eksperdi pädevusest, kui ekspertiisiülesanded on väljaspool eksperdi eriteadmisi või kui ekspertiisimaterjal ei ole küllaldane ekspertiisi määramiseks. Samas ei tohi kulukus olla kriteeriumiks mingi ekspertiisi mittetegemiseks, kui see on konkreetsetes kriminaalasjas vajalik.

Menetleja peab ekspertiisi määramisel arvesse võtma ka kuriteo raskust, kui ta otsustab ekspertiisi määramist. Ekspertiiside ja muude uuringute paljusus on siiski teema, mis on endiselt probleemiks. Aastal 2007 andis riigi peaprokurör juhise menetlejatele ekspertiiside määramiseks, eesmärgiga kasutada otstarbekamalt riigi käsutuses olevaid ressursse kriminaalmenetluse läbiviimiseks ja vähendada DNA-ekspertiiside järjekorda. Juhise eesmärgiks oli samuti vähendada määratavate DNA-ekspertiiside hulka kergemate kuritegude arvelt. Juhise põhisisuks oli vähendada DNA-ekspertiiside määramist kergemates kuritegudes, mis on ka juhises eraldi välja toodud (vargused, asja omavolilised kasutamised, omavolilised sissetungimised, keelatud esemete üleandmine kinnipidamiskohas). Juhises nimetamata kuritegudes jäävad kehtima ekspertiisi määramise üldreeglid, st ekspertiisi määramine tuleb otsustada menetluslikust vajadusest ja leitud jälgede kvaliteedist lähtuvalt. Juhises siiski pole otsest keeldu ka kergemate kuritegude puhul ekspertiisi määrata, kui on põhjendatud alus eeldada, et leitud bioloogilised jäljed kuuluvad kurjategijale (nt autost varguse toimepanemiseks purustatud klaasil on verejäljed jms), nende kvaliteet võimaldab ekspertiisi probleemideta läbi viia (sõltub eelkõige ekspertiisimaterjali kogusest ja puhtusest) ning kuritegu ei ole muul viisil võimalik tõendada (tuleb vältida, et ekspertiise ei määrataks igaks juhiks või topelt, nt koos sõrmejäljeekspertiisiga).¹⁰⁵

Vastavalt eeltoodud riigi peaprokuröri juhisele oli juhise eesmärgiks vähendada määratavate DNA-ekspertiiside hulka kergemate kuritegude arvelt. DNA analüüsi ei saa teha muul viisil, kui ekspertiisi raames ning seega on vajalik kaaluda eelkõige ekspertiisi määramise vajalikkust lähtudes kuriteo liigist ja raskusest ning muudest kogutud tõenditest menetlusökonoomia seisukohast lähtuvalt. Sellegipoolest tehakse DNA ekspertiise ühe aasta lõikes EKEI poolt väga palju. Näiteks aastal 2014 oli selliste ekspertiiside kogumaht üle

¹⁰⁵ Riigi peaprokuröri 15.10.2007 juhis nr RP-1-4/07/7 DNA-ekspertiiside määramise kohta. - https://www.prokuratuur.rik.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis%20DNA%2015.10.2007.pdf (04.03.2017).

1600.¹⁰⁶ Tänu uuenenud võimalustele ning aastal 2012 EKEI poolt soetatud uue DNA analüsaatorile on võimalik uuringuid teha kiiremini ning vältida uuringute järjekorda.

Juhtivkriminalist P. Radik-Tint kinnitas (lisa 1), et politseile on lisaks seatud DNA kvoot, mida jälgitakse ja mille raamidesse tuleb jääda DNA-ekspertiiside määramisel. See aga ei tähenda seda, et vajalikud ekspertiisid tegemata jääksid, lihtsalt enne ekspertiisi saatmist tuleb materjale hinnata ja analüüsida, milliseid proove tasub ekspertiisi saata ja milliseid mitte.

2.3.2. Uus regulatsioon

KrMS § 106 lg 1 p 2 kohaselt tuleb ekspertiisimääruse põhiosas märkida ekspertiisi määramise põhjendus. Selge ei ole see, kelle ees ja mille tagamiseks menetleja oma ekspertiisi tegemise otsust põhjendama peab. M. Kurm on leidnud, et praktikas täidab ekspertiisimääruse põhjendus sageli informatiivset ülesannet, olles lühikokkuvõtte kuriteosündmusest ning leiab, et määruse praegune põhjendamispraktika tegelikult vajalik ei ole ning seda saaks teha ökonoomsemalt, võimaldades menetlejal koostada põhistamata määrus ekspertiisi taotlemiseks.¹⁰⁷

Teisest küljest on ekspertiisimääruse põhistamine eksperdi huvides. See annab eksperdile ettekujutuse sellest, milline on ekspertiisi eesmärk üldises tõendamise arhitektuuris ja seeläbi on eksperdil võimalik iseseisvalt püstitada täiendavaid küsimusi või paluda täiendavat materjali. Eelnevalt on aga menetleja see, kes teeb otsuse ekspertiisi vajalikkuse kohta ning seejuures on ekspertiisimääruses kõige olulisemaks osaks siiski eksperdile esitatud küsimused ning kui ekspert leiab, et näiteks puuduliku materjali tõttu ei saa ta neile vastata, on alati võimalus pöörduda menetleja poole.

M. Kurmi seisukohaga nõustub ka P. Radik-Tint (lisa 1), kes leiab samuti, et põhistatud määrus praegusel kujul vajalik ei ole.

Ka 09.02.2017 kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuses¹⁰⁸ (edaspidi VTK) leiti, et tuleks loobuda KrMS § 106 sätestatud ekspertiisimäärusest ja asendada see vormilt vabama kirjaliku ekspertiisiülesandega. KrMS §

¹⁰⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Eesti kohtuekspertiisi instituudis tehti möödunud aastal 21 450 ekspertiisi ja uuringut. - <http://www.just.ee/et/uudised/eesti-kohtuekspertiisi-instituudis-tehti-moodunud-aastal-21-450-ekspertiisi-ja-uuringut> (13.02.2017).

¹⁰⁷ M. Kurm. Tõendite kogumisel dubleerimise vältimine kohtu- ja kohtueelses menetluses. Analüüs. - http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/toendamine_m_kurm.pdf (04.03.2017).

¹⁰⁸ 09.02.2017 kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. Toimik 17-0188. - <http://eelvoud.valitsus.ee/main#y4c2aG2c> (29.03.2017).

145 kohaselt peab aga menetleja poolt koostatud põhistatud määrus sisaldama sissejuhatust, põhiosa ja lõpposa. Põhistatud määrus peab mh sisaldama nii kuriteo asjaolude kirjeldust, ekspertiisi määramise põhjendust kui eksperdile esitatud küsimusi. Seega on VTK-s lisaks leitud, et ka KrMS § 145 tuleks muuta selliselt, et menetlejal oleks nii kohtueelses- kui kohtumenetluses õigus anda ka põhistamata määrusi. Menetlusökoonoomia seisukohast oleks selline lahendus kindlasti mõistlik ning loogiline ja tagaks eesmärgi. Ka käesoleva töö autor nõustub sellega, et menetlejal võiks olla õigus anda põhistamata määrusi ekspertiiside määramiseks ning regulatsioon praegusel kujul ei ole põhjendatud ega vajalik.

2011.a seadusemuudatusega on KrMS § 63 lg 1 kohaselt tõendiks ekspertiisiakt tervikuna, mitte ainult selle resolutiivosa ehk eksperdi arvamus. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskirjas põhjendati muudatust järgnevalt: „Muudatusettepaneku aluseks on seisukoht, et ei saa lugeda eesmärgipäraseks, kui tõendiks loetakse vaid ekspertiisiakti ühte osa- eksperdiarvamus. Näiteks on liiklusõnnetuse analüüsi puhul väga oluline tuvastada liiklusõnnetuse mehhanism ehk sündmuste toimumise jada ning sellele suunavad menetlejapoolsed küsimused on täiesti aktsepteeritavad. Mõistetavalt aga ei saa mingisuguse pikema protsessi analüüs (sh asjaolud, arvutused, järeldused) olla automaatselt arvamus, vaid analüüs on uurimus, Sageli on aga just analüüsist tulenevad andmed olulised tõendamiseseme asjaolude tuvastamisel, mitte üksnes konkreetsed vastused konkreetsetele küsimustele. Analüüsi tulemusel võivad selguda ka uues asjaolud, mille kohta otseselt küsimust ei ole esitatud, kuid mis hilisemalt ja seoses muude tõenditega võivad osutuda oluliseks. Kehtiva seaduse kohaselt aga võib juriidilise analüüsi (uurimusliku osa aktist) kuulutada menetluse mõttes kergekäeliselt täiesti olematuks väitega, et tegemist ei ole tõendiga“.¹⁰⁹

KrMS § 63 lg 1 kohaselt on tõendiks ekspertiisiakt tervikuna, kuid KES § 2 kohaselt on kohtuekspertiisi eesmärgiks endiselt uurida esitatud materjali ja anda ekspertiisiülesandest lähtudes teaduslikult põhjendatud eksperdiarvamus, seega pole KESis muudatust tehtud. Ka kohtupraktikas ei ole täpselt välja kujunenud, mida see muudatus tähendab. Siiski tuleb siinkohal nõustuda E. Kergandberg'ga, kes on selle kohta öelnud: „Vaevalt saab kahelda selles, et seadusandja tänasegi mõtte kohaselt peab arvamus olema kogu eksperdi töö ja samas ka ekspertiisiakti eelnevate osade kokkuvõte.“¹¹⁰

¹⁰⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/116_seletuskirix.pdf (12.02.2017).

¹¹⁰ E. Kergandberg. Konkureeriv arvamus Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsuse 3-1-1-82-16 juurde, p 4.

Sellegipoolest tekitab see seadusemuudatus ekspertides palju segadust ning ka neil pole täpselt selge, kas on seoses sellega toimunud mingi muutus või mitte või milline oli täpselt seadusandja soov. Muudatusega pandi ekspertidele suurem hoolsuskohustus, sest nüüd on tõendiks kõik, mis ekspert ekspertiisiakti kirjutab. Loogiline on see, et sellega mingisugust suurt erisust võrreldes varasemaga ei ole, sest ekspertiisiakt täpselt samal kujul ja samade nõudmistega oli seaduses ka varem, siis arvestati tõendina lihtsalt vaid ekspertiisiakti viimast osa.

Lisaks ei saa eksperdiarvamust anda ilma, et sellele ei eelneks näiteks uuringute kirjeldust. See, et tõendiks on kogu ekspertiisiakt, ei tähenda seda, et tõendiks saaks lugeda sellist akti, mis ei sisalda eksperdiarvamust. Ekspertiisiakt peab olema tervik, mis sisaldab kõiki kolme osa: sissejuhatus, põhiosa, eksperdi arvamus. Ühe osa puudumise korral on tegemist pooliku dokumendiga.

Kõikide kasutatud meetodite ja nende alusel tehtud järelduste kirjeldamine on väga aeganõudev töö. Kuna ekspertiisid muutuvad iga aastaga üha keerukamaks, ekspertiiside arv on väga suur ning ressursid on piiratud, võib iga meetodi kirjeldamine või järeldustele jõudmise detailne kirjeldus hakata takistama menetlusi, milles ekspertiis määrati. Seega ei tohiks olla probleemiks, kui ekspert leiab, et ekspertiisiaktis mingite osade kokkuvõtlikum esitamine näiteks kiirendaks menetluse käiku ilma, et sellest tulenevalt väheneks ekspertiisiakti väärtus. Mõne keerulisema ekspertiisi puhul aga ei pruugi selline lahendus võimalik olla. Ka Riigikohus on siinkohal korduvalt öelnud, et ekspertiisiakt peab sisaldama kõike olulist ja peab olema sisuliselt arusaadav igaühele, mis justkui võiks olla kriteeriumiks.

H. Kaing on öelnud: „/.../eksperdi iga viimase kui liigutuse detailne kirjeldamine ja kõigi meetodite täies ulatuses erialaväliselt arusaadavaks tegemine võib ekspertiisiaktis olla problemaatiline: teadust, millel kohtuekspertiis põhineb, ei olegi võimalik ühes dokumendis edasi anda.“¹¹¹ Seadusandja ilmselt ei pidanud silmas seda, et ekspertiisiaktis tuleks kajastada edaspidi kogu teadus, millel ekspertiisiakt põhineb. Sellegipoolest ei ole paika pandud täpseid kriteeriume.

KrMS § 63 lg 1 muutmisega selliselt, et alates 01.09.2011 on kriminaalmenetluses tõendiks kogu ekspertiisiakt, ei pidanud seadusandja ilmselt silmas seda, et eksperdid peaksid hakkama koostama ülemäära pikki uuringute kirjeldusi või iga liigutust detailselt kirjeldama. Tõendiks on kogu ekspertiisiakt ja kui menetluse pooled leiavad, et tõend ei ole piisavalt arusaadav, on neil võimalus taotleda kohtult eksperdi kohtusse kutsumist ekspertiisiakti selgitamiseks KrMS

¹¹¹ H. Kaing. Kriminallistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015, lk 16.

§ 292 lg 2 kohaselt. Arvestades, kui oluline on lähtuvalt kohtupraktikas eksperdiarvamuse põhjendatus, et seda saaks käsitleda lubata ja usaldusväärse tõendina, siis näiteks ebapiisava uuringute kirjelduse näol jätta kogu ekspertiis tõendite hulgast välja siiski mõistlik ei oleks. Seadusandja on selle muudatusega ilmselt pidanud eelkõige silmas seda, et ekspertiisiakt ja selles tehtud järeldused oleks igale lugejale arusaadavad ja piisavalt lahti selgitatud. Ekspertiisiakti kui tõendi tuum on siiski jätkuvalt eksperdiarvamus.

E. Kergandberg on selle kohta samuti öelnud: „Vaevalt saab kahelda selles, et seadusandja tänasegi mõtte kohaselt peab eksperdi arvamus olema kogu eksperdi töö ja samas ka ekspertiisiakti erinevate osade kokkuvõte. Sestap esiteks ei saaks ekspertiisiakt olla tõendina käsitav siis, kui selle lõpposa (arvamus) ei vasta nõuetele või kui ekspertiisiaktis puudub arvamus sootuks.“¹¹²

Uue regulatsiooni kohaselt võib uuringute kirjeldus samuti olla iseseisvaks tõendiks, kuid jääb arusaamatuks selle mõtte- tegemist on vaid kirjeldusega, milles puuduvad järeldused ja tulemused. Ka siinkohal nõustub käesoleva töö autor E. Kergandberg'ga, kelle mõttekäik oli järgmine: „ /.../ piirijuhtumil peaks olema võimalik menetlejal (sealhulgas asja lahendaval kohtul) tugineda eranditult vaid sellistele andmetele ekspertiisiaktist, millel puudub igasugune seos arvamusga. Minu arvates ei ole aga mingit võimalust arvamuse ja ekspertiisiakti mistahes muu osa vastuolu korral jätta arvamus kõrvale ja lähtudagi vaid sellest „muust osast“ põhjendusega, et „aga alates aastast 2011 on ju meil tõendiks ekspertiisiakt kui tervik“. Selliselt väita-toimida püüdes ei oleks võimalik vältida loogikalõksu sattumist, sest sellise põhjendusega mingit asjaolu tõendatuks tunnistamisel ei lähtutaks me ju mitte ekspertiisiaktist kui tervikust, vaid loogiliselt poolikust dokumendist. Ekspertiisiakt aga, nagu me kõik eelnevalt koos tõdesime, saab seadusandja mõtte kohaselt olla vaid kõiki kolme osa sisaldav dokument.“¹¹³

Ka 09.02.2017 VTK-s¹¹⁴ on analüüsitud KrMS § 107 lg-st 3 tulenevat kohustust märkida ekspertiisiakti uuringute kirjeldus, uuringutulemuste hindamise andmed ja eksperdiarvamuse põhjendus. VTK-s leiti, et sellisest kohustusest tuleks loobuda. Riigikohus (ja ka madalamate astmete kohtud) on nende kohustuste osas jällegi olnud väga järjekindlad ja nõudlikud. Näiteks on Riigikohus lahendis 3-1-1-63-08 leidnud, et kuna ekspertiisiakt ei vasta KrMS § 107 lg-st 3 tulenevatele nõuetele, on tegemist kohtukõlbmatu tõendiga. Riigikohus põhjendas seda sellega, et KrMS § 107 lg 3 alusel nõutavad andmed tuleb ekspertiisiaktis kohustuslikult

¹¹² E. Kergandberg. Konkureeriv arvamus Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsuse 3-1-1-82-16 juurde, p 4.-4.1.

¹¹³ *Ibid*, p 4.2.2.

¹¹⁴ 09.02.2017 kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. Toimik 17-0188. - <http://eelvoud.valitsus.ee/main#y4c2aG2c> (29.03.2017).

kajastada põhjusel, et nende pinnalt on menetlejal ja kohtumenetluse pooltel võimalus veenduda eksperdiarvamuse põhjendatuses ning jälgida arvamusele jõudmise käiku.¹¹⁵ Eeltoodud seisukohale on hiljem viidanud erinevad maakohtud oma lahendites.¹¹⁶ Ka lahendis 3-1-1-79-10 tõi Riigikohus välja eelneva seisukoha ning lisas, et ekspertiisiakti vastavus esitatud nõuetele tagab ühtlasi ka süüdistatava kaitseõiguse, kuna vaid nende täitmine tagab eksperdiarvamuse põhjendatuse kontrolli.¹¹⁷ Seega ei ole siinkohal lahenduseks VTK-s väljatoodud ettepanek sellest kohustusest täielikult loobuda. Ekspert on isik, kes kasutab ekspertiise ja uuringuid tehes eriteadmisi ning oluline on, et kõigil menetluspooltel oleks selge, kuidas ekspert järelduseni jõudis ning kuidas, miks ja millistele uuringutele tuginedes ta mingi järelduse tegi. Ekspertiisiakti kõige olulisem osa on siiski uuringutele tuginev eksperdiarvamus.

09.02.2017 VTK-s toodi välja ka ettepanek, et seadusesse tuleks sisse tuua eraldi tõendiliigina ekspertarvamus, mis antakse ülekuulamisel ehk võimalus mitteõigusliku eriteadmistega isikul teha tõendamist puudutavate faktiliste asjaolude kohta järeldusi ka ilma, et ta oleks selleks eelnevalt koostanud ekspertiisiakti. Ühelt poolt oleks see ekspertide jaoks kindlasti parem ja kiirem variant, muutes ka menetluse kiiremaks. Teisalt võib muutuda nõrgaks ekspertiisiakti põhjalikkuse nõue. Selleks pakuti VTK-s välja kaks alternatiivset lahendust: esiteks laiendada asjatundja pädevust, jättes ekspertiisiga seonduva muutmata ning teiseks kaotada asjatundja institutsioon ning anda asjatundja ülesanded eksperdile. Revisjonikomisjoni liikmed toetasid seejuures esimest varianti, millega nõustub ka käesoleva töö autor. Palju on selliseid uuringuid, mille saaks teha ka ilma eksperti kaasaamata. Kui asjatundja pädevust laiendada ning jätta muutmata ekspertiisiga seonduvad sätted, oleks see mõistlik menetlusökonoomia seisukohast.

Kui eksperdil tuleb koostada ekspertiisiakt, siis ebaselge on see, milline peaks olema aga asjatundja järeldusteni jõudmise viis. Asjatundja kuulatakse kohtus üle menetlustoimingu käigu kohta või annab asjatundja selgitusi tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks. Seejuures on oluline vaid see, mida asjatundjalt küsitakse ning pole kindlaid vorminõudeid või muid reegleid, kuidas peaks asjatundja selgitusi andma. See asjaolu muudab asjatundja menetlusse kaasamise tunduvalt lihtsamaks ning menetlusökonoomiast lähtudes teatud juhtudel vähemkulukaks, kui eksperdi menetlusse kaasamine ja sealjuures ekspertiisi ning ekspertiisiakti koostamine.

¹¹⁵ RKKKo 3-1-1-63-08.

¹¹⁶ Nt VMKo 1-12-5170.

¹¹⁷ RKKKo 3-1-1-79-10.

Lähtuvalt eeltoodust ja praegusest KrMS regulatsioonist, tuleks igal juhul kaaluda, kas mingi asjaolu selgitamiseks või mõistmiseks saaks eksperdi asemel menetlusse kaasata hoopis asjatundja või kas asjaolu on üldse selline, mis vajaks eriteadmistega isiku menetlusse kaasamist. Näiteks olukorras, kus tuleb kindlaks teha, kas tulirelv või laskemoon on laskekõlblik, kui on tegemist tulirelva ebaseadusliku omamisega. Sellises olukorras on üks võimalus määrata kohtuballistika- või tulirelvaekspertiis, teiseks võimaluseks on kaasata menetlusse asjatundja. Kui selles olukorras määrata tuvastamiseks kohtuballistika- või tulirelvaekspertiis siis kõigepealt tuleb leitud tulirelv pakendada ning saata EKEI-sse. Lisaks on EKEI-s tehtavate ekspertiiside arv suur, seega võib selle ekspertiisi tegemine samuti võtta aega ning see ainult pikendab menetlust.

H. Lindmäe on tulirelva või selle detailiga seonduvaid ekspertiisiülesandeid kirjeldanud nii: „Tulirelva puhul on sageli vaja kindlaks teha, kas see on tehniliselt korras ja laskekõlblik. Kui relva süsteem või mudel ei ole üldtuntud ning relval puuduvad stantsimärgised, on vaja tuvastada need andmed ekspertiisiga (nt esitatakse eksperdile küsimus: milline on ekspertiisiks esitatud relva süsteem ja mudel?). Kuna relva süsteemi ja mudeli tuvastamine eeldab kaliibri kindlakstegemist, siis ei ole vaja kaliibri kohta küsimust enam esitada. Kui relv on omavalmistatud, seda küsimust ei esitata. Küll võidakse sel juhul ekspertiisiga tuvastada, millist liiki, süsteemi või mudelit tulirelv on olnud relva valmistamisel eeskujuks.“¹¹⁸

Lisaks eeltoodule tuleb eksperdil koostada ekspertiisiakt. Menetlusökoonoomia seisukohast tunduvalt kiirem ja vähem kulukam oleks küsimus, mis puudutab relva tehnilist korda ja laskekõlblikust, lahendada asjatundja osavõtul vaatluse korras KrMS § 83 lg 3 kohaselt. Asjatundja saab anda kiirelt informatsiooni mingi asitõendi kohta ning küsimus saaks lahendatud umbes tunniga. See on üheks eriteadmiste kasutamise regulatsiooniga seotud probleemidest, et puuduvad täpsed kriteeriumid, millal kaasata menetlusse asjatundja ja millal on vajalik ekspertiisi määramine. Nagu eespool analüüsitud, tuleb sellekohane otsus langetada menetlejal ning menetlusökoonoomia aspekti tuleb igal juhul kaaluda. Igas valdkonnas EKEI eksperdid puuduvad, kuid sellisel juhul on võimalus menetlusse kaasata eraekspert või asjatundja, kes annaks selgitusi oluliste asjaolude kohta.

¹¹⁸ H. Lindmäe. Kriminallistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015, lk 384.

3. EKSPERTHISIAKT KUI TÕEND VÕISTLEVA MENETLUSE TINGIMUSTES

3.1. Poolte võrdsed võimalused

Eesti Vabariigi põhiseadus põhiõigust võistlevale menetlusele otseselt ei sätesta, küll aga sätestab see kahtlustatava (süüdistatava) õiguse kaitsjale. KrMS § 14 on kohtumenetluse võistlevust sätestav paragrahv. KrMS § 14 lg 1 kohaselt kohtumenetluses täidavad süüdistus- ja kaitsefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsioone eri menetlussubjektid. See tähendab eelkõige seda, et kohtuasjade lahendamisel on prokuratuuril süüdistusfunktsioon ja kaitsjal kaitsefunktsioon ning kohtunik peab täitma erapooletu otsustaja funktsiooni.

Prokuröri ülesanne on seejuures kujundada ja viia ellu riigi karistuspoliitikat ning veenda kohut süüdistatava süüs. Süüdistatav tegutseb oma isiklikest huvidest lähtuvalt ning kaitsja omakorda samuti süüdistatava isiklikest huvidest lähtuvalt. Oluline ka see, et võistlevast kohtumenetlusest saab rääkida eelkõige üldmenetluses, kuigi teatud juhtudel algab võistlevus juba varem, kui tehakse otsus menetlusliigi valiku osas.

E. Kergandberg on öelnud: „Mis tahes võistlus, sealhulgas ka võistlev kohtumenetlus saab olla aus (ja seetõttu üldse võistlus, nii tautoloogiliselt kui see esmapilgul ei kõla) vaid siis, kui tegemist on põhimõtteliselt samal tasemel võistlejatega“¹¹⁹ ning neile on võistluseks ette antud samad vahendid ja võimalused.

Ka U. Lõhmus on öelnud: „Poolte võrdsuse üle otsustamiseks on vaja võrrelda üht kohtumenetluse poolt teisega, et otsustada, kas ühel poolel on teisega võrreldes eeliseid.“¹²⁰ Seejuures on võistleva menetluse üks idee ka see, et kaitsja saaks kriminaalmenetluses sarnaselt prokurörile iseseisvalt tõendeid koguda ja kohtule esitada.

Euroopa Inimõiguste Kohus on poolte võrdsuse põhimõtte kohta öelnud järgnevat: poolte vahel peab olema õiglane tasakaal ja mõlemal poolel peab olema võrdne võimalus esitada oma asja tingimustel, mis ei sea teda *vis-à-vis* oponendiga võrreldes halvemasse olukorda.¹²¹

Kriminaalmenetluse olemusest lähtudes ei saa siiski olla võimalik poolte täielik võrdsus, sest juba algusest saadik on süüdistus ja kaitse väga erineval positsioonil ja erinevate võimalustega¹²², kuid poolte võrdsuse põhimõttega selline olukord kooskõlas ei ole.

¹¹⁹ Kergandberg. KrMS § 14/5.4.

¹²⁰ Lõhmus (viide 14), lk 37.

¹²¹ EIKo 24.04.2004, nr 62542/00, *Gorraiz Lizzaraga jt vs. Hispaania*, p. 56.

¹²² Lõhmus (viide 14), lk 76.

KrMS § 34 lg 1 p 7 sätestab, et süüdistataval on õigus esitada tõendeid. KrMS § 154 lg 2 p 4 kohaselt tuleb prokuröril süüdistusakti põhiosas märkida ka mh tõendid, mis kinnitavad süüdistuse aluseks olevaid asjaolusid, viidates, millist asjaolu millise tõendiga tõendada soovitakse. Siiski ei ole välistatud see, et prokurör võiks ka taotleda tõendi kogumist hiljem kohtumenetluses.

KrMS § 227 lg 3 p 2 kohaselt tuleb kaitsjal kaitseaktis märkida mh tõendid, mida kaitsja soovib kohtule esitada, viidates, millist asjaolu millise tõendiga tõendada soovitakse. Lisaks § 227 lg 3 p 4 kohaselt tuleb kaitsjal esitada muud taotlused, eelkõige kui kaitsja soovib taotleda mingi muu tõendi kogumist, sh ka ekspertiisi määramist kohtu poolt. Kui kaitsja ei saanud mõjuval põhjusel taotlust tõendi kogumiseks varem esitada, saab ta seda taotleda hiljem kohtumenetluses.

Seega on pooltel võrdsed võimalused märkida üles tõendid, mida soovitakse kohtule esitada ja mis asjaolu millise tõendiga tõendada. Lisaks on pooltel võimalus taotleda tõendi kogumist hiljem ka kohtumenetluses.

Kohtumenetluse poolte ülesandeks on veenda kohtu ühe või teise tõendi asjakohasuses ja lubatavuses. Kohus võib aga KrMS § 286¹ lg 1 kohaselt keelduda tõendi vastuvõtmisest või selle kogumisest, tulenevalt menetlusökonomilistest kaalutlustest. Seda tuleks aga igal juhul kohtul kaaluda, arvestades just kaitsetõendi kogumist olukorras, kus kaitsjal ei ole võimalik tõendit ise varem koguda ning menetleja ei ole samuti kaitsja (või kahtlustatava) taotlusel ekspertiisi määranud. Sellises olukorras menetlusökonomilistel kaalutlustel tõendi kogumata jätmine võib olla hiljem KrMS § 366 p 5 kohaselt teistmise aluseks.¹²³

KrMS § 105 lg 1 kohaselt korraldatakse ekspertiis tõendamisvajadusest lähtudes menetleja määruse alusel. Seega ei ole süüdistataval ega tema kaitsjal võimalust omal initsiatiivil ekspertiisi tellida. Samad piirangud kehtivad ka kohtumenetluses, kus KrMS § 295 lg 1 kohaselt määrab ekspertiisi vajadusel kohus. Selline regulatsioon on aga vastuolus poolte võrdsuse põhimõttega ning piirab põhjendamatult kaitseõigust.

Võistleva menetluse puhul kriminaalmenetluses saab rääkida kahest olulisest tunnusest. Esiteks see, et süüdistataval on õigus olla kohtumenetluses kohal ja teiseks see, et kaitsjal peab olema võimalus vaidlustada süüdistuse tõendeid ja seisukohti ning samuti peab olema kaitsjal võimalus esitada omi tõendeid.¹²⁴ Just kaitsja võimalust esitada omi tõendeid

¹²³ Kergandberg. KrMS § 61/7.2.

¹²⁴ Lõhmus (viide 14), lk 24.

praegune kriminaalmenetluse seadustik takistab, eelkõige silmas pidades eksperdi kaasamist menetlusse.

3.2. Kaitsja võimalused ekspertiisi taotlemiseks

Õigus kaitsjale on süüdistatava üks olulisemaid õigusi kriminaalmenetluses. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 21 sätestab kahtlustatava (ja süüdistatava) õiguse kaitsjale. PS § 21 ls 2 kohaselt kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Lisaks on kahtlustatava (ja süüdistatava) õigus kaitsjale sätestatud ka KrMS § 34 lg 1 p-s 3.

Riigikohus on lahendis 3-1-1-61-10 öelnud, et KrMS § 8 lg 1 p-des 2 ja 3 rõhutatakse kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate subjektide ehk uurimisasutuse, prokuratuuri ja kohtu kohustust tagada kaitseõigus. Riigikohus rõhutas, et kaitseõiguse tagamise põhimõte tähendab eeskätt kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate ametiisikute ja nende kaudu riigi vastavat kohustust, mistõttu nõustuda ei saa seisukohaga, et kaitseõiguse tagatuse küsimus on vaid kaitsealuse ja tema kaitsja vahekorra küsimus.¹²⁵

Ka EIÕK artikkel 6 lg 3 p c sätestab, et igal kuriteos süüdistataval on õigus kaitsta end ise või enda poolt valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui õigusemõistmise huvid seda nõuavad ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks.

Seega sätestavad õiguse kaitsjale nii Eesti Vabariigi põhiseadus, EIÕK, kui ka menetlusseadustik. Kaitsja osavõtt menetlusest peab aitama kaasa sellele, et süüdistatava kõik õigused on tagatud. Võistlevast menetlusest ei saaks rääkida olukorras kus süüdistataval, kellel puudub õiguslik haridus või oskus oma teadmisi kasutada, puudub kaitsja. Selline olukord on ilmselgelt vastuolus võistleva menetluse põhimõttega, sest võistlevas menetluses peaksid pooled olema enam-vähem võrdsed. Küll aga ei ole poolte võrdsusega kooskõlas olukord, kus eksperdi kaasamise või kaasamata jätmise üle otsustab vaid menetleja, kuid kaitsjal selline võimalus puudub. Praegusel juhul see aga seadusest tulenevalt just nii on. Kuna ekspertiisiakti näol on tegemist tõendiga, mis tekib kriminaalmenetluse käigus, on selle määramine otsustus selle üle, kas soovitakse uue tõendi teket või mitte. Tõendamine omakorda on aga kriminaalmenetluse keskne osa ning kohus teeb otsuse just tõenditele tuginedes. Seega on siinkohal kaitsja (süüdistatava) õigused põhjendamatult piiratud ning

¹²⁵ RKKKm 3-1-1-61-10.

kaitsjatel võib tekkida küsimus, kas sellisel juhul on ekspertiisid koostatud ühekülgsest (ekspertiisi määraja huvides).

Kriminaalmenetluse seadustikust tuleneb aga mitmeid võimalusi, mis peaksid tagama siinkohal kaitseõiguse ning andma ka kaitsjale võimaluse ekspertiisi taotleda. Esiteks on selleks KrMS § 105 lg 2, mis sätestab, et menetleja ei või keelduda kahtlustatava, süüdistatava või kaitsja, kannatanu või tsiviilkostja taotletavat ekspertiisi määramast, kui asjaolul, mille tuvastamist ekspertiisiga taotletakse, võib olla olulist tähtsust kriminaalasja lahendamisel. Siinkohal on kaitsjal siiski võimalus ekspertiisi vaid taotleda, kuid eksperdi kaasamise või kaasamata jätmise üle otsustab menetleja. Samas ei otsusta menetleja otseselt eksperdi kaasamise või mittekaasamise üle, vaid ta peab esmalt põhjendama, miks sellel asjaolul mille tuvastamist ekspertiisiga taotletakse, ei või olla olulist tähtsust kriminaalasja lahendamiseks. Seega on menetleja otsustamise piirid määratletud ja otsuse põhjendatus kontrollitav ning vastava taotluse rahuldamata jätmine vaidlustatav.

Teiseks võimaluseks välistada kahtlus, et ekspertiisiakt on koostatud nt ühekülgsest on eksperdi ülekuulamine kohtus. KrMS § 292 lg 2 kohaselt võib kohtumenetluse poole taotlusel kohus määrata eksperdi ülekuulamise ekspertiisiakti sisu selgitamiseks või täiendamiseks. Kuna ekspertiisi määramisel menetleja esitab määruses küsimused, millest lähtuvalt teeb ekspert ekspertiisi ja vastab küsimustele, siis pole kaitsjal võimalik omapoolseid küsimusi enne ekspertiisi tegemist esitada. Seejuures on oluline, et kohtus ülekuulamine hõlmaks vaid ekspertiisiakti sisu ning küsimustele vastamise kaudu on võimalik seda täiendada või selgitada. Sellisel ülekuulamisel ei tohiks ekspertiisiakti sisu täiendamise huvides esitada sisuliselt selliseid küsimusi, mis tuleks märkida ekspertiisimääruse lõpposas vastavalt KrMS § 106 lg 2 p-le 5.

Seda seisukohta on kinnitanud ka Ringkonnakohus lahendis 1-13-4514, kus kohus ütles, et KrMS § 292 lg 2 kohaselt võib ekspert kohtuistungil ekspertiisiakti sisu vaid selgitada ja täiendada, mitte anda uut arvamust.¹²⁶

Ka lahendis 3-1-1-15-12 analüüsis Riigikohus olukorda, kus kaitsja vaidlustas seda, et eksperdi kohtus üle ei kuulatud ja kaitsja leidis, et see oli ebaseaduslik. Kolleegium leidis, et kassaatori need etteheited, mis puudutavad daktüloskoopiaekspertiisi ülekuulamata jätmise ebaseaduslikkust, on alusetud. Kohtueelses menetluses paluti eksperdil vastata vaid küsimusele, kas ekspertiisiks esitatud naha papillaarkurrustiku jäljed on kokkulangevad kannatanu sõrmejälgedega või sõrmejälgede keskkartoteegis registreeritud isikute

¹²⁶ TlnRnKo 1-13-4514.

sõrmejälgedega. Kuna KrMS § 292 lg 2 kohaselt võib kohus määrata eksperdi ülekuulamise ekspertiisiakti sisu selgitamiseks või täiendamiseks, poleks ekspert kuidagi saanud kohtuistungil sõrmejälje vanust hinnata. Sellekohaste järelduste tegemine eeldanuks uute lähteandmete kogumist ja teistsuguste teaduslike meetodite kasutamist - järelikult täiendekspertiisi.¹²⁷ Seega on kaitsja õigused seejuures siiski piiratud ja ekspertiisimäärusest välja jäänud küsimuste kerkides on võimalik vaid põhjendatud vajaduse korral taotleda täiendekspertiisi määramist. Kui aga kohus leiab, et see pole vajalik, siis ekspertiisi ei määrata.

Võistleva menetluse põhimõttest lähtuvalt ei ole täpselt selge ka KrMS § 107 lg 1 p 9 ja § 98 lg 1 p 6 sisu, mis sätestavad eksperdi õiguse seada ja lahendada omal algatusel ekspertiisimääruses esitamata ekspertiisiülesanne.

E. Kergandberg on seda sätet kommenteerinud: „Esiteks pärineb see õigus ajast, mil meie kohtumenetluses ei kehtinud veel võistleva menetluse põhimõtet. Teiseks on ka põhimõtteliselt küsitav, kas ekspert peaks tõendite kogumisel täiesti omal initsiatiivil olema menetlejast ja menetlusosalistest aktivistlikum.“¹²⁸ Selline õigus peaks loogiliselt tagama selle, et nii menetleja kui ekspert suhtlevad omavahel ja ekspert pakub näiteks välja ekspertiisimäärusega võrreldes mingi uue ekspertiisiülesande lahendamise võimaluse või määrab menetleja kordusekspertiisi. Asudes ise ekspertiisiülesandeid püstitama, võtab justkui erapooletu eriteadmistega isik siiski süüdistuseks tõendeid koguva menetleja rolli ning asub seega ühele võistlevatest pooltest lubamatult appi. Kuigi see võib juhtuda nii olukorras, kus menetleja määrab ekspertiisi kui ka olukorras, kus kaitsja taotleb menetlejalt ekspertiisi määramist, siis praktikast tulenevalt on see probleemiks eelkõige esimesel juhul. Selline olukord on kindlasti võistleva menetluse põhimõttest lähtudes väär ning tekitab küsimusi eksperdi erapooletuse osas ja järelikult vajaks selle praegune regulatsioon ümbersõnastamist või eksperdi õiguse omaalgatuslike küsimusi seada ja nendele vastata kaotamist.

Kolmandaks on KrMS § 295 lg 1 kohaselt kohtul võimalus kohtumenetluse poole taotlusel või omal algatusel määrata ekspertiis. Seega on võimalus kaitsjal ekspertiisi taotleda kohtus, kuid seejuures on kohtul õigus jätta kõrvale poolte esitatud küsimused ja taotlused, mida kohus ei pea vajalikuks. Riigikohus on lahendis 3-1-1-38-12 selgitanud, et kui kohtueelses menetluses pole ekspertiisi teostamist vajalikuks peetud, kuid kohtu hinnangul nõuab vaidlusaluse asjaolu väljaselgitamine siiski mitteõiguslike eriteadmiste kasutamist, on kohtul

¹²⁷ RKKKo 3-1-1-15-12.

¹²⁸ Kergandberg. KrMS § 107/3.

KrMS § 295 lg 1 alusel võimalik omal algatusel ekspertiis määrata.¹²⁹ Selline olukord saab aga lähtudes võistlevast menetlusest pigem olla erandlik. Ka siinjuures ei saa rääkida sellest, et selline regulatsioon kaitsja õigusi vastavalt võistleva menetluse põhimõttele tagaks, sest jätab kaitsjale vaid võimaluse ekspertiis taotleda, millega aga kohus nõustuma ei pea.

Näiteks lahendis 1-15-9233, leidis kaitsja, et joobeseisundi esinemise hindamine kätkeb endas meditsiiniliste eriteadmiste rakendamist ja seetõttu eeldas joobeseisundi tuvastamine järelikult ka ekspertiisi teostamist. Ringkonnakohus selle väitega ei nõustunud ja sarnaselt maakohtule leidis, et antud asjas ei olnud vaja ekspertiisi määrata, nagu seda kaitsja taotleb. Kohtutoksikoloogia ekspert oli isiku tervise seisundi kirjelduse ja bioloogilise uuringu põhjal kindlaks teinud, et süüdistataval esines joove ning kohtu hinnangul sellest uuringust piisas, et asjaolu lugeda tõendatuks.¹³⁰

Tallinna Ringkonnakohtu lahendis 1-12-4098 ei olnud kaitsja ekspertiisi taotlenud ei kohtueelse uurimise ega kohtumenetluse käigus. Alles apellatsioonis leidis kaitsja, et kohus on asunud süüdistatava raske või olulise joobe esinemise puudumise tuvastamisel sisuliselt eksperdi (psühhiaatri) rolli ning tuvastamaks tõsikindlalt süüdistatava teadvust tugevalt häiriva joobe puudumist kõnealustel päevadel, on vajalik mitteõiguslike eriteadmistega isiku arvamust. Ringkonnakohus ütles, et nähtuvalt maakohtuistungiprotokollist ei taotlenud kaitsja ekspertiisi läbiviimist süüdistatava seisundi väljaselgitamiseks kuriteo toimepanemise ajal ning KrMS § 295 lg 1 kohaselt võib kohus kohtumenetluse poole taotlusel või omal algatusel määrata ekspertiisi. Kuna aga puudus kahtlus süüdistatava adekvaatsuses, leidis kohus, et puudus vajadus kaaluda seejuures ekspertiisi määramist.¹³¹ Seega tuleb ka kaitsjal endal olla hoolas, et ekspertiisi määramise taotlus ei jääks õigel ajal esitamata ja mitte jääda lootma sellele, et kohus ekspertiisi määrab.

Neljandaks on võimalik määrata kordusekspertiis, kui selle määramise aluseks on kaitsjapoolne etteheide esmaekspertiisile nt seoses menetlusseaduse rikkumisega, kahtlusega eksperdi pädevuses või erapooletuses jne. Siiski on see vaid võimalus taotleda kordusekspertiisi juba tehtud ekspertiisist lähtudes, kuid ei anna kaitsjale võimalust määrata omapoolseid küsimusi ega kompenseeri tegelikult kaitsja piiratust ise ekspertiis määrata.

Viiendaks peaks kaitsja õigusi pealtnäha laiendama võimalus menetlusse kaasata asjatundja. Lähtudes antud töö eespool kirjutatud asjatundja institutsiooni analüüsist, siis KrMS § 109¹ lg 3 kohaselt võib asjatundjat üle kuulata tema osavõtul tehtud menetlustoimingu käigu kohta

¹²⁹ RKKKo 3-1-1-38-12.

¹³⁰ TrtRnKo 1-15-9233.

¹³¹ TlnRnKo 1-12-4098.

ning asjaolude kohta, mille osas on asjatundja selgitused vajalikud tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks. Asjatundja võib selgitusi anda nii poolte ja kohtu harimiseks, kui teha järeldusi faktiliste asjaolude kohta. Seega võib ka asjatundja teha uuringuid ja katseid, et mingit asjaolu tõendada, kuid lähtuvalt kohtupraktika analüüsist on teatud küsimused, mis tuleb ikkagi lahendada ekspertiisiga.

Näiteks on Riigikohus lahendis 3-1-1-89-13 öelnud, et narkootilise aine suure koguse tuvastamisel võib asjassepuutuvaks tõendiks pidada eeskätt narkootilise aine mõju käsitlevat ekspertiisiakti, eksperdi antud ütlust ekspertiisiakti selgitamisel, asjatundja ütlust, aga ka dokumentaalset tõendit, milles kajastub või mis tugineb eksperdi või asjatundja arvamusele. Narkootilise aine suure koguse olemasolu ei saa tõendada üldsõnalise viitega varasemale kohtupraktikale. Küll võivad olla selliseks tõendiks konkreetsete kohtulahendid, mis sisaldavad eelviidatud andmeid. Võttes arvesse, et puudub üldtunnustatud kokkulepe selle kohta, millise institutsiooni arvamus narkootilise aine suurt kogust kinnitaks või mis oleks autoriteetne ja legitiimne, võib seetõttu mõistetatvalt ka kaitsja taotleda omalt poolt asjatundja kaasamist kõnealuse küsimuse arutamisse.¹³²

Siinkohal tuleb siiski nõustuda kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaande autoritega, kes on samuti seisukohal, et asjatundja pädevuse teatud laiendamisega alates 01.09.2011 võrreldes senise spetsialisti pädevusega ei saa kahjuks lugeda probleem seoses kaitsjate piiratusega ekspert kaasata lahendatuks.¹³³ Lisaks ei saa siinkohal nõustuda G. Oltjeriga, kes oma 2013. aastal kirjutatud magistritöös jõudis järeldusele, et puhtalt asjatundja institutsiooni seadusesse toomisega tagatakse aus kohtumenetlus ning see võimaldab kaitsjal võrreldes süüdistajaga võrdselt tõendeid esitada.¹³⁴ Kaitsja võimalus ekspertiise ise määrata on sellegipoolest siiani piiratud.

KES § 9 lg 1 kohaselt teevad ekspertiisiasutused muuhulgas ka kohtuarstlike ekspertiise. Kui on alust oletada, et isiku surm on saanud kuriteo tagajärjel, tehakse surma põhjuse tuvastamiseks kohtuarstlik ekspertiis. Küsimus seisneb sellisel juhul eelkõige selles, kas tegemist oli tapmise (mõrva), enesetapu või õnnetusjuhtumiga. SPTS § 4 kohaselt on isiku surma põhjuse väljaselgitamine kas surnu välisvaatluse, tervishoiuteenuse osutamist tõendavate dokumentide, patoanatomilise lahangu, kohtuarstliku lahangu või kohtuarstliku ekspertiisi teel. SPTS § 20 kohaselt on kohtuarstliku ekspertiisi tegemise aluseks menetleja määrus, mis koostatakse juhul, kui surnul ilmnevad kuriteo tunnused või tekib kuriteo kahtlus.

¹³² RKKKo 3-1-1-89-13.

¹³³ Kergandberg. KrMS § 105/3.

¹³⁴ Oltjer (viide 10), lk 26.

SPTS § 22 lg 1 kohaselt kohtuarstliku lahangu tegemise aluseks on uurimisasutuse või prokuratuuri saatekiri, millele lisatakse surnu leidmiskoha asjaolude kirjeldus ning sama seaduse § 23 kohaselt kui kohtuarstliku lahangu käigus tekib kahtlus, et isiku surm on saanud kuriteo tagajärjel, katkestatakse kohtuarstliku lahangu tegemine ja sellest teavitatakse viivitamata uurimisasutust või prokuratuuri. Nii kohtuarstliku ekspertiisi kui kohtuarstliku lahangu määrajateks on kas menetleja (uurimisasutus) või prokuratuur. Kui ekspertiisi või lahangu käigus selgub, et tegemist ei olnud enesetapu või õnnetusjuhtumi tagajärjel saanud surmaga ning on alust arvata, et isiku surm saabus kuriteo tagajärjel, tekib kahtlustatav või süüdistatav. Kuna selleks ajaks on aga ekspertiis või lahang juba tehtud, ei ole siinkohal jällegi võimalust kaitsjal ekspertiisi määrata, et omapoolsetele küsimustele vastuseid saada. See on üks aspekt, mis paratamatult paneb kaitsja (süüdistatava) halvemasse olukorda. Kaitsjal on võimalik küll taotleda täiend- või kordusekspertiisi, kuid selle tulemusel ei pruugi enam jõuda sellistele tulemustele, mis esialgse ekspertiisi käigus. Mõistlik lahendus sellele aga puudub, sest elulised asjaolud on sellised, et kaitsja ilmub menetlusse alles siis, kui on välja selgitatud kahtlustatav ja mõnikord kulub selleks mitu kuud. Kohtuarstlik lahang ja ekspertiis on aga oma olemuselt sellised tegevused, mida ei saa pikalt edasi lükata.

KrMS § 105 lg 1 regulatsiooni, mis kaitseõigust piirab, on võimalik põhjendada sellega, et ekspertiiside kogumahtu soovitakse hoida vastavuses riigi rahaliste võimalustega. On selge, et ekspertiise tehakse ühe aasta jooksul võrdlemisi palju ning EKEI töökoormus on suur. M. Kurm on samuti leidnud: „Riigi huvi oma ressursse kontrolli all hoida on kindlasti õige, ent siiski, analüüsi autori arvates ei õigusta see kaitsja võimaluste piiramist praegusel absoluutsel kujul.“¹³⁵

Seega on kaitsja (süüdistatava) õigust ekspertiisi taotleda ebamõistlikult piiratud ning kuigi seadusesse on sisse toodud regulatsioonid, mis peaksid seda „leevendama“, ei ole tegemist siiski võrdse olukorraga süüdistaja ja kaitsja vahel. Lähtuvalt eeltoodud analüüsist on käesoleva töö autor seisukohal, et KrMS praegune regulatsioon vajaks selles osas uuendusi ning tegelikult on tegemist üsnagi konkreetse piiranguga kaitsepoolele. On oluline, et ka kaitsjad saaksid määrata ekspertiiside läbiviimist.

Ka 09.02.2017 VTK-s¹³⁶ on käsitletud probleemi seoses kaitsja piiratud ekspertiis määrata. Kuna aga Justiitsministeerium ei toeta seisukohta, et ka kaitsjad peaksid saama EKEI-s ekspertiise määrata, ei tehtud ettepanekut ka selles VTK-s. Justiitsministeeriumi seisukoht on

¹³⁵ M. Kurm. Tõendite kogumisel dubleerimise vältimine kohtu- ja kohtueelses menetluses. Analüüs. - http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/toendamine_m_kurm.pdf (24.02.2017).

¹³⁶ 09.02.2017 kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. Toimik 17-0188. - <http://eelvoud.valitsus.ee/main#y4c2aG2c> (29.03.2017).

see, et kui kaitsjatele anda vabad käed ekspertiisi määramiseks otse EKEI-le, muutuksid sellega seotud kulud kontrollimatuks ning ilmselt määraks kaitsjad ekspertiise nõ igaks-juhuks. See viiks omakorda selleni, et tuleks palgata uusi eksperte, osta täiendavaid seadmeid kui ka arvestada kulude üldise tõusuga ning see ei oleks omakorda kooskõlas ressursside mõisliku kasutamisega.

Seega tuleks sellele leida teine lahendus või kontrollimehhanism, mis ei laseks kuludel kasvada ebamõislikult suureks. Üheks riigipoolsete kulutuste vähendamise variandiks võiks olla, et luua selline ekspertiiside rahastamise mehhanism, kus kaitsja määratud ekspertiisi rahastab ka kaitse pool (advokatuur) ja õigeksmõistva otsuse korral hüvitab selle kulu riik. Sellisel juhul tekib kaitsel otsustamise võimalus, kas taotleda menetlejalt ekspertiisi määramine, mille eest tasub riik, või määrata/tellida ise ekspertiis. See oleks üks lahendus, et ka süüdistatavad ja nende kaitsjad saaksid vajadusel ekspertiisi määrata.

3.3. Tsiviilkohtumenetluse erisused eksperdi kaasamiseks võrreldes kriminaalkohtumenetlusega

Mis puudutab eriteadmistega isikute kaasamist menetlusse, siis tsiviilkohtumenetluse seadustiku regulatsioon erineb mõneti kriminaalmenetluse seadustikust. Ka menetluste olemused on erinevad- kriminaalmenetluse alguspunktiks on kuritegu, kuid pole (kindlalt) teada selle tegijat. Esialgu tuleb tõendeid koguda (sh ekspertiise määrata) menetlejal ja kui prokuratuur leiab, et on piisavalt alust ja kogutud tõendeid, koostab prokurör süüdistusakti ning kahtlustatavast saab süüdistatav. Alles siis saab süüdistatav või tema kaitsja taotleda ekspertiise või kaasata omaltpoolt menetlusse näiteks asjatundja ning hiljem on võimalik ekspertiise taotleda ka kohtus või erandjuhtudel määrata kohtunikul ise.

Tsiviilkohtumenetluses on tavaliselt hagejal aga teada, kes on kostjaks ning TsMS § 293 lg 1 kohaselt on kohtumenetluses menetlusosalise taotlusel õigus kohtul küsida eksperdi arvamust asjas tähtsate ja eriteadmisi nõudvate asjaolude selgitamiseks. Seejuures on TsMS § 298 lg 1 kohaselt menetlusosalisel õigus eksperdile kohtu kaudu küsimusi esitada, kuid küsimused, mille kohta eksperdi arvamust soovitakse, määrab kohus. Menetlusosalise küsimuse tagasilükkamist peab kohus põhjendama.

Lisaks TsMS § 294 lg 4 annab pooltele võimaluse eksperdi isikus kokku leppida ning sätestab, et kui pooled on eksperdi isikus kokku leppinud, määrab kohus isiku eksperdiks, kui isik võib seaduse kohaselt ekspert olla. Kriminaalmenetluse seadustikus aga sellist sätet ei ole.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik ei näe aga ette seda, et asjatundja menetlusse kaasamisel tuleks anda pooltele võimalus tema isikus kokku leppida. Tallinna Ringkonnakohus on lahendis 2-15-1339 öelnud, et põhjendamatu on apellandi seisukoht, et tõendit ei saa arvestada, kuna pooled ei ole kokku leppinud asjatundja isikus. TsMS ei näe ette kohustust leppida pooltel asjatundja isikus kokku.¹³⁷

KrMS ega TsMS ei too eraldi välja eksperdi või asjatundja mõistet. Kriminaalmenetluses on eriteadmistega isikuteks kohtuekspert, riiklikult tunnustatud ekspert, eraekspert või asjatundja. TsMS § 294 lg 1 kohaselt teeb ekspertiisi riiklikus ekspertiisiasutuses töötav kohtuekspert või muu asjatundja, riiklikult tunnustatud ekspert või kohtu määratud muu eriteadmistega isik. KES § 1 kohaselt sätestatakse kohtuekspertiisiseaduses kohtueksperdi, riikliku ekspertiisiasutuse ja riiklikult tunnustatud eksperdi õiguslik seisund ning eksperdi õiguste ja kohustuste tekke alused nii kriminaal- kui tsiviilmenetluses.

Samamoodi on reguleeritud see, et KrMS § 95 lg 2 kohaselt eelistab menetleja ekspertiisi määramisel riikliku ekspertiisiasutust ja kui vajalikku ekspertiisiliiki ei ole riiklikus ekspertiisiasutuses tehtavate ekspertiiside loetelus, eelistab menetleja eksperti määrates riiklikult tunnustatud eksperti, kuid võib määrata ka muu isiku. Ka TsMS § 294 lg 2 kohaselt kui ekspertiisi tegemiseks on olemas riiklikult tunnustatud ekspert, määratakse muu isik eksperdiks üksnes mõjuval põhjusel.

Kriminaalmenetluses KrMS § 95 lg 1 kohaselt on ekspert isik, kes rakendab kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud juhtudel ja korras ekspertiisi tehes mitteõiguslikke eriteadmisi. KrMS § 106 lg 4 p 1 kohaselt ei ole lubatud eksperdile esitada õiguslikke küsimusi. TsMS § 293 lg 1 ls 2 kohaselt aga võib õigusküsimuses kohus küsida eksperdi arvamust nii menetlusosalise taotlusel kui omal algatusel väljaspool Eesti Vabariiki kehtiva õiguse, rahvusvahelise õiguse või tavaõiguse väljaselgitamiseks.

Kriminaalkohtumenetluses hindab kohus KrMS § 61 lg 1 ja 2 kohaselt tõendeid kogumis ning ühelgi tõendil ei ole ette kindlaksmääratud jõudu. Sarnaselt toimub tõendite hindamine kohtu poolt ka tsiviilkohtumenetluses- TsMS § 232 lg 1 kohaselt hindab kohus seadusest juhindudes kõiki tõendeid igakülgset, täielikult ja objektiivselt ning otsustab oma siseveendumuse kohaselt, kas menetlusosalise esitatud väide on tõendatud või mitte, arvestades muu hulgas poolte kokkuleppeid tõendamise kohta ning § 232 lg 2 kohaselt ei ole ühelgi tõendil kohtu jaoks ette kindlaksmääratud jõudu, kui pooled ei ole kokku leppinud teisiti. Seega ei ole

¹³⁷ TlnRnKo 2-15-1339.

vahet, kas tegemist on EKEI-s tehtud ekspertiisiga, eraekspertiisiga või asjatundja arvamusega- tõendeid tuleb hinnata kogumis mõlemas menetluses.

Ka Riigikohus on tsiviilasjas 3-2-1-78-06 öelnud, et eksperdiarvamust tuleb hinnata nagu teisigi tõendeid TsMS §-s 232 sätestatud järgides. Muuhulgas ei ole tsiviilkohtumenetluses ühelgi tõendil kohtu jaoks ette kindlaksmääratud jõudu. Kohtul on asjas tähtsate ja eriteadmisi nõudvate küsimuste selgitamiseks TsMS §-st 304 tulenevalt vajadusel õigus määrata kordusekspertiis või täiendav ekspertiis, samuti vastavalt TsMS §-le 303 küsitleda eksperte kohtuistungil.¹³⁸

KrMS § 107 sätestab, mida peab ekspertiisiakt sisaldama. Ekspertiisiakt kriminaalmenetluses tuleb koostada kirjalikult ning nagu käesoleva töö esimeses peatükis analüüsitud, siis on ekspertiisiakti väga oluline osa eksperdiarvamus, mille ebatäpsuste või puuduste korral võib kohus lugeda ekspertiisiakti selles osas kohtukõlbmatuks tõendiks. Tõendiks ei ole mitte ainult eksperdi arvamus, vaid kogu ekspertiisiakt tervikuna ning ekspert ei saa anda arvamust kohtumenetluses suuliselt. KrMS § 292 lg 2 kohaselt kohtumenetluse poole taotlusel võib kohus määrata eksperdi ülekuulamise ekspertiisiakti sisu selgitamiseks või täiendamiseks. Tsiviilkohtumenetluses on tõendiks vaid eksperdi arvamus, mitte terve ekspertiisiakt. TsMS § 301 lg 1 kohaselt annab ekspert eksperdiarvamuse kohtule kirjalikult, kui kohus ei määra, et arvamus tuleb anda suuliselt või eksperdi nõusolekul muus vormis. Seejuures peab eksperdiarvamus sisaldama uuringute üksikasjaliku kirjelduse, uuringute tulemusena tehtud järeldused ja põhjendatud vastused kohtu küsimustele. TsMS § 302 lg 1 kohaselt peab ekspert andma talle esitatud küsimustes õige ja põhjendatud arvamuse. TsMS § 303 kohaselt võib ekspert anda eksperdiarvamuse kohtus ka suuliselt. Seega sisulisi erinevusi selles osas kahe menetluse vahel ei ole, sest nii kriminaalmenetluses kui tsiviilkohtumenetluses on eksperdi antud arvamuse puhul (kas siis kirjalikul või suulisel) oluline see, et see oleks õige ja põhjendatud. Küll aga nagu eespool analüüsitud, võiks ka kriminaalmenetluses olla ekspertidel õigus anda arvamust suuliselt kohtuistungil.

KrMS § 98 lg 2 p 1 kohaselt on ekspert eksperdiks määramise korral kohustatud ekspertiisi tegema. Ka TsMS § 295 lg 1 kohaselt on eksperdiks määratud isik kohustatud ekspertiisi tegema, kui ta on kohtuekspert, kui ta on nõutavate ekspertiiside tegemiseks riiklikult tunnustatud või kui tema kutse- või majandustegevus toimub valdkonnas, mille tundmine on ekspertiisi tegemise eeldus. Nii kriminaalkohtumenetluses kui tsiviilkohtumenetluses on ekspertidel teatud juhtudel siiski õigus ekspertiisi tegemisest keelduda. KrMS § 98 lg 1 p 4

¹³⁸ RKTko 3-2-1-78-06.

alusel on eksperdil õigus keelduda ekspertiisi tegemast, kui talle esitatud ekspertiisimaterjal ei ole küllaldane või kui ekspertiisimääruses esitatud ekspertiisiülesanded on väljaspool tema eriteadmisi või kui küsimustele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmistele tuginevate järelduste tegemist. Ka TsMS § 302 lg 4 sätestab, et ekspert keeldub eksperdiarvamuse andmisest, kui talle esitatud andmed on puudulikud või kui ekspertiisimääruses esitatud ekspertiisiülesanded on väljaspool tema eriteadmisi või kui küsimustele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmistele tuginevate järelduste tegemist.

KOKKUVÕTE

Kriminaalmenetluses asjaolude tuvastamiseks võib tekkida vajadus kaasata menetlusse eriteadmistega isik. Kriminaalmenetluse seadustiku 3. peatüki jagu 7 käsitleb eriteadmisi nõudvate asjaolude selgitamist. KrMS kohaselt on eriteadmistega isikuteks nii ekspert kui asjatundja, enne 2011 aasta seadusemuudatust olid eriteadmistega isikud KrMS kohaselt ekspert ja spetsialist.

Käesolevas magistritöös otsib töö autor vastust küsimustele: milline on ja millistele tingimustele peab vastama ekspertiisiakt kui tõend võistleva menetluse tingimustes, milles seisneb asjatundja ja eksperdi kui kahe eriteadmistega isiku menetlusse kaasamise erisus ning kas sellekohane regulatsioon on vastavuses menetlusökonoomia põhimõttega?

Töö eesmärgiks on seejuures kindlaks teha, kuidas on kohus hinnanud ekspertiisiakti kui tõendit, kas ja kuidas on 01.09.2011 kriminaalmenetluse seadustiku muudatused seoses eksperdi (ja asjatundja) menetlusse kaasamise regulatsiooniga muutnud kohtupraktikat, kas eksperdi menetlusse kaasamise regulatsioon on kooskõlas menetlusökonoomia ja võistleva menetluse põhimõtetega ning millised on probleemsed kohad seaduses seoses eriteadmistega isikute menetlusse kaasamisega.

Ekspertiisi roll kuritegude lahendamisel on suur. Siiski vaid ekspertiisi abil ühte kuritegu ära ei lahenda, kuid ekspertiis on see, mis aitab sellele suuresti kaasa. Ekspertiisi abil on võimalik jõuda kurjategijateni ning need aitavad selgeks teha, kas kahtlustatav või süüdistatav viibis sündmuskohal või pani toime mõne teise teo.

Ekspert on üldise definitsiooni kohaselt see isik või institutsioon, kellel on mingil alal eriteadmine ning oskus seda teadmist kasutada. Õigusmaastikul on ekspert isik, kes rakendab ekspertiisi tehes mitteõiguslikke eriteadmisi. Ekspertiis määratakse menetleja määruse alusel. Menetleja saab menetlusse kaasata nii riiklikult tunnustatud eksperdi, kohtueksperdi kui ka eraekspertiisi. KrMS § 95 lg 2 kohaselt eelistab menetleja ekspertiisi määramisel riikliku ekspertiisiasutust (EKEI).

Asjatundja on isik, kellel on samuti eriteadmised, kuid keda ei ole menetlusse kaasatud eksperdina. Asjatundja rakendab eriteadmisi ja annab selgitusi kas menetlustoimingu käigu kohta või muude asjaolude kohta tõendamiseseme asjaolude paremaks mõistmiseks ning see ei tähenda seda, et asjatundja ei tohiks teha järeldusi faktiliste asjaolude kohta. Asjatundja

menetlusse kaasamisel piiranguid ei ole- asjatundjat saab menetlusse kaasata nii menetleja kui kaitsja (süüdistatav).

Nii ekspertiisiakti kui asjatundja ütlust kui tõendit saab hinnata, arvestades nende tõendite asjakohasust, lubatavust, usaldusväärsust ja lõppväärtust. Asjakohasust hinnates on probleemiks ilma põhjendusteta, vajaduseta määratud ekspertiisid või olukorrad kus vastav tõendamisvahend on ebasobiv ning asjaolu oleks pidanud tõendama kaasates menetlusse eriteadmistega isiku, kuid seda pole tehtud. Igal juhul tuleb menetlejal põhjalikult ja juhtumipõhiselt kaaluda, milline on ekspertiisi määramise vajadus. Probleemiks on ka olukorrad, kus eksperdid on eksperdi arvamuses teinud õiguslike järeldusi või olukorrad, kus ekspertiisi pole üldse määratud (või asjatundjat kaasatud), kuigi selleks oli vajadus.

Ka ekspertiisiakti lubatavusega on kohtupraktikast lähtuvalt probleemseid kohti ning on lahendeid, kus kohtud on tõendi kõrvale jätnud. Et ekspertiisiakt oleks lubatav ja kohtukõlblik tõend, on oluline, et see vastaks KrMS § 107 lg 3 p-dele 1 ja 2. Vastavalt sellele peab ekspertiisiakti põhiosas olema obligatoorselt esitatud uuringute kirjeldus, uuringutulemuste hindamise andmed ja eksperdiarvamuse põhjendus. See on oluline eelkõige seetõttu, et nende pinnalt on menetlejal ja kohtumenetluse pooltel võimalus veenduda eksperdiarvamuse põhjendatuses ning jälgida arvamusele jõudmise käiku. Ekspertiisiakti vastavus esitatud nõuetele tagab ühtlasi ka süüdistatava kaitseõiguse, kuna vaid nende täitmine tagab eksperdiarvamuse põhjendatuse kontrolli. Ekspertiisiakt peab olema loogiline, põhjendatud ja koostatud sellisena, et arvamuse lugejale oleks eksperdi mõttekäik jälgitav, ehk tingimuseks on see, et selle põhjendatust saaks kohtus kontrollida. Kui see ei ole kohtule arusaadav ja veenev ning kohtul ei teki tõendi pinnalt kindlat veendumust mingi asjaolu tõendatusse kohta, ei saa eksperdi arvamust siiski arvesse võtta.

Lõpliku hinnangu tõendite usaldusväärsusele annab kohus. Tõendite usaldusväärsuse küsimus tõusetub kohtus üldjuhul alles tõendite hindamisel ja pärast seda, kui see on läbinud edukalt asjakohasuse ja lubatavuse testi. Kui tõend ei ole usaldusväärne, ei saa tal olla ka mingit kaalu. Tõendi vormi reeglistatus annab menetluses kasutatavatele andmetele suurema tõenäosusastmega usaldusväärsuse. Seega on tõendi vorminõuded olulised nii tõendi lubatavuse kui usaldusväärsuse hindamisel. Kohtuekspert ja riiklikult tunnustatud ekspert on teadlik, et teadvalt vale ekspertarvamuse andmise eest kohaldatakse karistust vastavalt KarS §-le 321. Vannutamata eksperti on aga vaja hoiatada ning selle kohta võetakse ka allkiri. Kui allkiri on puudu, ei ole ekspertiisiakt usaldusväärne tõend. Ekspertiisi usaldusväärsus ning eksperdi erapooletus, samuti eksperdi õiguste ja kohustuste teadmine ei sõltu sellest, kus EKEI-s töötav kohtuekspert enda mitteõiguslikke eriteadmisi rakendab. Asjatundjate puhul on

üheks kriteeriumiks see, et nad oleks pädevad ütlusi andma. Seda on mitmetes lahendites ka kahtluse alla seatud, kuid kui asjatundja on kohtu veendumuse kohaselt kindlas valdkonnas pädev, saab tema antud ütlusi pidada usaldusväärseteks.

Tõendi lõppväärtust ehk tõendi kaalu hindab iga kohtunik eraldi. Et ekspertiisiakt ja asjatundja ütlused oleksid kriminaalasja mõttes „kaalukaks“ ja sealjuures arvestatavaks tõendiks, peavad need olema asjakohased, lubatavad ja usaldusväärsed. Ilma eelnevalt tõendi asjakohasust, lubatavust ja usaldusväärsust hindamata ei saa rääkida tõendi kaalust. Kohus peab hindama tõendeid kogumis ning seejuures ei tohi eelistada üht või teist tõendit. Tulenevalt KrMS § 312 p-st 1, peab kohtuotsuse põhiosas kajastuma, millised asjaolud ja millistele tõenditele tuginedes kohus tõendatuks luges.

Menetlejad määravad üldjuhul ekspertiise EKEI-sse ja juhul kui EKEI ekspertiiside loetelus puudub vajalik ekspertiisiliik, siis otsitakse ja leitakse vajalikud eksperdid mujalt. EKEI-s tehakse üle 45 erinevat liiki ekspertiisi ja uuringu. Meie õigussüsteemis on kohtuekspertdile ja riiklikult tunnustatud ekspertdile määratud seadusega kindlad kriteeriumid, millele ekspert peab vastama, et ta saaks töötada EKEI-s ja ekspertiise teha. Vastavalt kohtuekspertiisi seadusele peab EKEI ekspertidel olema vastav kõrgharidus Eesti Vabariigi kõrgkoolis, nad peavad olema teovõimelised, ei tohi olla süüdi mõistetud tahtlikult toimepandud kuriteo eest jne. Sellised kriteeriumid tõstavad ka ekspertiisiakti kui tõendi usaldusväärsust. Samas puuduvad sellised kriteeriumid asjatundjate ja eraekspertide puhul, mis muudab lähtuvalt sellest teatud juhtudel ka nende menetlusse kaasamise lihtsamaks, kuid samas tuleb kohtunikul mh kindlaks teha nende pädevus. Kuna EKEI-s on ekspertiiside loetelu piiratud, siis eraekspertide või asjatundjate menetlusse kaasamine on teatud juhtudel vajalik.

Asjatundjat on võrdsustatud ekspert-tunnistaja mõistega. Võrreldes spetsialistiga on asjatundja pädevus tunduvalt laiem ning ka asjatundja on see, kes võib teha näiteks laboratoorseid katseid ja uuringuid. Asjatundjale ei kehti aga erapooletuse nõue nagu kehtib ekspertdile. Asjatundja võib menetluses üle kuulata nii tunnistaja kui asjatundjana ning tunnistajale erapooletuse nõue ei kehti, samuti ei peaks see kehtima ka ütlusi andvale asjatundjale.

Kriminaalmenetluses on asjatundja ja eksperdi üks erinevus see, et ekspert peab koostama ekspertiisiakti, aga asjatundja saab oma järeldused esitada ütluste vormis. Teiseks see, et ekspert peab esitama uuringute kirjelduse, järelduse ja eksperdiarvamuse kirjalikus vormis, asjatundja mitte.

Konkreetsed normid selle kohta, millal tuleb ekspert menetlusse kaasata ja ekspertiis määrata, puuduvad. Kuna KrMS kohaselt ei ole ekspert ainsaks eriteadmistega isikuks, saab mitteõiguslike küsimusi lahendada ka asjatundja. Kohtupraktikas on väljendatud korduvalt seisukohta, et kriminaalmenetluse seadustik ei näe ette asjaolusid, mille tõendamine oleks aprioorselt võimalik üksnes eksperdi arvamuse alusel. Ka asjatundja ei ole piiratud vaid üldiste kommentaaridega, vaid võib sarnaselt eksperdile teha järeldusi faktiliste asjaolude kohta. Näiteks on kriminaalmenetluses menetlusse kaasatud asjatundjaid, kes oskavad tuvastada narkootiliste ainete olemasolu, narkootilise aine tarvitamise tunnuseid hinnata, piiritleda kerget, keskmist ja rasket füüsilist jõudu jne. Ekspertiiside tegemine on riigile kulukas ja seega menetlusökonoomia seisukohast tuleks menetlejal juba enne ekspertiisi taotlemist väga täpselt selgeks teha, kas mingi kindla asjaolu tuvastamiseks on vajalik tingimata ekspertiis, või saaks mõne küsimuse selgitada ka näiteks asjatundja ülekuulamisel kohtus.

KrMS § 98 sätestab eksperdi õigused ja kohustused. Näiteks võib ekspert keelduda ekspertiisi tegemast, kui talle esitatud ekspertiisimaterjal ei ole küllaldane, kui ekspertiisimääruses esitatud ekspertiisiülesanded on väljaspool tema eriteadmisi või kui küsimustele vastamine ei eelda eksperdiuuringuid ja eriteadmistele tuginevate järelduste tegemist. Asjatundja puhul ei ole seaduses sätestatud, mis juhtudel võiks ta keelduda uuringu tegemisest või taotleda materjali täiendamist.

Kuigi ekspertiiside tegemine on riigile kulukas, siis kulukus ei tohi olla kriteeriumiks ekspertiisi mittetegemiseks, kui see on konkreetsetes kriminaalasjas vajalik. Menetleja peab ekspertiisi määramisel arvesse võtma ka kuriteo raskust. Politseile on seatud DNA kvoot, mida järgitakse ja mille piiridesse peab DNA-ekspertiiside määramisel jääma. See aga ei tähenda seda, et vajalikud ekspertiisid tegemata jääksid vaid menetlejal tuleb enne ekspertiisi saatmist hinnata ja analüüsida, milliseid proove tasub ekspertiisi saata ja milliseid mitte.

KrMS § 106 lg 1 p 2 kohaselt tuleb ekspertiisimääruse põhiosas märkida ekspertiisi määramise põhjendus. Käesoleva töö autor on seisukohal, et selline põhjendamispraktika praegusel kujul vajalik ei ole ning seda saaks teha ka ökonoomsemalt, võimaldades menetlejal koostada põhistamata määrus ekspertiisi taotlemiseks. Selline muudatus teeks menetluse ainult kiiremaks ning selline lahendus oleks mõistlik ja loogiline.

KrMSi muudeti 01.09.2011 nii, et tõendiks ei ole enam mitte ainult eksperdi arvamus kui ekspertiisiakti resolutiivosa vaid ekspertiisiakt tervikuna. Lähtuvalt sellest ei ole selge, kas sellega muutus midagi ka ekspertiisiaktide koostamisel. Loogiline on see, et mingisugust

suurt erisust võrreldes varasemaga ei ole, sest ekspertiisiakt täpselt samal kujul ja sarnaste nõudmistega oli seaduses ka varem, siis arvestati tõendina lihtsalt vaid ekspertiisiakti viimast osa ehk eksperdi arvamust. Seadusandja ei pidanud ilmselt silmas seda, et eksperdid peaksid hakkama koostama ülemäära pikki uuringute kirjeldusi või iga liigutust detailselt kirjeldama. Ekspertiisiakt peab olema tervik, mis sisaldab kõiki kolme osa: sissejuhatus, põhiosa ja eksperdi arvamus. Ka Riigikohus on siinkohal korduvalt öelnud, et ekspertiisiakt peab sisaldama kõike olulist ja peab olema sisuliselt arusaadav igapähele, mis justkui võiks olla kriteeriumiks. Ekspertiisiakt ei saa olla tõendina aga käsitav siis, kui selle lõpposa ei vasta nõuetele või kui ekspertiisiaktis puudub arvamus sootuks. Tõendiks võiks küll sellisel juhul pidada ka nt uuringute kirjeldust, kuid siis kaob ära ekspertiisiakti kui terviku mõte ning selle järeldusliku osa tähendus. Seadusandja mõtte kohaselt saab ekspertiisiakt ilmselt olla siiski vaid kõiki kolme osa sisaldav dokument ning ekspertiisiakti tuum on jätkuvalt eksperdi arvamus.

KrMS § 107 lg 3 nõuded on ekspertiisiakti puhul olulised ning täielikult seda nõuet kaotada ei ole mõistlik, sest kohtud on olnud nende kohustuste osas väga järjekindlad ja nõudlikud ning nõuetele mittevastamisel on ekspertiisiakti peetud kohtukõlbmatuks tõendiks. Lisaks tuleb KrMS § 107 lg 3 alusel nõutavad andmed ekspertiisiaktis kohustuslikult kajastada põhjusel, et nende pinnalt on menetlejal ja kohtumenetluse pooltel võimalus veenduda eksperdiarvamuse põhjendatuses ning jälgida arvamusele jõudmise käiku, mis ühtlasi tagab ka kaitseõiguse.

Kriminaalmenetluse seadustikku võiks sisse tuua eraldi tõendiliigina ekspertarvamuse, mis antakse kohtus ülekuulamisel ehk võimalus mitteõigusliku eriteadmistega isikul teha tõendamist puudutavate faktiliste asjaolude kohta järeldusi ilma, et ta oleks selleks koostanud eelnevalt ekspertiisiakti. Siinkohal võiks ehk eeskuju võtta tsiviilkohtumenetlusest, kus ekspert võib anda eksperdiarvamuse kohtus ka suuliselt, kuid seejuures peab eksperdiarvamus sisaldama uuringute üksikasjaliku kirjeldust, uuringute tulemusena tehtud järeldusi ja põhjendatud arvamust. See tagaks selle, et ekspertiisiakti põhjalikkuse nõue ei muutuks nõrgaks.

Süüdistataval ega tema kaitsjal ei ole võimalust omal initsiatiivil ekspertiisi määrata. Selline regulatsioon on aga selgelt vastuolus poolte võrdsuse põhimõttega ning piirab põhjendamatult kaitseõigust. Võistleva menetluse üheks oluliseks tunnuseks kriminaalmenetluses on mh see, et kaitsja saaks esitada omi tõendeid, kuid mis lähtuvalt eeltoodust on piiratud. Kriminaalmenetluse seadustikust tuleneb aga mitmeid võimalusi, mis peaksid tagama ka kaitseõiguse ning mis annavad kaitsjale võimaluse ekspertiisi taotleda. Esiteks on KrMS § 105 lg 2 kohaselt võimalik kaitsjal taotleda kohtueelses menetluses ekspertiisi määramist

menetlejalt. Teiseks võimaluseks on taotleda eksperdi ülekuulamist kohtus KrMS § 292 lg 2 kohaselt. Kolmandaks võimaluseks on KrMS § 295 lg 1 kohaselt kohtul võimalus kohtumenetluse poole taotlusel või omal algatusel määrata ekspertiis. Neljandaks on võimalik taotleda kaitsjal kordusekspertiisi, kui selle aluseks on kaitsjapoolne etteheide esmaekspertiisile nt seoses menetlusseaduse rikkumisega, kahtlusega eksperdi pädevuses või erapooletuses jne. Viiendaks võimaluseks on kaitsjapoolne õigus menetlusse kaasata asjatundja.

Neli esimest võimalust annavad kaitsjale õiguse vaid ekspertiisi taotleda. Ükski variant ei anna kaitsjale sellegipoolest võimalust ekspertiis ise määrata. Probleemi ei saa lugeda lahendatuks ka sellega, et alates 2011.a on seadusesse sisse toodud asjatundja instituut ning kaitsjal on võimalus kaasata asjatundja. Probleem on ikkagi selles, et kaitsjatel ei ole võimalik määrata ekspertiise EKEI-s. KrMS § 105 lg 1 regulatsiooni mis seejuures kaitseõigust piirab, põhjendatakse sellega, et ekspertiiside kogumahtu soovitakse hoida vastavuses riigi rahaliste võimalustega. Ka Justiitsministeerium ei toeta seisukohta, et kaitsjad peaksid saama EKEI-s ekspertiise määrata põhjusel, et kui neile antaks selles osas vabad käed, muutuks ekspertiiside määramine kontrollimatuks ning tooks kaasa hulganisti lisakulusid. Üheks riigipoolsete kulutuste vähendamise variandiks ja „kontrollmehhanismiks“ võiks olla, et luua selline ekspertiiside rahastamise mehhanism, kus kaitsja määratud ekspertiisi rahastab ka kaitse pool (advokatuur) ja õigeksmõistva otsuse korral hüvitab selle kulu riik. Sellisel juhul tekib kaitsel otsustamise võimalus, kas taotleda menetlejalt ekspertiisi määramine, mille eest tasub riik, või määrata/tellida ise ekspertiis. See oleks üks lahendus, et ka süüdistatavad ja nende kaitsjad saaksid vajadusel ekspertiisi määrata ning lähtuvalt eeltoodud analüüsist on käesoleva töö autor seisukohal, et KrMS praegune regulatsioon vajaks selles osas uuendusi. On oluline, et ka kaitsjad saaksid määrata ekspertiiside läbiviimist, mitte neid vaid taotleda.

Expert Report as an Evidence in Criminal Proceedings (Abstract)

For establishment of fact(s) in a criminal proceeding, it may be considered necessary to involve a person with a specific expertise, i.e. an expert. It can be stated that an expert's report often holds considerable weight as an evidence in a criminal proceeding. Expert assessments are ordered in very different fields, e.g., DNA analysis, investigations of narcotic substances, forensic medical examinations, expert assessment of explosives, gynaecological examinations, expert assessment of traffic, fingerprint assessments, etc.

Code of Criminal Procedure (hereinafter CCP) chapter 3 division 7 is called "Ascertainment of Facts Requiring Expertise". According to §95 (1) of the CCP, expert means a person with specific expertise; according to §109¹ (1) of CCP, a qualified person belongs to the same division. Thus, and expert is not the only person with special expertise who can be involved in procedural acts.

According to amendment to valid CCP § 63 (1) enforced as of September 1st 2011, it is not only an expert's opinion that is considered evidence in criminal proceeding, but the whole expert's report. It is not quite clear what the CCP amendment means in that the legislator specified the whole expert's report as evidence. An expertise is meaningful only if it has been conducted competently and knowingly and organised and results documented pursuant to criteria.

Based on CCP amendments of 2011 and problems related to evaluation of expert's report as evidence (relying also on judicial decisions), the issues of the present Masters' thesis are: What is an expert report and what requirements it must meet as evidence under adversarial procedure conditions, what are the specifications of involving a qualified person and an expert as two persons with special expertise in a proceeding and whether the related regulations are in compliance with the principle of procedural economy?

The first chapter analyses on what does the weight of an expert's report as evidence depend and the related case-law. Relevancy, reliability and admissibility criteria of evidence and in which cases and on what reasons different degree courts have considered expert's report to be unfit as evidence. Similarly, the first chapter studies the problematic circumstances in case-law related to involving qualified persons in proceedings.

In the second chapter, the Author analyses the definition of specific expertise, what is the difference between an expert and a qualified person as persons with specific expertise, specifications of involving them in proceedings and the related problems. At the end of the second chapter, the Author analyses whether the present CCP regulation complies with the principle of procedural economy.

In the third chapter, the Author analyses problems related to involving an expert in the proceeding pursuant to adversarial court procedure principle with regard, in particular, to the possibilities of defence to involve an expert. The civil proceeding also enables to involve an expert, so the Author also sets out a comparison with the civil proceeding from the aspect of expert involvement and analyses the specifications between the two codes.

When assessing relevancy, admissibility, reliability and weight of evidence, the courts have relied on different aspects the expert's report and expert or qualified person must comply with. In assessing relevancy, expert assessments ordered without reason, necessity, or situations where the respective mean of evidence is not appropriate and the circumstance should have been certified by involving a person with specific expertise (expert or qualified person) but it was not, are a problem. In any case, the body conducting the proceeding must thoroughly and case-specifically consider the necessity to order expert assessment. If evidence is not relevant, there will be no issues of admissibility or inadmissibility.

It is important for considering an expert's report as admissible evidence that the included expert's opinion is reasoned and understandable to the court and participants of the proceeding. The expert's report must also comply with CCP § 107 requirements.

The question of evidence reliability usually arises in court only after evaluation of evidence, i.e. after the court has accepted and disclosed the evidence and the evidence has successfully passed the test of relevance and admissibility. Ruleset of evidence format gives reliability to the data used in the proceedings with a higher probability level. Reliability of data is also increased by rules that oppose those who present, mediate or process data (e.g. punishability of false expert opinion). The courts have assessed reliability of experts' testimonies based on whether the expert is competent to give a testimony. In such case, the courts assessed professional experience of an expert and analysed whether the expert is competent in the specific field.

According to §61 (2) of CCP, a court shall evaluate all evidence in the aggregate according to the conscience of the judges, but the conscience of the judges forms through giving weight to the evidence and assessment of circumstances. In case of conflicts, it must be assessed on

which evidence to rely and this can be done only when a conclusion on reliability of evidence has been reached. One or another proof cannot be preferred without a court evaluating the evidence in aggregate. For an expert's report or qualified person's testimony to "carry weight" and be a considerable proof in the sense of criminal matter, it must be relevant, admissible and reliable.

A position that the Code of Criminal Procedure does not provide for circumstances that could *a priori* be proven only based on expert's opinion has repeatedly been expressed in case-law. According to CCP, an expert and a qualified person is a person who has specific expertise in certain fields. However, CCP does not specify in which case an expert should be involved in proceeding and in which case a qualified person should be involved. They cannot be specifically distinguished also based on the fact that for reaching an expert opinion in an expert's report, an expert must execute a test, take samples, analyse them and only then prepare his/her opinion based on the results and his/her knowledge and a qualified person can merely give an insight on how a certain thing or phenomenon could have logically happened. It would be erroneous to distinguish them in such a way because a qualified person can also execute several laboratory tests or other professional research and present his/her testimony in a proceeding as a qualified person based on that. According to CCP § 109¹ (1), a qualified person is also a person who has specific expertise but who is not involved in the criminal proceeding as an expert. According to CCP § 109¹ (3) 2), a qualified person may be questioned concerning these circumstances to which the qualified person can provide explanations due to his/her specific expertise if this is necessary for the purposes of better understanding of the facts relating to a subject of proof.

In some cases, involvement of a qualified person competent in his/her field for solving certain issues would rather be considered since there may not be officially certified experts available in each field. For instance, in a situation where specific knowledge is needed in soil science and an officially certified expert has only done such only a couple of times or there is no such expert assessment (or research) available on Estonian Forensic Science Institute (hereinafter EFSI). In such case, a soil scientist dealing in this field on daily basis could be involved as a qualified person.

In criminal proceeding, it is possible to involve officially certified experts, forensic experts as well as private experts (another person appointed by the body conducting proceedings). Officially certified experts and forensic experts are experts working at EFSI and the bodies conducting proceedings prefer EFSI upon ordering expert assessment. It follows from the Forensic Examination Act and Code of Criminal Procedure, experts working at EFSI must

comply with certain requirements. For instance, the experts must have acquired higher education required in their field of expertise, be proficient in Estonian language, be impartial, etc. There are no such requirements set for qualified persons and private experts which sometimes make it easier to involve them in proceedings.

Conducting expert assessments is costly for the State and thus, from the procedural economy point of view, the body conducting proceedings should very precisely clarify before ordering an assessment whether it is absolutely necessary to conduct an expert assessment for establishment of a fact or whether it can be established also by hearing a qualified person in court.

§ 98 of the CCP defines the rights and obligations of experts. For instance, an expert has the right to refuse to conduct the expert assessment if the assessment materials submitted to him/her are not sufficient or if the expert assignments set out in the ruling on the expert assessment are outside of his/her specific expertise or if answering to the questions does not require expert enquiry or conclusions based on specific expertise. The Code does not state in which case a qualified person can refuse to conduct an assessment or request additions to be made to the material.

Although conducting expert assessments is costly for the State, it cannot be a criterion for not concluding and expert assessment if it is necessary for the specific criminal matter. In ordering an expert assessment, the body conducting proceedings must consider gravity of the offence. A DNA quota that must be followed has been set for the Police that and DNA evaluations must be ordered within these set frames. This however does not mean that the necessary expert assessments will not be done; this means that the body conducting proceedings must evaluate and analyse before ordering an assessment which samples should be sent for expert assessment and which should not.

§ 106 (1) of the CCP states that the main part of an order or ruling on an expert assessment shall set out the reason for ordering the expert assessment. The Author of the present Thesis believes that such a reasoning practice in its present form is not necessary and can be done more economically by enabling the body conducting proceedings to prepare an unreasoned order for requesting an expert assessment. This change would only facilitate proceedings and the solution would be reasonable and logical.

CCP was amended on 01.09.2011 so that it is not only the conclusion part of an expert's opinion that is considered evidence in criminal proceeding, but the whole expert's report. It makes sense that there are no major differences when compared to the earlier version since

the expert's report in exactly the same form and similar requirements was set with the Code also earlier and the last part, i.e. the expert's opinion, was considered as evidence. The legislator did not probably mean that the experts should start preparing excessively long study descriptions or detail description of their each move. An expert's report must be an entirety including all three parts: introduction, main part and expert's opinion. The Supreme Court has also repeatedly stated that an expert's report must include everything important and must be understandable to everyone and this would seemingly be a criterion. An expert's report however cannot be considered as evidence in case its final part is not in compliance with the requirements or it lacks expert's opinion completely. In such case, description of studies could be considered evidence but the point of an expert's report as a full report and its conclusive part would lose its meaning. According to the legislator, an expert's report can probably only be a document that includes all three parts and the core of the report is continuously the opinion of the expert.

Requirements set with § 107 (3) of the CCP are important in case of expert's reports and abandoning this requirement is not reasonable because courts have been very consistent and demanding regarding these obligations and an expert's report has been considered unfit for court as evidence in case of non-compliance. Additionally, data required pursuant to §107 (3) of the CCP must be stated in an expert's report also because this enables the body conducting the proceeding and the parties to the court proceeding to verify substance of the expert's assessment and monitor the course of opinion-making that also ensures the right of defence.

Expert opinion might be taken up in the Code as a separate evidence type given during hearing which would give an opportunity to a person with specific non-legal expertise to make conclusions regarding factual circumstances related to proof without previously prepared expert's report. Perhaps, Code of Civil Procedure could be an example here where an expert can submit his/her expert opinion in court also orally, whereas the expert opinion must include a detailed description of examinations, conclusions reached as a result of examinations and reasoned opinion. This would ensure that the thoroughness requirement of expert's report will not become weak.

The accused and his/her counsel do not have an opportunity to order expert's assessment on own initiative. Such a regulation however clearly contradicts the principle of equality of arms and unjustifiably limits the rights of defence. One of the main important features of adversarial procedure in a criminal proceeding is the ability of the defence to present evidence and this is limited with the above. Several options emanate from the Code of Criminal Procedure that should ensure right of defence and that give a possibility to the defence to

apply for expert's assessment. None of the versions however give the counsel an opportunity to order an expert assessment. The problem cannot be considered solved also with the fact that the institute of qualified person is included in the Code since 2011 and the counsel does have the possibility to involve a qualified person. The problem still is that counsels cannot order expert assessments in EFSI. Regulation of CCP § 105 (1) that limits the right of defence is explained with the wish to keep the total volume of expert assessments in compliance with the financial possibilities of the State and if counsels are given a free hand in the matter, ordering of expert assessments would be beyond control and lead to numerous additional expenses. So, another solution or control mechanism should be found that would not let the expenses grow unreasonably high. One of the options to decrease State expenses could be the creation of some kind of financing mechanism, where council's appointed expert assessments are financed by the councils (bar association) and when a defendant is found not guilty, State pays for the expenses. In such case of scenario the council has options, whether to apply for expert's assessment, in expense of the State, or appoint it themselves. Based on the above analysis, the Author of the present Thesis believes that this part of the present CCP regulation needs amending.

LÜHENDID

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIKo – Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus

EIÕK – Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

EKEI – Eesti Kohtuekspertiisi Instituut

HMKo – Harju Maakohtu otsus

KarS – Karistusseadustik

KES – Kohtuekspertiisiseadus

Komm vlj – Kommenteeritud väljaanne

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

PMKo – Pärnu Maakohtu otsus

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

RKKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus

RKKKm – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrus

RKTKo – Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus

SPTS – Surma põhjuse tuvastamise seadus

TlnRnKo – Tallinna Ringkonnakohtu otsus

TMS – Täitemenetluse seadustik

TrtRnKo – Tartu Ringkonnakohtu otsus

TsMS – Tsiviilkohtumenetluse seadustik

VMKo – Viru Maakohtu otsus

VTK – väljatöötamiskavatsus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2014. Tallinn: Justiitsministeerium 2015.
2. H. Brown, M. Davis. Eight Gates for Expert Witnesses: Fifteen years later - Huston Law Review 2014/8, No 52.
3. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Eesti kohtuekspertiisi instituudis tehti möödunud aastal 21 450 ekspertiisi ja uuringut. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/eesti-kohtuekspertiisi-instituudis-tehti-moodunud-aastal-21-450-ekspertiisi-ja-uuringut>.
4. H. A. Hammelmann. Expert Evidence. South Africa: South African Law Journal 1947.
5. H. Kaing, M. Väli, Ü. Lanno, H. Lindmäe jt. Kriminalistikaekspertiisid. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2015.
6. A. Kangur. Kohus ja kohtulahend: mõtteid ja soovitusi kohtulahendi kirjutajale. Tartu: Riigikohus 2012.
7. A. Kangur. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? - Juridica 2008/I.
8. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
9. E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
10. U. Krüger. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses. Üldkäsitus. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2007.
11. M. Kurm. Tõendite kogumisel dubleerimise vältimine kohtu- ja kohtueelses menetluses. Analüüs. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/toendamine_m._kur.pdf.
12. H. Lindmäe. Kohtuekspertiis. Tallinn: Eesti Raamat 1982.
13. H. Lindmäe. Menetlustaktika II. Tartu: Juura 2007.
14. U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.
15. O. Nääs. Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud: Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-22-10. – Juridica 2010/IV.

16. G. Oltjer. Asjatundja instituut Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2013.
17. D. Owen. Police Lab. How forensic science tracks down and convicts criminals. London: New Burlington Books 2002.
18. G. Sile. Kohtuekspertiis kriminaalmenetlusliku tõendamise süsteemis. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2011.
19. J. Sootak jt. Üliõpilastöö kirjutamine ja vormistamine. Juhend õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu Ülikool. Õigusteaduskond. Tallinn: Juura 2016.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

20. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 31.12.2016, 46.
21. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.
22. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.- RT II 2010, 14,
54.
23. Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi põhimäärus. - RTL 2007, 98, 1633 ... RT I, 06.02.2015, 3.
24. Kohtuekspertiisiseadus. - RT I 2001, 53, 309 ... RT I, 30.12.2015, 21.
25. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 28.12.2016, 22.
26. Surma põhjuse tuvastamise seadus. - RT I 2005, 24, 179 ... RT I, 26.02.2015, 14.
27. Täitemenetluse seadustik. - RT I 2005, 27, 198 ... RT I, 23.03.2017, 11.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

28. EIKo 24.04.2004, nr 62542/00, *Gorraiz Lizzaraga jt vs. Hispaania*.
29. EIKo 15.12.2011, nr 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*.
30. RKKKo 01.10.2001, 3-1-1-88-01.
31. RKKKo 10.04.2006, 3-1-1-117-05.
32. RKKKo 23.05.2006, 3-1-1-35-06.
33. RKKKo 27.09.2006, 3-1-1-66-06.
34. RKTCo 03.10.2006, 3-2-1-78-06.
35. RKKKo 12.10.2006, 3-1-1-88-06.
36. RKKKo 18.12.2006, 3-1-1-82-06.
37. RKKKo 15.10.2007, 3-1-1-45-07.
38. RKKKo 22.09.2008, 3-1-1-48-08.
39. RKKKo 05.12.2008, 3-1-1-63-08.
40. RKKKo 26.06.2009, 3-1-1-52-09.
41. RKKKo 09.03.2010, 3-1-1-8-10.
42. RKKKm 02.08.2010, 3-1-1-61-10.
43. RKKKo 29.11.2010, 3-1-1-79-10.
44. RKKKo 08.06.2011, 3-1-1-38-11.
45. RKKKo 02.12.2011, 3-1-1-96-11.
46. RKKKo 14.12.2011, 3-1-1-85-11.
47. RKKKo 08.03.2012, 3-1-1-15-12.
48. RKKKo 03.05.2012, 3-1-1-38-12.
49. RKKKo 18.05.2012, 3-1-1-41-12.
50. RKKKo 18.02.2013, 3-1-1-89-12.
51. RKKKo 01.11.2013, 3-1-1-89-13.
52. RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14.
53. RKKKo 17.11.2014, 3-1-1-29-14.
54. RKKKo 08.10.2015, 3-1-1-60-15.
55. RKKKo 13.10.2015, 3-1-1-77-15.
56. RKKKo 20.11.2015, 3-1-1-93-15.
57. RKKKo 07.11.2016, 3-1-1-82-16.

- 58. TlnRnKo 07.03.2013, 1-12-4098.
- 59. TlnRnKo 05.03.2014, 1-13-4514.
- 60. TlnRnKo 13.10.2014, 1-13-10768.
- 61. TlnRnKo 23.03.2016, 1-12-12366.
- 62. TlnRnKo 20.04.2016, 2-13-41220.
- 63. TlnRnKo 31.08.2016, 2-15-3419.
- 64. TlnRnKo 01.09.2016, 1-15-5979.
- 65. TlnRnKo 29.09.2016, 2-15-15167.
- 66. TlnRnKo 30.09.2016, 2-13-49042.
- 67. TlnRnKo 12.10.2016, 2-14-18750.
- 68. TlnRnKo 19.10.2016, 2-15-1339.
- 69. TlnRnKo 30.11.2016, 2-14-59512.
- 70. TlnRnKo 06.12.2016, 2-15-12229.
- 71. TlnRnKo 10.01.2017, 2-14-57984.

- 72. TrtRnKo 25.02.2014, 1-12-9871.
- 73. TrtRnKo 17.12.2014, 1-14-3877.
- 74. TrtRnKo 03.05.2016, 1-15-9233.

- 75. TMKm 19.09.2016, 2-15-18493.

- 76. HMKo 29.11.2013, 1-13-8527.
- 77. HMKo 24.03.2014, 1-14-823.
- 78. HMKo 04.04.2016, 1-15-8438.

- 79. VMKo 05.03.2012, 1-10-2918.
- 80. VMKo 21.08.2012, 1-12-5170.
- 81. VMKo 17.02.2014, 1-14-871.
- 82. VMKo 01.12.2015, 1-14-8868.

- 83. PMKo 10.04.2013, 1-10-16795.
- 84. PMKo 06.01.2015, 1-13-5302.

MUUD MATERJALID

85. Riigi peaprokuröri 15.10.2007 juhis nr RP-1-4/07/7 DNA-ekspertiiside määramise kohta. Arvutivõrgus:
https://www.prokuratuur.rik.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis%20DNA%2015.10.2007.pdf.
86. Sisekaitseakadeemia. Politsei- ja piirivalvekolledž. Politseiteenistuse eriala õppekava. Arvutivõrgus:
http://www.sisekaitse.ee/public/Politseikool/2014_2015_Politseiteenistuse_oppekava_rakenduskorgharidus_22.04.14_10.pdf.
87. Eesti Kohtuekspertiisi Instituut. - <http://www.ekei.ee/et/kodanikule/ekspertiisid-ja-uuringud>.
88. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus:
https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/116_seletuskirix.pdf.
89. 09.02.2017 kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. Toimik 17-0188. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#y4c2aG2c>.
90. E. Kergandberg. Konkureeriv arvamus Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsuse 3-1-1-82-16 juurde.

LISA 1 – Lõunaprefektuuri juhtivkriminalist Piia Radik-Tint vastused töö autori esitatud küsimustele

1)Kuidas toimub menetlejate suhtlus EKEI-ga? Kui näiteks eksperdi jaoks ei ole talle esitatud ekspertiisimaterjal küllaldane, kas eksperdid pigem keelduvad sellisel juhul ekspertiisi tegemast, või palutakse menetlejal ekspertiisi täiendada?

Vastus: Suhtlus EKEI ekspertide ja menetlejate vahel on erinev. Lõuna prefektuuris olen nõ sideohvitseriks EKEI ja menetlejate vahel mina, kuid ka vahetu suhtlemine on lubatud ja tihti ka väga vajalik. Juhul kui menetlejal on kahtlusi ekspertiisimaterjalide piisavuse suhtes, siis kindlasti küsime juba enne ekspertiisi määramist eksperdilt üle, milliseid materjale peaks veel koguma jne. On ka juhtumeid kui ekspertiis on määratud aga ekspert leiab, et esitatud materjal ei ole piisav, siis ta võtab menetlejaga ühendust ja lepatakse kokku, kas on võimalik lisa esitada jne.

2) Kas menetlejal on ekspertiiside/uuringute määramisel piiratud arv? Kui jah, siis kust see tuleneb?

Vastus: Mingeid piiranguid ekspertiiside määramisel otseselt ei ole. Küll on seatud DNA kvoot, mida me jälgime ja mille raamidesse tuleb jääda. See aga ei tähenda seda, et vajalikud ekspertiisid tegemata jääksid, lihtsalt enne ekspertiisi saatmist tuleb materjale hinnata ja analüüsida, milliseid proove tasub ekspertiisi saata ja milliseid mitte.

3) Kas menetleja valib igal juhul EKEI eksperdi või kaasatakse ka eraeksperte (väljaspool EKEI-d). Kui jah, kas tooksite praktikast mõne näite?

Vastus: Üldjuhul määratakse ekspertiisid EKEI-sse. Juhul kui EKEI ekspertiiside loetelus puudub vajalik ekspertiisiliik, siis otsitakse ja leitakse vajalikud eksperdid mujalt (N: Masinaehituslik, ehitustehniline ja projekteerimisalane komplekseksperdi tehakse Tallinna Tehnikaülikooli ja Tehnilise järelevalve ameti spetsialistide poolt) . Kui ekspertiisiliik ei ole EKEI poolt tehtavate ekspertiiside loetelus, siis selliste määratud ekspertiiside eest tasub tellija, st PPA või kohus.

Kui ekspertiisiliik on küll ekspertiiside loetelus (KES-s), aga EKEI-l puudub näiteks mahuline või metoodiline võimekus mõne määratud ekspertiisi osas ning seda on võimalus tellida mõnest välisriigi laborist, siis selliste ekspertiiside eest tasub EKEI.

4) Praeguse regulatsiooni kohaselt peab menetleja koostama põhistatud määruse ekspertiisi määramiseks. Kas leiate, et see on vajalik või võiks menetlejal olla selle asemel õigus anda põhistamata määrus? Või leiate, et praegune regulatsioon on põhjendatud ja vajalik?

Vastus: Antud küsimuses olen isiklikult nõus Margus Kurmi poolt (Tõendite kogumisel dubleerimise vältimine kohtu- ja kohtueelses menetluses) analüüsis välja öelduga. Seisukohti on muidugi palju ja erinevaid.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Berit Asuküla

(sünnikuupäev: 06.03.1993)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Ekspertiisiakt tõendina kriminaalmenetluses

mille juhendajad on Raivo Öpik ja Andreas Kangur,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus , 02.05.2017.